

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia õppekava

Merit Kangro

**TSIVIIL- JA MILITAAR MEESPOPULATSIOONIDE
PERELOOMELINE KÄITUMINE JA
VÄÄRTUSORIENTATSIOONID**

Magistritöö

Juhendaja: PhD, K. Kasearu

Juhendaja allkiri:

Tartu 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik magistritöös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Merit Kangro, 29.05.2015.

ABSTRACT

Family formation and value orientations among civilian and military male populations

The purpose of this thesis is to compare the family formation behaviour and value orientations between the civilian and the military male populations in Estonia, and to explain the existing differences in family formation with disparate value orientations in these social groups. The empirical part of this thesis is based on The European Social Survey data that was collected in Estonia in 2014. In 2014 ESS also gathered information about the involvement of respondents in Estonian defence forces. The data used in this research consisted of 460 male respondents and was analyzed by using quantitative methods. There were three groups in comparison: men that have strong association with the defence forces, men that have weak association with the defence forces and civilians.

The analysis of civilian and military population's family formation behaviour brought out a number of differences in the attitudes between different groups, including in preferation of the family form, the number of children and experience of the divorce. The outcome showed that in general the men associated strongly with the defence forces, compared to the civilian men, are more likely to be in a serious relationship, where partners live together (whether married or in a cohabitation union) and are also more likely to have children and are less likely to have experienced a divorce. The men with weak associations with the defence forces showed more similar tendencies with the civilians, than the strongly associated militarians.

It became clear, that in civil and military populations' value orientatons, in general, the values connected to self-transcendence and openness to change, were considered to be more important. Values connected to self-enhancement and conservation were considered to be less important. It was also discovered, that in comparison with the military men, the civilian men were more oriented to traditional values. Military men were oriented both to individualistic and collectivistic values.

Specific connections also existed between family formation behaviour and value orientations. Collectivistic values were more important to men who were married or in a cohabitation union and individualistic values were the most important to the men in a cohabitation union and the least important to the married men.

Key words: family formation, civilian families, military families, value orientations.

SISUKORD

TÖÖS KASUTATAVAD MÕISTED	6
SISSEJUHATUS	8
1. PERELOOMELINE KÄITUMINE TSIVIIL POPULATSIOONIS.....	10
1.1 Abiellumine.....	13
1.2 Registreerimata kooselu	14
1.3 Laste saamine	15
1.4 Lahutamine.....	17
2. PERELOOMELINE KÄITUMINE MILITAAR POPULATSIOONIS	20
2.1 Abiellumine.....	21
2.2 Lahutamine.....	23
2.3 Militaarperede mitmekesisus	25
3. VÄÄRTUSTE ERINEMINE TSIVIIL- JA MILITAAR POPULATSIOONIDES	27
3.1 Tsiviil-militaar väärtuste/kultuuride lõhe.....	28
4. PROBLEEMISEADE.....	33
5. METOODIKA	36
5.1 Andmed	36
5.2 Tunnused	37
5.2.1 Schwartzi väärtusteooria	40
5.3 Valimi kirjeldus.....	44
5.4 Analüüsimeetodid	44
6. TULEMUSED	46
6.1 Kooseluvormid	46
6.2 Laste arv	51
6.3 Lahutamine.....	54
6.4 Väärtusorientatsioonid	55
7. ARUTELU	67
7.1 Pereloomelise käitumise erisused tsiviil- ja militaar populatsioonides.....	67
7.2 Väärtusorientatsioonide erisused tsiviil- ja militaar populatsioonides.....	72

7.3 Väärtusorientatsioonide seos pereloomelise käitumisega	76
KOKKUVÕTE	79
KASUTATUD KIRJANDUS	81
LISA 1. Väärtustunnuste operatsionaliseerimine	87

TÖÖS KASUTATAVAD MÕISTED

Eesti Kaitsevägi koosneb kaadrikaitseväelastest ja reservväelastest, kelle hulka kuuluvad ajateenijad ja reservväelased (Kaitseväeteenistuse..., 2000). Tegevteenistujad ehk kaadrikaitseväelased on elukutselised sõjaväeteenistujad, kes jagunevad omakorda ohvitserideks, allohvitserideks ja kutselisteks sõduriteks. Ajateenistujad on ajateenistuskohustust täitvad kaitseväekohustuslased ehk kohustusliku sõjaväeteenistuse läbijad, ajateenijad jagunevad sõjaväelise auastme järgi sõduriteks ja nooremallohvitserideks. Reservväelane on kaitseväekohustuslane, kes oma tervise seisundi ja vanuse poolest on tunnistanud kaitseväeteenistuskõlblikuks ning arvatud kaitseväe reservi. Reservväelased jagunevad samuti auastme järgi sõduriteks, allohvitserideks ja ohvitserideks. Reservi kuuluvad ka ajateenistusest vabastatud kaitseväekohustuslased.

Käesolevas magistritöös kasutatakse läbivalt kahte koondterminit **sõjaväelane** ja **sõjavägi**. Kuna suur osa töö teoreerilisest kirjandusest põhineb Ameerika Ühendriikide militaarsüsteemil, ei ole siinkohal korrektne kasutada Eesti ühiskonnale omaseid termineid nagu tegevteenistuja ja ajateenija. USA-s on sõjaväeteenistus vabatahtlik, Eesti puhul on tegemist aga kohustusliku sõjaväeteenistusega, millest on tingitud ka erisuguste terminite kasutamine. Töös kasutatakse läbivalt ka termineid **tsiviil** ja **militaar**. Termin tsiviil tähistab käesolevas töös riigi kodanikkonda, kes pole sõjaväeliste institutsioonidega seotud. Termin militaar tähistab sõjaväelist institutsiooni, mille põhifunktsiooniks on riigi kaitsmine ja selle koosseisu kuuluvaid või antud organisatsiooniga seotud inimesi.

Töös tuleb kasutusele ka mõiste **sõjalähetus** ehk missioonil viibimine. Ajateenija lähetamine on väljaõppe huvides tema saatmine kindlaksmääratud ajavahemikuks väljapoole tema ajateenistusk kohta. Tegevväelast võib lähetada riigisisiselt või välisriiki. Välislähetus on rahvusvaheline sõjaline operatsioon, mis jaotub pikaajaliseks ja lühiajaliseks välislähetuseks.

SISSEJUHATUS

Kaasaegses kiiresti arenevas ühiskonnas leiavad aset mitmed muutused, mis mõjutavad ka meie kõige privaatsemaid eluvaldkondi nagu perekonna loomine. See oluline protsess, mida enamik inimesi vähemalt korra elu jooksul läbib, on muutunud järjest paindlikumaks. Individuaalse ja perekondliku käitumise aluseks olevad normid ja väärtused on muutumas, (Clarkberb jt, 1995; Orthner, 1995; Beck ja Beck-Gernsheim, 2002; Torres jt, 2007; Kasearu, 2009), vanad traditsioonilised arusaamad perekonnast on asendunud äärmusest äärmusesse varieeruvate interpretatsioonidega. Romantiliste suhete fookusesse on paigutunud indiviidide personaalne heaolu- iga indiviid otsustab ise, kas ja milline perekond on osaks tema elust (Beck-Gernsheim, 2002; Cherlin, 2004; Coontz, 2006; Paetsch jt, 2007). Seega üldiselt iseloomustab ühiskondi liikumine modernsemate ja pluralistlike eluviiside ning perekondade suunas, mistõttu on traditsioonilised perekonnad järjest enam asendumas teistsuguste elukorraldustega.

Siiski aga on kaasaegsetes ühiskondades võimalik veel leida selliseid inimgrupe, keda iseloomustavad traditsioonilised nägemused perekonnast ja peresuhetest. Sõjavägi ja militaarkultuur on oma olemuselt ülesse ehitatud traditsionaalsetele hoiakutele ja väärtustele (Franke, 2001; Hooker, 2003; Hall, 2011; Coll jt, 2013), mis kajastuvad ka sõjaväelaste pereloomelises käitumises (Lundquist, 2007; Teachman, 2009; Hogan ja Seifert, 2010; Karney jt, 2012; Clever ja Segal, 2013). Võrreldes tsiviilisikutega loovad sõjaväelased perekondi võrdlemisi varem ja suurema tõenäosusega kui tsiviilisikud, perevormidest eelistatakse ametlikku abielu ning ka lapsi saadakse suurema tõenäosusega. Lahutamise tendentside osas lähevad uuringute tulemused lahku. Kuna väärtusorientatsioonidel on oluline roll inimeste käitumise mõjutamisel (Orthner, 1995; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004; Schwartz, 2012) ning tsiviil- ja militaarkultuure iseloomustavad niivõrd erinevad väärtusstruktuurid, võivad sellest olla tingitud ka nende kahe ühiskonnagrupi erisugune pereloomeline käitumine.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks ongi uurida ja võrrelda Eestis tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelist käitumist ning siduda ja seletada pereloomelises

käitumises eksisteerivaid erinevusi väärtusorientatsioonide erinemisega võrreldavates ühiskonnagruppides. Uuringuga antakse ülevaade tsiviilisikute ja sõjaväelaste pereloomelisest käitumisest ja väärtusorientatsioonidest ning üritatakse välja selgitada, kas nende kahe distinktiivse ühiskonnagrupi erinevused pere loomises on seotud kahe märkimisväärselt erineva väärtussüsteemiga. Varasemalt pole tsiviil- ja militaar populatsioonide pereloomelist käitumist Eestis uuritud, küll aga on läbi viidud tsiviil-militaar väärtussüsteemide uuring (Kutsar, 2007). Seega on käesolev magistr töö heaks täienduseks nii perekonna- kui ka tsiviil-militaarvaldkonna uuringutele Eestis.

Käesolev magistr töö koosneb kolmest põhiosast. Esimeses osas (pt 1, 2 ja 3) antakse ülevaade tsiviil- ja militaar populatsioonide pereloomelise käitumisega seonduvatest teoreetilistest seisukohtadest ja empiirilistest uurimustest, mille raames käsitletakse ka tsiviil-militaar kultuuride/väärtuste lõhet. Töö teine osa (pt 4 ja 5) keskendub uurimisprobleemile ning töö käigus rakendatavale metoodikale. Käsitletakse analüüsitavaid andmeid ja tunnuseid ning kirjeldatakse andmete analüüsiks kasutatavaid meetodeid, sh Shalom H. Schwartzi väärtusteooriat. Töö viimane osa (pt 6 ja 7) hõlmab konkreetsete andmete analüüsi ja tulemuste kirjeldamist, mille käigus püütakse saadud tulemusi lahti seletada ja varasema teoreetilise materjaliga siduda. Samuti tuuakse välja käesoleva magistr töö eelised ja puudused ning tehakse soovitusi antud teema edasiseks uurimiseks.

Käesoleva magistr töö puhul tuleb kindlasti arvesse võtta teoreetilise kirjanduse päritolumaad, kuna suur osa töös käsitletavast teooriast põhineb Ameerika ühiskonnal ja selle militaarsüsteemil, mis Eesti ühiskonnast ja sõjaväesüsteemist erineb. Siiski võib aga eeldada, et sõltumata riigist ja ühiskondlikust kontekstist iseloomustavad militaarsüsteemi universaalsed eripärad.

1. PERELOOMELINE KÄITUMINE TSIVIIL POPULATSIOONIS

Tänapäeva maailmas on kõige olulisemad need muutused, mis leiavad aset meie isiklikes eludes- muutused, mis on seotud seksuaalsuse, armastuse ja abielu, suhete loomise ning lapsevanemaks olemisega (Beck-Gernsheim, 2002). Selliseid pereloomelist käitumist puudutavaid muutusi on viimase kahe sajandi jooksul toimunud rohkem kui küllalt. On tekkinud suur hulk erinevaid eluviise ning perekonna loomise viise, mis varasemalt ühiskondades kas ei eksisteerinud, või lihtsalt statistiliselt ja sotsiaalselt silma ei paistnud. Suhete loomisel on määravateks teguriteks kujunenud romantiline armastus ja indiviidi emotsionaalne rahulolu, seda varasemate materiaalsete huvide asemel (Beck-Gernsheim, 2002; Cherlin, 2004; Coontz, 2006; Paetsch jt, 2007), armastuse olemus rõhutab järjest enam paindlikkust, valikut ja püsimatust (Shanahan, 2000:671). Uued kooseluvormid on paljude poolt toetust leidnud, kuid samas on igas ühiskonnas ka märkimisväärne hulk neid inimesi (ühes rohkem kui teises), kes sellistele viisidele vastu seisavad.

Kuna perekonnad on läbi teinud nii palju suuri muutusi, on perekonna piirid muutunud häguseks, isegi nii häguseks, et enam ei eksisteeri ühtset arusaama selle kohta, mis on perekond ning kes on selle osaks (Hansson, 2011a). Perekondi ei saa käsitleda ka kui passiivseid muutuste kõrvaltvaatajaid- perekonnad ise on panustanud nende muutuste aset leidmisesse (Kutsar jt, 2012). Seega on tegemist vastastikuse suhtega, ühelt poolt mõjutavad ühiskondlikud muutused indiviidide pereloomelisi otsuseid ning teiselt poolt avaldavad perekonnas aset leidvad muutused mõju ühiskonna arengule.

Cherlin (2004) on seoses abielu tähenduse muutumisega käsitlenud kahte siiret, mis on kahe viimase sajandi jooksul aset leidnud ja järk-järgult süvenenud. Need kaks üleminekut kirjeldavad ära võrdlemisi suure osa ühiskondades toimunud pereloomelise käitumise muutumisest. Esimene siire on abielult kui institutsioonilt võrdsel partnerlusel põhinevale suhtele. Kui varasemalt oli perekond kogukond, mis oli ülesse ehitatud tööle ja majanduselule ning seda iseloomustas ebavõrdsus mehe ja naise vahel, siis nüüd nähti abikaasasid kui võrdseid partnereid. Oluliseks muutus abikaasade emotsionaalne heaolu, mis oli õnneliku abielu kriteeriumiks. Siiski oli aga abieluliit ainukeseks sotsiaalselt

aktsepteeritud viisiks kuidas inimesed võisid seksuaalsuheteid luua ja lapsi kasvatada. Teist siiret iseloomustas abielu individualiseerumine, kus põhiliseks muutusid indiviidi valikud ning eneseareng. Tekkisid ja levisid uued kooseluvormid ja eluviisid, abielurollid muutusid paindlikeks ning abielu hüvesid hakati nägema veel individualistlikumast vaatepunktist. Abielu muutus vajaduse asemel pigem valikuks- individid otsustavad ise kuidas nad oma elu kujundavad ning kas ja milline perekond on osaks nende elust. Nende üleminekute või muutuste põhjuseid ja tagajärgi on käsitlenud suur hulk autoreid (Orthner, 1995; Beck ja Beck-Gernsheim, 2002; Beck-Gernsheim, 2002; Kiernan, 2007; Torres jt, 2007; Settersten ja Ray, 2010; Hansson, 2011b; Ainsaar jt, 2014), mida käesoleva töö raames ka lähemalt tutvustatakse.

See kuidas noored inimesed tänapäeval täiskasvanu rolli defineerivad ja selle saavutavad on märkimisväärselt muutunud. Kui varasemalt oli noorukiea periood suhteliselt lühike, siis tänapäeval on see erinevatest teguritest tingituna veninud järjest pikemaks- lükates edasi täiskasvanu rolliga kaasnevaid muutusi. Täiskasvanuks saamist on traditsiooniliselt käsitletud viie peamise muutusega- kodust lahkumine, kooli lõpetamine, tööturule sisenemine, abiellumine ja laste saamine (Shanahan, 2000; Settersten ja Ray, 2010). Viimaste aastakümnete jooksul on kõik need protsessid pikenenud või hilisemasse vanusesse lükkunud, venitades omakorda pikemaks täiskasvanuikka ülemineku perioodi ning tuues kaasa erinevaid väljakutseid nii noortele, perekondadele kui ka ühiskonnale üldisemalt. Noorte täiskasvanuikka jõudmine sõltub ja muutub vastavalt iga ajastu sotsiaalsest tegelikkusest, ühiskonna võimalused ja ootused on need, mis vormivad inimeste käitumist (Shanahan, 2000). Perekonnaelu alustamine leiab seega aset kindlas piirangute raamistikus, mis takistab ilmselgelt üksikisiku tegevusi ja strateegiaid, see seab piiranguid ning tekitab vastuolusid selle vahel mida tegelikult saavutada tahetakse ning mida on võimalik üldse saavutada (Torres jt, 2007). Indiviidide elud on seega vormitud nii nende enda kui ka sotsiaalsete struktuuride poolt.

Tänapäeval iseloomustab Euroopas pereloomelist käitumist madal abiellumus, registreerimata kooselude laialdane levik, abieluväliselt sündinud laste suur arv, kõrge lahutuste määr, suur hulk kordusabielusid ja üksikvanemaid, üldine sündimuse langemine ning väiksemate perekondade loomine (Kiernan, 2007; Torres jt 2007), need tendentsid iseloomustavad ka Eesti perekondi (Hansson, 2011b; Ainsaar jt, 2014). Seega üldiselt iseloomustab ühiskondi liikumine järjest modernsemate ja pluralistlike eluviiside ning

perekondade suunas ning kadumas on traditsioonilised nägemused perekonnast ja peresuhetest, mis rõhutavad autoritaarseid, patriarhaalseid, religioosseid ja institutsioonilisi omadusi (Cherlin, 2004; Torres jt, 2007). Suurem rõhk on asetatud emotsionaalsele dimensioonile, eneseteostusele, isiklikule heaolule perekonnas ning soolisele võrdõiguslikkusele. Kuid selles üldises raamistikus on siiski võimalik veel näha erisusi- on need ühiskonnad, kus modernsed hoiakud hakkasid võrdlemisi varem levima ning kes on seetõttu ka antud mudeli ülevõtmisel ja rakendamisel võrdlemisi kaugele arenenud, ning need ühiskonnad, kus vanad traditsioonilised vaated, väärtused ja käitumisviisid endiselt eksisteerivad ja domineerivad, millest tulenevalt on antud mudeli ülevõtmise protsess alles algstaadiumis. Erinevused ei eksisteeri aga ainult riikide vahel, vaid ka riikide sees. Kui valdav enamik populatsioonist distantseerub abielu ja perekonna traditsioonilisest nägemusest, on tõsi ka see, et mingid väiksemad või suuremad inimrühmad võivad ja ka suure tõenäosusega sellised hoiakud ja positsioonid säilitavad (Torres jt, 2007).

Iga sotsiaalse organisatsiooni või süsteemi aluseks on uskumused, väärtused ja normid, perekonnasüsteem ei ole siin erandiks. Väärtused ja normid esindavad süsteemis väga olulisi kultuurilisi elemente, mis mõjutavad süsteemi liikmete käitumist (Orthner, 1995; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Ka perekonnasüsteem loob ja säilitab kindlate väärtuste, uskumuste ja normide kogumiku, mis defineerib perekonnaliikmete käitumisreegleid. Üldiselt arvatakse, et pere eesmärgid ja käitumist reguleerivad väärtused ja normid on viimase kahe sajandi jooksul märkimisväärselt muutunud (Clarkberb jt, 1995; Orthner, 1995; Beck ja Beck-Gernsheim, 2002; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004; Torres jt, 2007; Kasearu, 2009; Ainsaar jt, 2014). Tulenevalt sellest, et väärtused ja normid on radikaalselt muutunud on ka perekonna kui organisatsiooni alused muutunud. Peamised väärtused, mida sageli arvatakse olevat muutunud, on näiteks iseseisvuse rõhutamine abielu asemel, individuaalse vabaduse rõhutamine kollektiivsete huvide asemel, instrumentaalsete kohustuste rõhutamine sisemiste kohustuste asemel ning personaalse rahulolu rõhutamine üksteise eest hoolitsemise asemel. Arvatakse, et positiivsed väärtused, mis on seotud vabatahtliku vallalisusega on muutunud tavaliseks ja järjest laialdasemalt levinuks, muutes abiellumise rohkem valikuks kui vajaduseks (Orthner, 1995).

1.1 Abiellumine

Minevikus tähendas abielu enamike paaride jaoks esimese liidu algust, abiellumine oli populaarne ja leidis aset võrdlemisi noores eas (Kiernan, 2007). Suhte arengus oli võimalik eristada teatud staadiume nagu kurameerimine ja kihlumine, mis viisid omakorda abiellumise ning seejärel ühise kodu loomiseni. Perekonnad olid üksused, mis põhinesid ametlikult kinnitatud elukestvatel sidemetel majanduslikult aktiivse mehe ja majanduslikult passiivse naise ning nende ühiste laste vahel (Beck-Gernsheim, 2002). Suhteid iseloomustasid mehe ja naise vaheline ebavõrdsus, soorollid löid raamistiku ja reeglid inimeste igapäevaeluks. Sõna otseses mõttes peeti kinni ka ideest „kuni surm meid lahutab“, tänapäeval on see ideaal asendunud arusaamaga „senikaua kuni kõik läheb hästi“ (Beck-Gernsheim, 2002: 11-12).

Tänapäeval on abielu muutunud eelkõige emotsionaalse toe allikaks, see on side kahe indiviidi vahel, kes mõlemad otsivad oma partneris peamiselt sisemiste vajaduste rahuldamist. Hea abielu fookuses on indiviidide enda soovid, vajadused, ideed ja plaanid ehk lühidalt nende personaalne heaolu (Beck-Gernsheim, 2002: 72). Samuti on pereloomelised protsessid muutunud paindlikumaks, seda võib täheldada nii suhete loomisel kui ka koos elamisel. Abielule on tekkinud erinevad alternatiivsed kooselu vormid (vabaabielu, registreeritud kooselu), mis ühiskonnas järjest rohkem levivad, tuues kaasa abiellumise määra languse (Kiernan, 2007; Hansson, 2011b; Kutsar jt, 2012; Ainsaar jt, 2014).

Muud eluvaldkonnad (hariduse omandamine, töökogemuse saamine jne) nõuavad järjest rohkem aega, mistõttu ei ole ka üllatav, et noored täiskasvanud lükkavad abiellumist edasi (Goldstein ja Kenney, 2001; Settersten ja Ray, 2010; Hansson, 2011b; Kutsar jt, 2012) või valivad selle asemel mõne paindlikuma kooselu vormi. Indiviidi otsus abielluda on otseselt seotud tema elutee valikute ja eelistustega, iga indiviid seab paika oma prioriteedid (Hakim, 2003). Kodule ja pereelule orienteeritud inimesed on võrdlemisi suurema tõenäosusega paarisuhtes (abielus või vabaabielus), kui mõnele muule eluvaldkonnale orienteeritud inimesed. Kuigi ühiskonnas on kõige rohkem just neid inimesi, kes üritavad erinevaid eluvaldkondi kombineerida, on järk-järgult suurenemas ka inimeste arv, kes seavad prioriteediks ühe eluvaldkonna, kuna aeg ja energia osaleda aktiivselt nii pereelus, tööturul, kogukonnas kui ka vaba aja tegevustes on piiratud. Sellised eelistused ja valikud mõjutavad otseselt pereloomelisi otsuseid.

Kuigi üle Euroopa domineerivad veel traditsioonilised perekonnad (ametlikult abielus ema ja isa koos lastega), on selline „pere norm“ järjest enam asendumas teistsuguste elukorraldustega (Kiernan, 2007; Torres jt, 2007). Kooseluvormide mitmekesisumisega on registreeritud abielu kõrvale tekkinud alternatiivid, mis on järjest enam aktsepteeritud ja paljude inimeste poolt ka eelistatud viisid koos elamiseks. Abielu on seega muutunud hapraks institutsiooniks, millega kaasnevaid riske ja ebakindlust järjest rohkem tajutakse (Cherlin, 2004; Kiernan, 2007), abielu praktiline väärtus ning olulisus on tunduvalt kahanenud ka Eesti ühiskonnas (Kutsar jt, 2012; Ainsaar jt, 2014). Loogilise lahendusena nähakse kooselu. See aga ei tähenda seda, et traditsioonilised perekonnad oleksid kadumas, vaid nad on kaotamas oma monopoolsust, mis nii pikka aega püsis.

Kuigi abielu praktiline olulisus on vähenemas, on selle sümboolne väärtus säilinud kõrgena (Cherlin, 2004; Kutsar jt, 2012). See võib viidata sellele, et kuigi perekondlikud suhted on haprad ja järjest rohkem lapsi kasvab ülesse perekondades, kus vanemad on lahku läinud, nähakse traditsioonilist perekonda siiski ideaalseima keskkonnana, kus lapsi kasvatada ja pereelu elada (Kutsar jt, 2012). Traditsiooniline perekond on seega ideaalpilt, mida paljud saavutada tahaksid, mis aga võrdlemisi väiksemal hulgal inimestel õnnestub. Suurim hulk on ühiskonnas just neid inimesi, kelle jaoks koosnebki perekonna kujutluspilt vastuoluliste hoiakute segust- nii traditsioonilistest ideaalidest kui ka uutest ootustest (Beck-Gernsheim, 2002:2).

1.2 Registreerimata kooselu

Üheks oluliseks abiellumuse vähenemise ning abielude vanemasse ikka edasi lükkamise põhjuseks on vabaabielude ehk registreerimata kooselude laialdane levimine ning sotsiaalne aktsepteeritus nii Euroopas kui ka mujal maailmas (Bumpass ja Lu, 2000; Kiernan, 2007; Paetsch, 2007; Torres jt, 2007; Hansson, 2011b). Tänapäeval ei ole vabaabielu aktsepteeritav mitte ainult abielule eelneva faasina, vaid ka selle alternatiivina. Vabaabielu paistab enam poolehoidu leidvat just nooremates põlvkondades, vanema põlvkonna inimesed on konservatiivsemad ning uute kooseluvormide suhtes vähem altid (Ainsaar jt, 2014: 1954). Selline abielu väline kooselamine ei ole aga uus nähtus, pigem ei paistnud see varasemalt lihtsalt silma. Kindlate subgruppide hulgas levis registreerimata kooselu juba pikemat aega, näiteks vaeste ja abieluvastaste inimeste hulgas (Kiernan, 2007). Eestis hakkasid vabaabielud kiiresti levima 1980. aastatel, sel ajal oli vabaabielu aga pigem abielule eelnev faas (Ainsaar jt, 2014).

Kiernani (2007) kohaselt on Euroopa ühiskondades muutumas see, kuidas mehed ja naised suhteid loovad. Ühiskonnad läbivad kooselu aktsepteerimisel nelja staadiumit. Esimeses staadiumis on kooselu ühiskonnas hälbiv nähtus ning enamus elanikkonnast on abielus. Teises staadiumis toimib kooselu abielule eelneva faasina või katseajana, enne abiellumist ja sellisele elule pühendumist pannakse proovile suhte tugevus, enamjaolt on see lastetu faas. Kolmandas staadiumis aktsepteeritakse kooselu kui alternatiivi abielule ning lapsevanemaks saamine ei ole piiratud abieluga. Neljandas ehk viimases staadiumis, ei ole abielu ja registreerimata kooselu võimalik eristada, lapsi sünnitatakse ja kasvatatakse mõlemas. Iga ühiskond läbib neid staadiume erineva kiirusega, kui aga mingisse kindlasse staadiumisse jõutakse, on varasemasse staadiumisse naasmine väga ebatõenäoline. See aga ei tähenda, et ka kõigis varasemates staadiumites saavutatud kooselu vormid ühiskonnas koos ei eksisteeriks. Euroopas on võimalik eristada riike, kes on arengult jõudnud kaugemale (neljandasse staadiumisse), nende hulka kuulub ka Eesti (Hansson, 2011b:25) ning riike, kus antud kooseluvorm on võrdlemisi vähem levinud (Kiernan, 2007; Torres jt, 2007).

Kui abielu on ühiskonnas läbimas deinstitutionaliseerumise protsessi, siis vabaabielu on vastupidiselt muutumas järjest rohkem institutsionaliseeritumaks (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002; Cherlin, 2004), mida kinnitab ka vabaabielude õigusliku tunnustamise suunas liikumine (Paetsch jt, 2007). Vabaabielu on muutunud väga populaarseks, sealjuures ei tohi aga unustada seda, et kalduvus partnerlussuhteid luua on ühiskondades üldiselt vähenenud (Kiernan, 2007). Teadlaste hulgas levib ka kahesuguseid arusaamasid vabaabielude püsivusest. On neid, kes väidavad, et vabaabielud paistavad olevat suhteliselt lühiajalised kooselu vormid, mis viivad mõningate aastate jooksul kas lahkumineku või vastupidi abiellumiseni (Bumpass ja Hu, 2000:33; Kiernan, 2007; Paetsch, 2007), ning on neid, kes arvavad, et vabaabielu on muutumas pikaajaliseks elukorralduseks (Cherlin, 2004).

1.3 Laste saamine

Perekonna üheks peamiseks funktsiooniks on laste sotsialiseerumine- vanemate ülesandeks on oma laste kasvatamine, harimine ning neile kultuuriliste traditsioonide ja väärtuste ülekandmine (Hansson, 2011a). Lapsevanemaks saamine on seega vaieldamatult üheks kõige olulisemaks muutuseks indiviidi elus, kuna kohanemine ning vastutus, mis lapse saamisega kaasneb, on suur. Üle Euroopa on lapsevanemaks saamine lükkunud üha enam

vanemasse ikka, järjest suurem hulk lapsi sünnib abielu väliselt ning järjest suurem hulk mehi ja naised jäävad lastetuks (Kiernan, 2007; Hansson, 2011b). Aja jooksul on üle Euroopa sündimus järk-järgult langenud, mis on viinud tänase olukorrani, kus võrreldes ülejäänud maailmaga on Euroopa riikides kõige madalamad sündimuse näitajad (Kiernan, 2007). Sellist arengut on seletatud tulenevalt mitmetest põhjustest: nooremad generatsioonid on järjest hedonistlikumad ja egoistlikumad; väärtused on muutunud; seos kirikuga on nõrgenenud; naised on iseseisvunud; tekkinud on sündimust kontrollivad ravimid (rasestumisvastased vahendid); laste üleskasvatamisel on kõrgem hind; ning erinevaid omavahel võistlevaid soove on tänapäeva ühiskonnas palju (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002; Hakim, 2003).

Sündimuskordajate langemine on otseselt seotud lastetusega ehk märkimisväärse hulga indiviidide valikuga lapsi mitte saada (Hakim, 2003; Kiernan, 2007; Hansson, 2011b). Suur osa eurooplastest peavad laste saamist väga oluliseks, vaatamata sellele aga eksisteerivad omaks võetud hoiakute ja käitumise vahel lahknevused. Tuleb valida lapse saamise soovi ja iseseisvuse vahel või tuleb üritada neid kahte eluvaldkonda kombineerida, millele seab omakorda piirangud eksisteeriv sotsiaalne ja institutsionaalne keskkond (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002). Igas generatsioonis on järjest rohkem neid inimesi, kes kokkuvõttes lapsi üldse ei saa (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002: 120) ehk kes eelistavad tulenevalt enda isiklikest eesmärkidest ja vabast tahtes elustiili, mille keskmeks on mõni muu eluvaldkond.

Lapsevanemaks saamisega konkureerivad võimalused osaleda tööturul, kogukonnas ja vaba aja tegevustes, seega võivad indiviidi jaoks lapse saamise olulisuse üle kaaluda teised eluvaldkonnad (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002: 122; Hakim, 2003; Kiernan, 2007). Lapse saamist lükatakse edasi eesmärgiga parandada enda sotsiaalset positsiooni ühiskonnas-omandatakse kõrgharidus, tehakse karjääri, muretsetakse paremad elamistingimused ja erinevaid tarbekaupu. Teisest küljest on indiviidide sõltuva perioodi pikenemiseni ning pereloomme edasilükkamiseni viinud tänapäeva majanduse nõudmised, iseseisva eluga toimetuleku tagamiseks tuleb omandada kõrgharidus ja teha karjääri (Settersten ja Ray, 2010: 22). Töö on osaks igapäevaelust, kuna sellega kaasneb tunnustatus, iseseisev sissetulek ning personaalne areng väljaspool perekonda, lapse saamises vastupidi nähakse aga nii ametialast, majanduslikku kui ka eksistentsiaalset riski (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002: 102, 125). Laste mitte saamisel on seega järjest rohkem eelised ja järjest vähem puudusi, mistõttu nii paljud arvatavasti ka otsustavad lapsi mitte saada.

Teine suur muutus, mis sündimuskordajatega seotud on ning enamikes Euroopa riikides aset on leidnud, on abielu väliselt sündinud laste arvu suur tõus (Kiernan, 2007; Hansson, 2011b; Kutsar jt, 2012). Abielu väliselt sündinud laste arv ületab tänapäeva Eesti ühiskonnas koguni laste arvu, kes on sündinud abielus olevatele vanematele (Kutsar jt, 2012; Tiit, 2014:139). Suurt osa abieluvälistest sündidest on võimalik siduda vabaabielus elavate paaridega (Hansson, 2011b), kuna aga igapäevasel tasandil ei pruugita neil kahel kooselu tüübil enam vahetki teha, siis kas ja kuidas mängib üldse rolli see, kas laps on sündinud vabaabielus või abielus? Kinnitust on leidnud, et vabaabielud on võrdlemisi hapramad ja võivad seetõttu ka kergemini puruneda kui abielud (Bumpass ja Lu, 2000; Rootalu, 2010; Kutsar jt, 2012:176), seega vabaabielus elavate vanemate lapsed kogevad oma vanemate lahkuminekut suurema tõenäosusega, kui abielus partnerite lapsed. See aga mõjutab omakorda lapsi ning nende heaolu ja tuleviku väljavaateid.

1.4 Lahutamine

Tänapäeva ühiskonnas on lahutus seotud samade põhimõtetega, millest tulenevalt inimesed abielluvad- ideest, et abielu peaks põhinema armastusel ja vastastikusel kiindumusel (Coontz, 2006). Abielusse, kui kahe inimese vahelisse liitu, suhtutakse tõsisemalt ning sellega kaasnevad suuremad emotsionaalsed ootused kui varasemalt. Kui abielu ei vasta indiviidid standarditele ja sellega ei kaasne rahulolu, ei eeldata ka seda, et inimene sellesse õnnetusse suhtesse jääks. Teisisõnu, me jääme inimesega kokku senikaua kuni me tahame, mis jätab lahti ukse uutele võimalustele, külgetõmmetele ja sidemetele (Beck-Gernsheim, 2002). Samuti on abielu kui institutsiooni võim inimese käitumise üle nõrgenenud, abielu ei ole enam peamiseks mehhanismiks, mis reguleerib indiviidide seksuaalkäitumist või määrab ära mehe ja naise vahelised suhted (Coontz, 2006; Kasearu, 2009).

Enamikes Euroopa riikides on lahutuste arv alates 1960. aasta keskpaigast kasvanud, sajandi lõpuks see aga stabiliseerus (Kiernan, 2007), Eestit iseloomustas kõrge lahutuse määr aga ka juba 1960. aastal (Hansson, 2011b). Selline märkimisväärne lahutusmäärade tõus Euroopas oli tingitud lahutuspoliitikate reformimisest ning lahutusseaduste liberaliseerumisest aga ka naiste majandusliku iseseisvuse suurenemisest ning üldiste liberaalsete hoiakute ja väärtuste ning individualismi levimisest ühiskondades. Järsk lahutuste arvu tõusu iseloomustas Eestit ka 1990. aasta keskpaigas, mis tulenes uue perekonnaseaduse vastuvõtmisest, pärast seda on lahutusmäärad stabiliseerunud (Rootalu, 2010; Ainsaar jt, 2014). Küll aga on antud näitaja Eestis siiski kõrgem kui enamikes teistes

Euroopa riikides. Lahutusmäärade stabiliseerumine on omakorda seotud abiellumismäära langemisega ühiskondades- kuna järjest vähem inimesi abielluvad ning valivad kooselu vormiks vabaabielu, on vähem ka paare, kellel on üldse risk lahutada. Vabaabielude purunemist on raske dokumenteerida, mistõttu on keeruline anda täpset ülevaadet perekondade lagunemisest (Hansson, 2011b).

Lahutuse põhjused võivad varieeruda partnerite isiklikest psühholoogilistest omadustest (soov eneseteostuseks) kuni majanduslikest raskustest põhjustatud stressini (Coontz, 2006). Sügavamal tasandil on lahutused tingitud aga sellest, et kahtluse alla on seatud purunematu suhte traditsiooniline idee ning erinevad ja ebavõrdsed rollid. Järjest olulisemaks on muutunud individuaalse õnne tagaajamine ning järjest enam kaheldakse traditsiooniliste rollidega kaasnevates kohustustes. Üks tugevamaid abielude lahutamise riskitegureid on vanus, mida nooremalt inimesed abielluvad, seda suurem on ka abielu lahutamise tõenäosus (Sweeney & Phillips, 2004; Rootalu, 2010). Samuti seostatakse lahutamist indiviidi haridustasemega- kõrgema haridustasemega inimestel on väiksem risk lahutada (Rootalu, 2010).

Suur lahutuste arvu tõus on kaasa toonud ühe vanemaga perede arvu tõusu ning kordusabielude ja kasuperede laiemale levikule (Kiernan, 2007; Hansson, 2011b; Kutsar jt, 2012; Ainsaar jt, 2014). Enamus ühe vanemaga perekondi tekivad partnerluse ehk siis abielu või vabaabielu purunemisel. Selliseid perekondi iseloomustavad tihtipeale toimetulekuraskused, halb majanduslik olukord ja puudulik riigipoolne toetus, mistõttu võivad lapsed ülesse kasvada hapras perekondlikus kontekstis (Kutsar jt, 2012). Üksikvanemlus ei ole aga enamjaolt pikaajaline muutumatu protsess, kuna suur hulk lahutatud indiviide alustavad varem või hiljem uut kooselu (abielu või vabaabielu), võrdlemisi rohkem ja lühema aja möödudes teevad seda just mehed (Kiernan, 2007). Paljud lahutatud individid eelistavad ka mitte uuesti abielluda (Hansson, 2011b), alternatiivse lahendusena nähakse seega vabaabielu.

Kordusabielude tulemusel tekivad uued perevormid, kus perekonna defineerimine muutub veel keerulisemaks- perekondlikku sidet ei määra enam ära traditsioonilised reeglid, mistõttu pole võimalik üheselt ka määratleda, kes perekonda kuuluvad (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002: 96). Seetõttu on muutunud võimalikuks uut tüüpi lapsevanemaks olemine- bioloogilistest vanematest on võimalik eristada sotsiaalseid vanemaid (Beck-Gernsheim, 2002). Perekonna defineerimine on väga individuaalne ning see sõltub

paljudes erinevatest faktoritest, näiteks võivad pereliikmete arusaamasid perekonnast mõjutada lahutuse personaalsed kogemused, lahku mineku põhjused, uued elukorraldused jne. Eestis on selliseid kordusabielude tagajärjel tekkinud kõrgperesid ehk perekondi, kus kasvavad vähemalt ühe partneri laps(ed) eelnevast kooselust, võrdlemisi palju (Ainsaar jt, 2014).

2. PERELOOMELINE KÄITUMINE MILITAAR POPULATSIOONIS

Sõjaväeteenistusel ja militaarkultuuril üldiselt on väga oluline mõju perekonna loomisele, sh abiellumisele, laste saamisele, perekonna struktuurile ning muudele perekonna aspektidele (Kelty jt, 2010). Abiellumine ja lapsevanemaks olemine on tänapäeva sõjaväes laialt levinud nähtused, mis tulenevalt sõjaväe ainulaadsetest omadustest leiavad võrreldes tsiviilühiskonnaga aset märksa varem ja rohkem. Arusaamasid selle kohta, kas need erinevused (selline lõhe pereloomelises käitumises) tulenevad sotsiaalmajanduslikest, kultuurilistest või struktuurilistest erinevustest militaar- ja tsiviilühiskonnas on palju ning mingit ühtset seisukohta selles osas ei eksisteeri. Küll aga ollakse ühel nõul selles, et eksisteerib mitmeid trende, mis tänapäeva sõjaväeperekondi iseloomustavad ja tsiviilperekondadest eristavad.

Sõjavägi on juba ammu tõdenud, et pereliikmed mõjutavad sõjaväe tõhusust ja tugevust- sõjaväeperekonnad ei ole vaid rühm sõjaväeteenistujate ülalpeetavaid, vaid nad on osaks sõjaväest (Harris, 2013). Bourg ja Segal (1999) on leidnud, et sõjaväelaste teenistuse pikkus ning nende pühendumine organisatsioonile sõltub sageli sellest, kas nende perekond on militaarse elustiiliga rahul. Sõjavägi vajab kõrgelt kvalifitseeritud liikmeid, kes püsivad sõjaväes piisavalt kaua, et teha tasa nende värbamise ja koolitamise kulutused. Seega tuleb tagada sõjaväeteenistuja abikaasa ja laste rahulolu sõjaväeeluga, et nad innustaksid ja toetaksid enda pereliikme otsust militaarsüsteemi jääda (või sellega liituda). Mida rohkem kohaneb sõjavägi perekonna vajadustega, seda rohkem pühenduvad nii sõjaväeteenistujad kui ka nende perekonnad sõjaväe eesmärkidele ja väärtustele. Sõjaväelaste abikaasad panustavad otseselt ka institutsiooni toimimisse ja arengusse, moodustades tugisüsteemi, ilma milleta sõjavägi tõenäoliselt ei toimiks (Lundquist ja Xu, 2014). Perekond muudab sõjaväeteenistuse mitmed struktuurilised tingimused talutavaks, abikaasade emotsionaalne toetus aitab tagada sujuvat lähetust ning lähetusejärgset taastumist. Seega on sõjaväe enda huvides edendada varajast perekonna loomist, soodustades seeläbi tööjõu efektiivsemat toimimist.

Ühest küljest on võimalik sõjaväeteenistust iseloomustada kui ajapikendust täiskasvanuikka üleminekul, see on periood millal noored naised ja mehed saavad erinevaid täiskasvanu kohustusi- abiellumine, laste kasvatamine, majapidamise loomine, töökarjääri omandamine- edasi lükata (Settersten ja Ray, 2010). Teisest küljest nähakse sõjaväeteenistust aga järjest rohkem kogemusena läbi mille noored saavad täiskasvanuks. Eesti Kaitseväge kontekstis võib siinkohal eristada ajateenistust ja tegevteenistus- ajateenistus on kohustuslik kõigile meestele ning pigem lükkab see täiskasvanuikka üleminekut edasi, tegevteenistus koosneb aga vabatahtlikest teenistujatest, kelle jaoks sõjaväeteenistus on karjäär ja seega pigem viis täiskasvanuikka üleminekuks. Ajateenistus koosneb peamiselt üksikutest noortest meestest, kes täidavad oma sõjaväekohustust ning lükkavad niikaua abiellumist ja isaks saamist edasi (sõjaväeteenistus on pererollidest lahutatud). Vabatahtlik tegevteenistus on aga karjäärile ja perekonnale orienteeritud, seotakse omavahel sõjaväe ja perekonna rolle (Kelty jt, 2010).

2.1 Abiellumine

USA näitel on Kelty jt (2010) väitnud, et tänapäeva sõjavägi on nii karjäärile kui ka perekonnale orienteeritud- materiaalne ja sotsiaalne toetus, mida sõjavägi noortele tegevteenistujatele pakub, soodustavad nende kujunemist vastutusrikkaks perekonna- ja laiemaks kogukonna liikmeks. Sõjavägi värbab küll üksikisikuid, kuid ta kaasab ka perekonnad, võimaldades omavahel siduda perekonna ja sõjaväe rolle. Suurim tsiviil- ja militaarpopulatsiooni pereloomelise käitumise erinevus eksisteerib abiellumises. Võrreldes tsiviilisikutega, abielluvad sõjaväelased USAs nooremalt ning loovad suurema tõenäosusega abielul põhinevaid perekondi (Lundquist ja Smith, 2005; Karney ja Crown, 2007; Teachman, 2007; Teachman 2009; Hogan ja Seifert, 2010; Karney jt, 2012; Clever ja Segal, 2013). Lundquist ja Xu (2014) kohaselt on sõjavägi perekonnad reinstitutsionaliseerinud, samal ajal kui ülejäänud tsiviilühiskonnas on perekonnad läbimas deinstitutionaliseerumise protsessi, seega üllatav on leida Ameerika ühiskonnas selline kontekst, kus abielumäär sarnaneb väga sellise aja abielumääraga, kui ametlike liitude loomine oli populaarne ja väga levinud.

Erinevad kompensatsioonide ja hüvitiste poliitikad soodustavad tegevteenistuse liikmete abiellumist (Hogan ja Seifert, 2010; Kelty jt, 2010). Ühest küljest võivad hüvitised ja kompensatsioonipoliitikad meelitada sõjaväkke neid, kes väärtustavad abielu ja tahavad suhteliselt noores eas abielluda, samas aga võivad need nii rahalised kui mitterahalised

hüvitised ise põhjustada tegevteenistujate varajast abiellumist (Hogan ja Seifert, 2010). Abielus sõjaväeteenistujad ja nende perekonnad saavad erinevaid toetusi ja hüvitisi (eluasemetoetus, ravikindlustus jne), millele vabaabielus või vallalistel sõjaväelastel ning nende elukaaslastel juurdepääsu ei ole, sellest tulenevalt on tõenäosus ka suurem, et sõjaväelased valivad kooseluks just ametliku abielu. Iroonilisel kombel võib abielu sõjaväelastele pakkuda suuremat vabadust ja privaatsust (näiteks intiimelu elamiseks), võimaldades neil omada sõltumatut majapidamist, erinevalt ülejäänud vallalistest sõjaväelastest, kes elavad kasarmutes või ühiselamutes. Seega võivad eluasemepoliitikad ja muud rahalised ning mitterahalised hüvitised varajast abiellumist ja laste saamist otseselt soodustada (Hogan ja Seifert, 2010; Kelty jt, 2010; Lundquist ja Xu, 2014).

Sõjaväe üheks ainulaadseks omaduseks on sagedased ümberasumised ja rändav eluviis (eristades seda peaaegu igast tsiviiltööst), mis soodustavad samuti abielude varajast moodustumist (Paley jt, 2013:243; Lundquist ja Xu, 2014). Sõjaväeteenistujad seisavad pidevalt silmitsi geograafilise ümberasumisega, mis on tingitud pikkadest lähetustest ja sagedasest elukoha vahetamisest. Kuna missioonile (sõjalähetusele) minek toob endaga kaasa suure teadmatus, võib sõjaväeteenistuja abiellumise otsus tuleneda emotsionaalse stabiilsuse vajadusest (Lundquist ja Xu, 2014). Oodatav stressirohke sündmus ning hirm eraldatuse ja viga saamise ees, toovad kaasa partnerite soovi pühenduda. Sellise sideme loomine võib anda paarile tugevust, et lahusolek üle elada ning teadmise, et halvima juhtudes, kannab sõjavägi teenistuja perekonna eest hoolt. Ümberasumisest tingitud eraldatust saab samuti abiellumisega vältida, sel juhul integreeritakse ka sõjaväeteenistuja abikaasa ümberpaigutamise protsessi (ilma igasuguste kuludeta). Abiellumine on seega viis geograafilise eraldatuse vältimiseks ja emotsionaalse stabiilsuse saavutamiseks.

Kuigi sõjaväge iseloomustab selge hierarhiline süsteem, on märkimisväärne rõhk asetatud ka võrdsetele võimalustele. Tsiviilühiskonnas ebasoodsas olukorras olevate inimeste jaoks on võrreldes nende eakaaslastest tsiviilelanikega tajutavad töövõimalused ja turvalisus sõjaväes oluliselt suurem. Sõjavägi eemaldab ebasoodsas olukorras olevad mehed (ja ka naised) negatiivsest füüsilisest ja sotsiaalsest keskkonnast, kaotades ära paljud näiteks soost, rassist ja sotsiaalsest klassist tulenevad piirangud ning diskrimineerimise (Teachman, 2009). Sõjaväe palkade ja hüvitiste struktuur, mis põhineb auastmetel ja teenistuses veedetud aastatel on õiglasem, kui tsiviiltööturu rahaliste ja mitterahaliste hüvitiste struktuur (Kelty jt, 2010), seega madalama sissetulekuga noorte jaoks on sõjavägi võimalus ülenevaks mobiilsuseks ning austuse ja prestiiž kogumiseks, mille saavutamine

tsiviilühiskonnas oleks raskem (Hall, 2011). Tsiviilühiskonnas peavad noored täiskasvanud silmitsi seisma ebakindla tööhõive ja sissetulekuga, järjest vähenevate toetustega ning muutlike kinnisvaraturgudega. Suuremad sissetulekud, majanduslikud võimalused ja tajutav turvalisus sõjaväes loob paljude indiviidide jaoks, võrreldes tsiviilühiskonnaga, soodsama keskkonna nii karjääri kui ka perekonna loomiseks. Sotsiaalmajanduslik staatus on perekonna loomisel väga oluline (Settersten ja Ray, 2010), seega ressursid ja võimalused, mida militaarkeskcond sellistele tsiviilühiskonnas ebasoodsas olukorras olevatele indiviididele pakub, võimaldab neil erinevalt tsiviilühiskonnast abielluda.

Lisaks sõjaväe struktuurilistele faktoritele, mõjutavad pereloomelist käitumist indiviidi personaalsed hoiakud ja väärtused. Inimesed, kes otsustavad sõjaväeteenistuse kasuks, hindavad perekonna ja soorollidega seoses tavaliselt konservatiivsemaid väärtuseid kui tsiviilpopulatsioon (Franke, 2001; Clever ja Segal, 2013). Need traditsioonilised väärtused seletavad osaliselt ka asjaolu miks sõjaväelased abielluvad ja saavad suurema tõenäosusega lapsi kui tsiviilisikud ning seda just nooremas eas. Ka konservatiivsemate väärtustega tsiviilisikud on suurema tõenäosusega abielus kui tsiviilisikud, kes konservatiivseid väärtusi kõrgelt ei hinda (Sassler ja Goldscheider, 2004:162; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Liberaalseid väärtusi ja hoiakuid tsiviilühiskonnas seostatakse vabaabieluga (Clarkberg jt, 1995; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Kuna militaarkultuur on ülesse ehitatud traditsioonilistele väärtustele (Hooker, 2003), soodustab sõjavägi veelgi selliste väärtuste kinnitumist (nii sõjaväeteenistujate kui ka nende perekondade hulgas) ning seeläbi ka perekonna loomist ja säilitamist. Sellised hoiakud ja väärtused võivad lisaks abiellumise soodustamisele neid ka kaitsta, motiveerides abielusid säilitama, isegi kui seistakse silmitsi stressirohkete olukordadega (Karney jt, 2012).

2.2 Lahutamine

Asjaolu, et sõjavägi soodustab abiellumist, ei tähenda koheselt aga seda, et see aitaks moodustatud abielusid ka säilitada. Erinevad muutujad, mis ennustavad suuremat abielumäära, ei pruugi ennusta nende abielude edukust. Suuremat lahutamise riski kui tsiviilpopulatsioonis, kinnitavad sõjaväes mitmed potentsiaalsed põhjused.

Sõjaväkke kuulub ebaproportsionaalselt palju neid elanikkonna gruppe, kellel on iseenesest suurem risk lahutada- need on noored, rassilised/rahvuslikud vähemused ning madalama haridustasemega indiviidid (Karney ja Crown, 2007:6; Kelty jt, 2010:186). Tsiviilisikute hulgas seostatakse nooremat vanust kõrgema abielulahutuse riskiga (Sweeney & Phillips,

2004; Karney ja Crown, 2007; Rootalu, 2010), mida nooremas eas indiviid abiellub, seda tõenäolisem on, et see abielu lõpeb lahutusega. Kuna sõjaväeteenistujad kipuvad abielluma võrdlemisi nooremas vanuses, kui seda teevad tsiviilisikutest eakaaslased (Adler-Baeder, Pittman ja Taylor, 2005; Clever ja Segal, 2013), võib see suurendada nende kooselude negatiivselt lõppemise tõenäosust. Sõjaväe poliitika ja struktuur, mida sellise varajase abiellumise trendiga seostatakse, võivad seega motiveerida läbi mõtlemata ja kiirustatud abielude moodustamise, mis ilma nende väliste põhjusteta võib-olla aset ei leiaks. Neil paaridel on ka võrdlemisi vähem sisemisi põhjuseid kokku jääda, kui sõjaväeelu osutub raskeks (Karney ja Crown, 2007; Hogan ja Seifert, 2010). Partnerite vaheline sobivus ei pruugi neis abieludes olla nii tugev, mistõttu on sellistel paaridel võrdlemisi keerulisem toime tulla ka erinevate konfliktide ning keeruliste olukordadega, mis sõjaväeeluga kaasnevad. Lahutus ei pruugi seega olla ootamatu tagajärg, kui abielud tekivad tulenevalt välistest asjaoludest ja kiirustamisest.

Sõjaväeteenistus on äärmiselt stressirohke nii teenistujate kui ka nende perekondade jaoks, pidev eraldatus, oht saada vigastada või surma, sagedane elukohavahetus – kõik need sõjaväeteenistust iseloomustavad faktorid seostuvad kõrgema stressiga (Lundquist, 2006; Padden jt, 2011; Karney jt, 2012; Clever ja Segal, 2013; Paley jt, 2013). Tsiviilühiskonnas seostatakse stressikogemust suhteprobleemide ja lahutusega (Karney ja Bradbury, 2005), seega võiks eeldada, et stress tekitab negatiivseid tulemusi ka sõjaväepaaride suhtes, soodustades abielustressi teket ja lahutamist. Tõendeid selle kohta, et stress tekitab reaalseid probleeme sõjaväe abieludes, on aga raske leida. Tulenevalt sõjalähetustest seisavad sõjaväe perekonnad silmitsi küll mitmete väljakutsetega, mis avaldavad negatiivset mõju nii indiviididele kui ka nende vahelistele suhetele (Paley jt, 2013), samas aga ei paista sõjaväestressi suurenemine otseselt põhjustavat lahutusmäärade tõusu (Karney ja Crown, 2007; Karney jt, 2012). Sõjaväe poolt pakutav institutsionaalne tugi võib olla abielustressorite puhvriks, näiteks võivad rahalised hüvitised leevendada või isegi üle kaaluda pereliikmetest lahusoleku emotsionaalse hinna, seda eriti just suurema enamuse sõjaväeteenistujate jaoks, kes naasevad lähetustelt ilma vigastusteta (Karney ja Crown, 2007; Karney jt, 2012: 1577).

Vaatamata lahutuse riski potentsiaalselt suurendavatele teguritele on sõjaväes ka mitmeid tegureid, mis toetavad sõjaväeteenistujate abielusid ning võivad seeläbi abieluliidud tugevamaks muuta. Hoolimata sõjaväe kõrgest nõudlikkusest, pakub ta ka mitmeid eeliseid ja hüvitisi, mille eesmärgiks on pereelu kergendada. Samuti toimivad need takistusena

lahutamisele, kuna pakutavad hüvitised ja eelised kaovad kui sõjaväepaariid lahutavad (Karney ja Crown, 2007; Teachman, 2009; Karney jt, 2012). See aitab sõjaväepaariidel kokku jääda olukordades, kus sarnased tsiviilisikud oma abielu lõpetavad ja lahku lähevad. Sõjaväelastele ja nende perekondadele kättesaadavate toetuste komplekt tundub olevat abielustressorite puhvriks, mis teadaolevalt suurendavad lahutuste arvu tsiviilpopulatsioonis, kui sõjaväe struktuurid ja toetus eemaldatakse, hakkavad ka veteranide abielud kannatama ja lagunema (Karney ja Crown, 2007; Kelty jt, 2010). Samuti soodustab sõjavägi oma olemuselt stabiilsust ja pühendumist, mis omakorda võib panustada ka abielude püsivusse. Sõjaväeteenistujad ja nende perekonnad on vastupidavad ja hästi kohanevad (Paley jt, 2013), mis võib aidata neil stressiolukordadega (ka abielustressiga) paremini toime tulla.

Seega hõlmab sõjaväeteenistus teatud jõude, mis võivad abielusid lõhkuda (stress ja eraldatus), aga ka jõude, mis hoiavad abielusid koos (eelised ja hüvitised, stabiilsus). See võib võrreldes tsiviilelanikega kaasa tuua nii suurema kui ka väiksema lahutatud indiviidide osakaalu sõjaväes, mida kinnitavad ka erinevad vastuoluliste tulemustega uuringud (Adler-Baeder jt, 2005; Lundquist, 2007; Hogan ja Seifert, 2010; Karney jt, 2012; Clever ja Segal, 2013). Samas võivad nii kahjulikud kui ka toetavad jõud üksteist tasandada, tuues kaasa sarnase lahutatud indiviidide osakaalu tsiviil- ja militaarpopulatsioonides (Karney ja Crown, 2007; Karney jt, 2012).

2.3 Militaarperede mitmekesisus

Nii nagu tsiviilperekonnad, võivad ka militaarperekonnad võtta paljusid erinevaid vorme, seega traditsiooniline peremudel (ema, isa ja lapsed) ei ole ainuke sõjaväes eksisteeriv perekonnavorm (kuigi see on domineeriv peremudel). Mõningad tsiviilühiskonda iseloomustavad perevormid ei ole tundmatud ka militaarühiskonnas, näiteks on sõjaväes märkimisväärne hulk üksikvanemaid (Kelty jt, 2010; Clever ja Segal, 2013) ning kordusabielude tagajärjel tekkinud segatud perekondi (Adler-Baeder jt, 2005). Sõjaväele ainuomased on *dual-service families* ehk perekonnad, kus mõlemad vanemad on sõjaväeteenistuses (Clever ja Segal, 2013), sellised paariid tekivad väga palju just kordusabielude tagajärjel (Adler-Baeder jt, 2005:101) ning võrdlemisi vähem on sellistel paariidel lapsi (Segal ja Segal, 2004).

Kuigi paljudes tsiviilperekondades on kaks täiskohaga töötavat vanemat, tekitavad sõjaväele omased nõudmised- pidevad lähetused ja elukohavahetused- perekondade jaoks,

kus mõlemad vanemad on sõjaväeteenistuses ning neil on lapsed, unikaalseid probleeme (alternatiivsete hooldajate leidmine lastele; lapsed peavad muretsema mitte ühe, vaid kahe vanema pärast). Need perekonnad võivad silmitsi seista paljude samade väljakutsetega mida kogevad üksikvanemaga perekonnad, eriti just siis, kui vanemate lähetused toimuvad samaaegselt. Samas on aga sellistel perekondadel rohkem rahalisi vahendeid ja suurem sotsiaalne toetusvõrgustik (Paley jt, 2013). Sõjaväe perekonnad on seega üllatavalt mitmekesine populatsioon, kelle hulgas võivad erinevad perevormid, mis traditsioonilisele militaarperekonnale ei vasta, ka märkamatuks jääda (nt samasoolised paarid).

Kuna sõjaväeteenistujad abielluvad võrdlemisi varem ja rohkem, kui teevad seda tsiviilisikud, võiks eeldada, et ka lapsi saadakse militaarkeskkonnas võrdlemisi varem ja keskmine laste arv peres on suurem. Lundquist ja Smith (2005) on leidnud, et lapsi saadakse sõjaväes tõesti kas rohkem või samapalju kui tsiviilühiskonnas ning seda seostatakse varajase abiellumise ja peresõbralike poliitikatega. Samuti leiti, et lapsi ei saa sõjaväes rohkem kui tsiviilühiskonnas mitte ainult abielus inividid, vaid ka vallalised. Ka Clever ja Segal (2013) on leidnud, et kuigi keskmine laste arv tsiviil- ja militaar populatsioonides ei erine, kipuvad sõjaväeteenistujad lapsi saama varem. Sõjaväe keskkond soodustab seega perekonna loomist ja laste saamist.

Sõjaväe perekondades kasvavad lapsed puutuvad igapäevaselt kokku sõjaväe elustiili ja kultuuriga, seda eriti just siis, kui nad elavad sõjaväebaasides, kus neid ümbritsevad teised sõjaväe perekonnad. Militaarsüsteemis kasvavad lapsed õpivad toime tulema vanemate puudumise ja sagedaste kolimistega ning paljud kohanevad edukalt militaarelu nõudmistega. Pidev kokkupuude sõjaväe eluga ning selles keskkonnas ülesse kasvamine, võib kaasa tuua põlvkondadevahelise sõjaväeteenistuse ülekandumise. Ebaproportsionaalselt suur osa lastest, kelle vanemad (või üks vanem) teenivad sõjaväes, astuvad ka ise sõjaväeteenistusse (Segal ja Segal, 2004; Kleykamp, 2006; Kelty jt, 2010). See võib olla tingitud väärtuste ja normide, mida sõjaväes kõrgelt hinnatakse ja juurutatakse, ülekandumisest, millest tulenevalt võivad sõjaväes ülesse kasvanud noored eelistada sõjaväeelu tsiviilühiskonnas elamisele.

3. VÄÄRTUSTE ERINEMINE TSIVIIL- JA MILITAAR POPULATSIOONIDES

Tänapäeva ühiskondades arvatakse sõjaväe ja tsiviilühiskonna vahel eksisteerivat lõhet (Ricks, 1997; Feaver ja Kohn, 2000; Strachan, 2003; Leal, 2007; Lewis, 2011; Rahbek-Clemmensen jt 2012), mille laiaulatuslikkus sõltub iga ühiskonna eripäradest. Tsiviil-militaar lõhet (*civil-military gap*) võib seega käsitleda kui lõhet või lahutatust tsiviilühiskonna ja sõjaväe vahel, tekib jaotus „meie“ ja „nende“ vahel. Rahbek-Clemmensen jt (2012) defineerisid nelja erinevat tsiviil-militaar lõhet: kultuurilist, demograafilist, institutsionaalset ja poliitilistest eelistustest tulenevat lõhet. Igaüks neist panustab sõjaväe ja tsiviilühiskonna eraldatuse tekkesse, tuues kaasa nende kahe ühiskonnagrupi vahelisi pingeid ja konflikte.

Demograafiline lõhe käsitleb erinevusi tsiviil- ja militaar elanikkonna koosseisus, tulenevalt geograafilisest päritolust, rahvusest, poliitilisest kuuluvusest, sotsiaal-majanduslikust- või perekondlikust taustast. Demograafiline lõhe viitab seega sellele, kas sõjavägi esindab oma riigi populatsiooni või täidab sõjavägi oma ridasid vaid kitsastesse ühiskonnakihtidesse kuuluvate indiviididega, mis loob teravaid demograafilisi erinevusi tsiviil- ja militaarpopulatsioonide vahel. Institutsionaalne lõhe käsitleb suhet sõjaväe ja tsiviilelanikkonna institutsioonide vahel nagu meedia, kohtud, haridussüsteem ning seda, kas neid iseloomustab harmoonia või konflikt. Poliitiliste eelistuste lõhe eraldab militaarset- ja tsiviili eliiti, kes võivad nõustuda või eriarvamusel olla erinevates avaliku korra küsimustes. Kõik need kolm kontseptsiooni on osaks tsiviilühiskonna ja sõjaväe lahususest, käesolevas töös on kesksel kohal aga kultuuriline lõhe ning selle ilmingud.

Kultuuriline lõhe viitab hoiakute ja väärtuste erinemisele tsiviil- ja militaar populatsioonides. Wertsch (Wertsch, 1991; Coll jt, 2013 kaudu) on sõjaväe kultuuri metafooriliselt kujutanud kui kindlust, mis sümboliseerib omamoodi eraldatust ülejäänud maailmast. Sõjavägi ja selle liikmed moodustavad seega distinktiivse grupi, keda iseloomustavad unikaalsed väärtused ja hoiakud, mis on tsiviilühiskonnas domineerivate väärtuste ja hoiakutega vastuolus. Militaarelu õhutab ühtsust, distsipliini ja ohverdamist,

samas kui tsiviilelu on orienteeritud individuaalsusele, hedonismile ja omakasule (Ricks, 1997). Tsiviilisikute jaoks on oluline rõhk indiviidil või üksikisiku saavutustel ning isikuvabadusel, püüeldakse suurema sotsiaalse mobiilsuse poole (Coll jt, 2013), sõjaväe kultuurile on aga omane hierarhiline sotsiaalne struktuur, missiooni rõhutamine, käsuliin ning grupi solidaarsus (Hall, 2011). Järgnevalt käsitletaksegi lähemalt tsiviil- ja militaarkultuuri väärtuste erinevusi.

3.1 Tsiviil-militaar väärtuste/kultuuride lõhe

Sõjaväe kultuur koosneb väärtustest, uskumustest, traditsioonidest, normidest, arusaamadest, hoiakutest ja käitumisviisidest, mis reguleerivad seda, kuidas sõjaväe liikmed mõtlevad, käituvad ja nii üksteise kui välismaailmaga suhtlevad (Exum, Coll ja Weiss, 2011, Coll jt, 2013 kaudu), ka tsiviilkultuur loob ja säilitab kindlate uskumuste, väärtuste ja normide kogumiku. Soeters (1997) on leidnud, et mingil määral eksisteerib ülemaailmselt üks rahvusvaheline militaarkultuur, seega erinevate riikide militaarkultuure seovad vähemal või rohkemal määral ühised aspektid. Sõjaväe ainulaadne kultuur hõlmab mitmekesist inimrühma, mis aga ülejäänud tsiviilmaailmast erineb (Ricks, 1997; Hall, 2011; Coll jt, 2013). Selleks, et mõista nende kahe inimgrupi vahelisi erinevusi, peame me esmalt mõistma nende kahe distinktiivse kultuuriruumi eripärasid.

Militaarkultuuri iseloomustavad traditsioonilised väärtused ja hoiakud, oluline on kollektivism ja konservatiivsed väärtused. Eesti Kaitseväe põhiväärtuste hulka, mis on sõjaväeteenistujate eetiliste põhimõtete aluseks, kuuluvad kuus väärtust: ausus, vaprus, asjatundlikkus, ustavus, koostöövalmidus ja avatus (Eesti Kaitseväe..., 2015). Sarnaseid väärtuseid on sõjaväe alustaladena käsitletud ka paljud militaarkultuuri uuringud (Soeters, 1997; Franke, 2001; Kutsar, 2007; Hall, 2011; Coll jt, 2013). Kõik need väärtused ja hoiakud on aga vastuolus tänapäeva tsiviilühiskonda iseloomustavate modernsete väärtuste ja hoiakutega, mida iseloomustavad individualism ja liberalism. Kaasaegsetes ühiskondades on järjest olulisemad sõltumatus ja iseseisvus ning eneseteostus (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Seega on järjest kiirem ühiskonna areng ning individualismi levik asetanud ühiskonna vastuolusse klassikaliste militaarsete väärtustega nagu ohverdamine, ühtsus, enesedistsipliin ja grupi huvide eelistamine individuaalsetele huvidele (Ricks, 1997).

Individualism-kollektivism kirjeldab inimese ja grupi vaheliste seoste tugevust (Vinken jt, 2004). Individualistlikes kultuurides, kus inimestevahelised sidemed on nõrgad, oodatakse,

et igaüks hoolitseks ennekõike enda ja oma lähedaste eest. Kollektivistlikes kultuurides on aga esiplaanil tugevad grupid, nagu suguvõsa, hõim või religioosne kogukond. Inimestelt oodatakse, et nad oleksid oma grupile pühendunud ning vastutasuks pakub grupp neile kaitset ja hoolitsust. Kollektivistlikud inividid on rohkem osalusele orienteeritud, keskendunud grupile ning inimeste vahelistele suhetele, samas kui individualistlikud inividid keskenduvad rohkem eneseteostusele ning personaalsete eesmärkide saavutamisele. Sõjaväge ja militaarkultuuri iseloomustab kollektivism (Soeters, 1997; Franke, 2001; Hooker, 2003; Coll jt, 2013), samal ajal kui ülejäänud tsiviilühiskond on järjest enam liikumas individualismi suunas (Beck ja Beck-Gernsheim, 2002). Sõjaväeteenistujad on võrdlemisi rohkem pühendunud enda organisatsioonile ja ühtekuuluvustundele, tsiviilisikud väärtustavad sotsiaalse seotuse asemel üksikisiku autonoomiat ning nad on enesekesksemad.

Sõjavägi on väga bürokratlik institutsioon, see hõlmab kindlaid hierarhiaid ja käsuliine ning nõuab peaaegu täielikku kuuletumist (Soeters, 1997). Sõjaväge iseloomustavad unikaalsed seadused, reeglid, tavad ja traditsioonid, hõlmates sealhulgas mitmeid piiranguid indiviidi käitumisele ning isikuvabadusele, mis ei oleks tsiviilühiskonnas vastuvõetav. Sõjavägi vastab üldiselt küll konstitutsioonilistele normidele (üksikisiku õigused ja vabadused), samas aga lähtutakse pigem funktsionaalsuse hädavajalikkusest ning väärtustest, mis peavad indiviidi heaolust tähtsamaks kollektiivi (Hooker, 2003:2). Tsiviilühiskonna individualistlikud inividid on võitlushimulised ning enesekesksed, nad hoolivad grupi edukusest enamjaolt vaid siis, kui nad saavad seda enda hüvanguks ära kasutada (Franke, 2001:100). Samuti on tsiviilühiskonnas oluline rõhuasetus just üksikisiku õigustel ja vabadustel, millest kinnipidamist pidevalt jälgitakse. Sõjaväe kultuur õhutab oma liikmeid loobuma või lahti ütlema individuaalsusest, selle asemel tuleb järgida ülemuste korraldusi ja käskusid ning tegutseda osana rühmast. Indiviidi enda huvid ja soovid ei mängi erilist rolli, oluline on üksus ja selle missioon ning laiemas plaanis organisatsiooni edukus. Mida bürokratlikum ja institutsionaalsem on sõjavägi, seda suurem on tõenäoliselt ka tsiviil-militaar lõhe ühiskonnas.

Sõjaväkke astumisega seotud hoiakud nagu traditsioonilisus ja pühendumine institutsioonile ja grupile, võivad lisaks sõjaväeteenistuja motiveerimisele sõjaväes teenida, motiveerida ka abielude loomist ja säilitamist (Teachman, 2009; Karney jt, 2012). Sõjaväkke astudes sisenevad inividid pikaajalisse lepingusse, seega näitab see

sõjaväelaste suutlikkust millelegi pühenduda. Sellest tulenevalt võivad sõjaväeteenistujad vähem kahelda pikaajaliste pühendumiste loomises, mida nõuavad abielu ja laste saamine ning võrdlemisi olulisemaks võivad nad pidada perekollektiivi ühtsust ja stabiilsust. Tsiviilühiskonnas on seevastu tihtipeale kõrgelt hinnatud autonoomia, kuna seda seostatakse kompetentsuse ja küpsusega. Pühendumine viitab vastastikustele kohustustele, samas kui autonoomiaga kaasneb vabadus langetada otsus tulenevalt enda huvidest (Orthner, 1995). Indiviidi huvid võivad olla ka põhjuseks, miks paljud paarid ei suuda säilitada eluaegset pühendumist oma partnerile. Tsiviilühiskonnas on huvi perekollektiivi ja kogukonna vastu märkimisväärselt langenud (Orthner, 1995), tihtipeale kaaluvad personaalsed huvid üle teiste inimeste huvid, sh perekonna kui üksuse huvid.

Lisaks kollektivismile iseloomustavad sõjaväelasi ka konservatiivsed väärtused ja hoiakud. Indiviidid, kes otsivad karjääri sõjaväes, on rohkem konservatiivsemad, kui nende tsiviilisikutest eakaaslased (Ricks, 1997; Franke, 2001; Bachman jt, 2000; Hooker, 2003; Clever ja Segal, 2013), samuti on sõjaväeteenistujad patriotistlikumad (Bachman jt, 2000; Franke, 2001). Sõjaväelaste konservatiivsemad hoiakud ei ole aga üllatavad, kuna militaarsüsteem iseenesest on sellistele hoiakutele ja väärtustele ülesse ehitatud. Konservatiivsust võib pidada sõjaväe sünnipäraseks omaduseks, millel on oluline osa sõjaväe igapäevases funktsioneerimises. Liberalistlike vaadete keskmes on üksikisik, kellel on õigus vabalt tegutseda, militaareetika kohaselt on aga üksikisik nõrk ning seetõttu peab ta olema allutatud grupele.

Eestis läbi viidud tsiviil-militaar väärtussüsteemide uuringuga on leitud, et tsiviiliskud peavad olulisemaks liberalismile omaseid väärtusi ning sõjaväes on domineerimas konservatismile omased väärtused (Kutsar, 2007). Kaitsejõududega seotud inimesed peavad võrdlemisi olulisemaks patriotismi ja kodaniku kohustust riigi ees ning tsiviilisikute jaoks olid olulisemad inimõigused ja demokraatia. Väärtusorientatsioonid on seotud ka vanusega- nooremad põlvkonnad pooldavad liberaalsemaid väärtusi, mida võib täheldada ka sõjaväes. Vanuse ja väärtusorientatsioonide vahelist tugevat seost kinnitavad ka muud väärtusuuringud Eestis (Kalmus ja Vihalemm, 2004; Lilleoja, 2010; Lilleoja ja Tart, 2011), mille kohaselt peetakse nooremaid inimesi rohkem individualistlikeks ning kollektivistlikud väärtused muutuvad olulisemaks vanuse kasvades.

Konservatiivseid väärtusi seostatakse varajase abiellumise ja laste saamisega (Sassler ja Goldscheider, 2004; Clever ja Segal, 2013), seega pole üllatav, miks sõjaväelased

abielluvad ja saavad suurema tõenäosusega lapsi kui tsiviilisikud ning seda just nooremas eas. Inimesed, kellel on rohkem liberaalsemad väärtused, valivad suurema tõenäosusega vabaabielu (Clarkberg jt, 1995; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Vabaabielusid ja vallalisust seostatakse suurema iseseisvuse ja eneseteostusega ning nõrgemate kodanikuühiskonna sidemetega, abielusid ja laste olemasolu seostatakse konservatiivsemate vaadetega, vähem rõhku pannakse eneseväljendusele ning olulised on konformsus, sotsiaalsed sidemed ja enesemääratlemine tulenevalt grupikuuluvusest (Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Ka lahutamise kogemust seostatakse väärtuste muutumisega, kahtlema hakatakse traditsioonilistes väärtustes ja olulisemaks muutub personaalne autonoomia ning eneseväljendus. Surkyn ja Lesthaeghe (2004) on leidnud, et modernsed väärtused peaksid tänapäeval kõige olulisemad olema vabaabielus indiviididele kellel pole lapsi, teiseks äärmuseks on abielus indiviidi, kes pole kunagi vabaabielus elanud, selliseid mehi ja naisi iseloomustavad kõige konservatiivsemad väärtused ja hoiakud.

Franke (2001) ja Bachman jt (2000) on leidnud, et tsiviil ja militaar populatsioonide hoiakulised erinevused eksisteerivad juba sõjaväkke astumisel, samas aga mõjutab ka militaarkeskkonnas sotsialiseerimine väärtuste ja hoiakute kujunemist. Väärtuste lõhe indiviidide vahel eksisteerib juba enne kui militaarkeskkond on indiviidile suutnud mõju avaldada, see peegeldab juba olemasolevaid hoiakulisi erinevusi, mis võivad otseselt mõjutada ühe või teise inimese sõjaväkke astumist. Seega sõjavägi mitte ei tekita oma liikmetes kindlate väärtuste ja hoiakute kujunemist (kuigi ta soodustab seda), vaid militaarkultuuris kõrgelt hinnatud väärtuste ja hoiakutega indiviidid astuvad ise sõjaväkke. Samas paistab aga ka sotsialiseerimine militaarkeskkonnas mõjutavad sõjaväeteenistujate väärtusi ja hoiakuid, sisendades ja tugevdades veelgi neid väärtusi, mis iseloomustavad traditsionaalset sõjaväe eetost- konservatism, patriotism, sõdalase mentaliteet, teenistus enne iseennast, lojaalsus ja grupi sidusus (Franke, 2001). Militaarkeskkond ja sealne sotsialiseerimise protsess on seega suunatud kindlate väärtusorientatsioonide kujundamisele ning professionaalsele eetosele. Seega tuleneb tsiviil ja militaar populatsioonide väärtuste lõhe nii valikust (hoiakulised erinevused eksisteerivad juba sõjaväkke astumisel), kui ka sotsialiseerimisest (erinevused suurenevad tulenevalt sotsialiseerimise ja teenistuse pikkusest).

Coll jt (2013) on sõjaväelasi, kes naasevad tsiviilellu, kõrvutanud immigrantidega, kes vahetavad elukohamaad ning asuvad elama uude kultuuriruumi. Nende puhul on võimalik rakendada mõisteid nagu akulturatsioon (kultuuriline lähenemine) ja identiteedi areng.

Lahkudes distinktiivsest sõjaväekultuurist peavad nad asuma elama justkui täiesti uude keskkonda, nad peavad kultuuriga kohanema ja läbi tegema mingil määral identiteedi arenemise või muutumise. See, mil määral inimene omandab ja kohaneb selle uue kultuuriga ning mil määral jäävad alles vana kultuuri omapärad, sõltub juba iga inimese individuaalsetest omadustest. Mida kiiremini ja paremini uus kultuur omaks võetakse, seda kergemini sinna ka sisse sulandutakse ning seda vähem tekitab uues keskkonnas elamine probleeme.

Paljudel veteranidel on raskusi tagasi tavaellu integreerumisega, nad ei tunne, et nad sinna kuulusid (Ricks, 1997; Lewis, 2011). Sõjaväeteenistujad tunnevad ennast tsiviilühiskonnas segregeeritult- nende arusaamad erinevad tsiviilelanikest, nad ei oska tsiviilühiskonna ootustele vastavalt käituda ning nad tunnevad, et nad ei leia tsiviilisikutega ühiseid põhimõtteid ning neid ei mõisteta (Ricks, 1997). Mida tugevamalt hoiab indiviid kinni oma sõjaväelase identiteedist, seda rohkem tekitab raskusi tsiviilellu naasmine ning selle mõistmine. Ka vastupidise protsessi korral, kui tsiviilisikud, kellel varasem kontakt militaarkultuuriga puudub, asuvad äkitselt elama sõjaväkke, võib eeldada sarnaste konfliktide ja probleemide olemasolu. Sõjaväge iseloomustab ainuüksi juba niivõrd spetsiifiline sõnavara ja keelekasutus, millega harjumine võib tsiviilisikutel võtta väga pikka aega (Hall, 2011:8). Kõik need suundumused kinnitavad fakti, et sõjavägi loob ja säilitab omamoodi kultuuriruumi, mis ülejäänud tsiviilühiskonnast erineb.

4. PROBLEEMISEADE

Järjest kiirem ühiskondlik areng toob endaga kaasa palju muutusi meie isiklikus elus, mis mõjutab nii seda, kuidas me iseendast mõtleme, kui ka seda, kuidas me loome sidemeid ja suhteid teistega, sh loome perekonda. 20. ja 21. sajandit iseloomustavad märkimisväärsed muutused perekonnainstitutsioonis, sealhulgas perekonnavormide mitmekesisustumine (Kiernan, 2007; Torres jt, 2007; Hansson, 2011b), mida seostatakse individualiseerumise ja perekonna de-institutsionaliseerumise protsessidega (Beck-Gernsheim, 2002; Cherlin, 2004; Kutsar jt, 2012:184). Nende protsesside tagajärjel on tekkinud suur hulk valikuid, mis puudutavad perekonna loomise ajastust ja vormi. Perekonda puudutavad muutused on otseselt seotud ka normide ja väärtuste fundamentaalsete muutustega ühiskonnas (Orthner, 1995). Tänapäeva tsiviilühiskonnale omased eluviisid ning perekonnaga seotud väärtused peegeldavad järjest enam modernseid ja pluralistlikke hoiakuid, lükates tagasi traditsioonilise nägemuse perekonnast ja peresuhetest. Suurem rõhk on asetatud emotsionaalsele dimensioonile, eneseteostusele, isiklikule heaolule perekonnas ning soolisele võrdõiguslikkusele.

Muutused ei ole aga universaalsed, kuna ühiskonnas eksisteerib väga erisuguseid inimgrupe, mis on üksteisest erinevatel põhjustel ning viisidel eraldunud. Tsiviil-militaar suhetes nähakse tänapäeval ühiskonnas valitsevat üpriski laiaulatuslikku lõhet, mis tuleneb nii kultuuriliste, demograafiliste, institutsionaalsete ja kui ka poliitiliste eelistuste erinemisest neis inimgruppides (Ricks, 1997; Rahbek-Clemmensen jt, 2012). Tulenevalt eelnevast kirjanduse ülevaatest võib väita, et militaarkultuuri iseloomustavad traditsioonilised väärtused ja hoiakud, oluline rõhuasetus on kollektivismil ning konservatiivsetel väärtustel, tsiviilkultuuri aga iseloomustavad individualism ja liberaalsed väärtused ja hoiakud. Seega eristavad neid kahte ühiskonnagruppi vastuolulised väärtusorientatsioonid, mille mõju ülekandumist on näha ja võimalik seostada ka indiviidide käitumisega erinevates eluvaldkondades. Tsiviil-militaar lõhe olemasolu kajastub ka pereloomelises käitumises- tänapäeva tsiviil ja militaar perekonnad eristuvad üksteisest mitmete pereloomeliste aspektide osas (Teachman, 2009; Hogan ja Seifert 2010; Kelty jt 2010; Karney jt, 2012; Clever ja Segal, 2013; Lundquist ja Xu, 2014).

Tsiviilisikute pereloomelist käitumist iseloomustavad tänapäeval madal abiellumus, suur hulk registreerimata kooselusi, laste sündimine abielu väliselt, suurem hulk lahutusi ja kordusabielusi, ühe vanemaga perekondade kasv, sündimuse langemine ning väiksemad perekonnad (Cherlin, 2004; Kiernan, 2007; Hansson, 2011b). Ameerikas läbi viidud uuringute põhjal iseloomustab sõjaväelaste pereloomelist käitumist aga vastupidiselt kõrge abiellumus ning varajane ja stabiilne perekonna loomine (Hogan ja Seifert 2010; Keltz jt, 2010), registreerimata kooselude ebapopulaarsus (Teachman, 2009) ning varajane ja rohke laste saamine (Lundquist ja Smith, 2005). Selliste erisuste olemasolu pereloomelises käitumises vajab põhjalikumat uurimist ja selgitamist ka Eesti ühiskonnas, mida käesoleva magistritööga saavutada üritatakse.

Erinevad tsiviil-militaar lõhe ilmingud on ülemaailmselt suure tähelepanu osaliseks saanud, võrdlemisi vähem on antud teemat aga uuritud Eestis. Varasemalt on Eestis läbi viidud tsiviil-militaarsuhete väärtussüsteeme käsitlev magistritöö (Kutsar, 2007), teadaolevalt aga ei eksisteeri ühtegi uuringut, mis kirjeldaks tsiviil- ja militaar populatsioonide pereloomelist käitumist ning selle seost väärtusorientatsioonidega. Seetõttu on käesolev magistritöö ka ainulaadne, panustades nii paremasse tsiviil-militaarsuhete kui ka pereloomelise käitumise mõistmisesse Eesti ühiskonnas.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida ja võrrelda Eestis tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelist käitumist ning siduda ja seletada pereloomelises käitumises eksisteerivaid erinevusi väärtusorientatsioonide erinemisega võrreldavates ühiskonnagruppides. Eesmärgiks on välja selgitada, kui suured on nende kahe ühiskonnagrupi erinevused pereloomelises käitumises ning kas neid erisusi on võimalik siduda üldiste väärtusorientatsioonide ja hoiakute erinemisega tsiviil- ja militaar populatsioonides.

Tulenevalt magistritöö eesmärgist püstitatakse kolm uurimisküsimust:

1. Kas ja mille poolest erineb Eestis tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomeline käitumine?

Tulenevalt esimesest uurimisküsimusest püstitati kolm uurimisülesannet:

- selgitada välja, millised perevormid tsiviilisikute ja sõjaväelaste hulgas levivad;
- selgitada välja, kuivõrd erinev on laste arv tsiviilisikute ja sõjaväelaste peredes;
- selgitada välja, kas tsiviilisikute ja sõjaväelaste lahutamise tendentsid erinevad.

2. Kas ja kuidas erinevad Eestis tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide väärtusorientatsioonid?

Tulenevalt teisest uurimisküsimusest püstitati kaks uurimisülesannet:

- selgitada välja, kas tsiviilisikute ja sõjaväelaste väärtushinnangud Schwartzi väärtusdimensionides erinevad,
- selgitada välja, kas sõjaväelased hindavad traditsioonilisi väärtusi kõrgemalt kui tsiviilisikud.

3. Kuivõrd on tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelise käitumise erinevused seletatavad väärtusorientatsioonide erinemisega neis ühiskonnagruppides?

Tulenevalt kolmandast uurimisküsimusest püstitati järgnev uurimisülesanne:

- selgitada välja, kas abiellumine, suurem laste arv ja väiksem lahutamise tõenäosus on seotud traditsioonilisemate väärtusorientatsioonidega.

5. METOODIKA

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida ja võrrelda Eestis tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelist käitumist ning seeläbi välja selgitada, kui suur on nende kahe ühiskonnagrupi diferentseeritus. Samuti, kas pereloomelise käitumise erinemist on võimalik seletada tulenevalt väärtusorientatsioonide erinemisest neis võrreldavates ühiskonnagruppides. Töö empiiriline lähenemine, kvantitatiivne uurimisviis, sai eelkõige valitud tulenevalt magistritöö teemast ning soovist kirjeldada uuritavat nähtust võimalikult objektiivselt. Kvantitatiivne uurimisviis võimaldab tuvastada universaalseid põhjustagajärg seoseid ning paremini mõista ja seletada uuritavaid seoseid (Flick, 2011). Kvantitatiivse uurimisviisi eeliseks on võimalus saadud tulemusi üldistada, samas tuleb silmas pidada valimi suurust ning ühiskondlikku konteksti- tehtavad üldistused ei kirjelda iga tsiviilisiku ning sõjaväelase pereloomelist käitumist ning väärtusorientatsioone.

5.1 Andmed

Käesoleva magistritöö empiiriline osa põhineb Euroopa Sotsiaaluuringu (*European Social Survey*) 2014. aasta Eesti andmete analüüsil. Uuringu läbiviimiseks valiti ESS 2014. aasta andmed, kuna need võimaldasid tsiviil- ja militaar populatsioonide võrdlemist- esmakordselt koguti andmeid Eesti Vabariigi kaitsejõududega seotuse kohta. Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) puhul on tegemist rahvusvahelise uuringuga, mida viiakse Euroopas läbi juba peaaegu 15 aastat (Euroopa Sotsiaaluuringu..., 2015). Eesti liitus ESS projektiga 2004. aastal ehk teises andmete kogumise voorus, 2014. aasta andmed esindavad juba seitsmendat vooru. Euroopa Sotsiaaluuringu üheks peamiseks eesmärgiks on kaardistada seda, kuidas Euroopa on sotsiaalselt, poliitiliselt ja moraalselt muutumas. Uuringuga mõõdetaks rohkem kui 30 erineva riigi rahvastiku hoiakuid, uskumusi ja käitumismustreid.

ESS läbiviimiseks on loodud üksikasjalikud projekti kirjeldused, mis tagavad kindlatele standarditele vastava andmekogumise- kindlaid põhimõtteid rakendatakse valimi koostamisel, küsimustike tõlgendamisel ning kõikide muude meetodite ja protsesside puhul, mis on seotud andmete kogumise ja töötlemisega (Euroopa Sotsiaaluuringu...,

2015). Selline põhjalik projekti ülesehitus ning ranged uuringuprotseduurid tagavad andmete kõrge kvaliteedi. ESS andmekvaliteeti ning esinduslikkust kirjeldab ka kõrge osalusmäär, mis 2014. aasta andmete puhul oli 62%. Uuringu detailsem kirjeldus on kättesaadav Euroopa Sotsiaaluuringu kodulehel (Euroopa Sotsiaaluuringu..., 2015).

Andmeid koguti 2014. aasta septembrist kuni detsembrini silmast-silma intervjuude vormis. Juhuvalim koostati rahvastikuregistri andmete põhjal 15 aastaste ja vanemate elanike hulgas.

5.2 Tunnused

Kuna käesoleva magistritöö peamiseks eesmärgiks on võrrelda tsiviilisikute ja sõjaväelaste pereloomelist käitumist ja väärtusorientatsioone, on uuringus kesksel kohal kaitsejõududega seotuse küsimus. Euroopa Sotsiaaluuringu 2014. aasta küsimustikku kaasati tunnus Eesti Vabariigi kaitsejõududega seotuse kohta (*Kas ja kuidas olete seotud Eesti Vabariigi kaitsejõududega*), antud küsimus on Eestile spetsiifiline ning ülejäänud ESS osalevad riigid selle kohta andmeid ei kogunud. Kaitsejõududega seotust hinnati 8 erineval tasandil:

- Olete praegu või olete olnud EV kaitsejõudude tegevteenistuses
- Olete läbinud ajateenistuse EV kaitsejõududes või läbite seda praegu
- Olete EV kaitsejõudude reservväelane
- Osalete või olete osalenud Kaitseliidu või Naiskodukaitse tegevuses
- Olete osalenud EV kaitsejõududega seotud õppekogunemistel
- Osalete või olete osalenud Noorte Kotkaste või Kodutütarde tegevuses
- Mõni lähedastest (nt abikaasa, laps) on olnud või on praegu ajateenistuses või tegevteenistuses
- Muu seos Eesti Vabariigi kaitsejõududega (milline täpselt)

Nende kaheksa tunnuse kombineerimisel loodi uus kaitsejõududega seotuse tunnus, mis jagas indiviidid kolme erinevasse gruppi. Kõige tugevama seotuse grupi (ehk grupp 1) moodustasid praegused või kunagised tegevteenistujad ning Kaitseliidu või Naiskodukaitse tegevuses osalejad/osalenud. Grupp 2 moodustasid ajateenistuse läbijad/läbinud, reservväelased, õppekogunemistel osalenud ning Noorte Kotkaste või Kodutütarde tegevuses osalejad/osalenud indiviidid. Kolmanda ehk kõige nõrgema kaitsejõududega seotuse grupi moodustasid indiviidid, kelle mõni lähedastest on olnud või on praegust

ajateenistuses või tegevteenistuses, need kellel oli mingi muu seos EV kaitsejõududega ning inimesed, kellel igasugune seos kaitsejõududega puudus. Respondendid, kes olid EV kaitsejõududega seotud rohkem kui ühel viisil, jagati gruppi vastavalt nende tugevamaile seosele. Kui respondent märkis ennast tegevteenistujaks aga samas oli ta osalenud ka kaitsejõududega seotud õppekogunemistel, paigutati ta esimesse seotuse gruppi, kuna see näitas ta tugevaimat seotust kaitsejõududega. Iga analüüsi etapp hõlmab endas nende gruppide omavahelist võrdlemist.

Tegevteenistujate ja kaitseliitlaste jaoks on Kaitsevägi karjääriks, nad on militaarsüsteemiga tugevalt seotud ning peaksid militaarkultuuri poolt enim mõjutatud olema. Teise grupi moodustanud respondentide hulka kuuluvad ajateenistujad, kelle kokkupuude Kaitseväega tuleneb Eestile omasest kohustuslikust sõjaväeteenistusest, seega ei tulene nende seos kaitsejõududega mitte otsesest valikust vaid pigem kohustusest. Kutsari (2007) poolt läbi viidud magistritööga leiti samuti, et ajateenijad erinevad oma põhiväärtustelt ülejäänud militaargrupidest (ohvitserid, kutselised sõdurid jne) ning sobivad oma väärtushinnangutel kokku pigem tsiviilisikutega. Reservväelaste hulka kuuluvad nii kohustusliku ajateenistuse läbinud inividid kui ka väljaõpetamata sõdurid, kes on ajapikendustähtaja jooksul saanud 28-aastaseks. Noorkotkaste või kodutütarde näol on tegemist noorteorganisatsioonidega, kuhu saavad kuuluda kuni 18 aastased poisid või tüdrukud, seega jääb ka nende kokkupuude kaitsejõududega võrdlemisi pinnapealseks. Õppekogunemistel osalemine on enamjaolt seotud tegevteenistuse, kaitseliitlase või reservväelase staatusega, seega jagunesid enamuse õppekogunemistel osalenud indiviide analüüsi otstarbeks moodustatud gruppidesse tulenevalt sellest muust kaitsejõududega seotuse viisist. Üksikud õppekogunemistel osalenud, kes kaitsejõududega kuidagi muud moodi seotud ei olnud, paigutusid teise gruppi. Tsiviilgrupi moodustanud indiviididel kaitsejõududega otsene seos puudub, seega ei tohiks militaarsüsteem ja –kultuur neile otseselt ka mõju avaldada.

Vanusegruppide vaheliste erinevuste leidmiseks jagati inividid tulenevalt vanusest kolme gruppi: esimese vanusegrupi moodustavad kuni 30 aastased inividid, teise vanusegrupi moodustavad 31-40 aastased inividid ning kolmanda ehk kõige vanema vanusegrupi moodustavad 41-50 aastased inividid. Analüüsist on välja jäetud üle 50 aastased respondendid. Üle 50 aastastased respondendid otsustati analüüsist välja jätta eesmärgiga tagada kaitsejõududega seotuse gruppide omavahelist paremat võrreldavust. Üle 50 aastaseid kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud indiviide oli valimis alla 20, samas kui

üle 50 aastaseid respondente, kellele kaitsejõududega seos puudus oli ligikaudu 350. Analüüsi kaasati seega indiviidid, kes olid sündinud 1965. aastal või hiljem, kaitseväge taastasutamisel (1991) olid sellest populatsioonist vanimad indiviidid enda 20 eluaastate keskel.

Sõltuvate tunnustena kaasati analüüsi mitmed pereloomelist käitumist kirjeldavad tunnused. Respondentide perekonnaseisu ja kooseluvormide kirjeldamiseks kasutati tunnust: *Te ütlesite, et elate koos abikaasa/elukaaslasega, milline kaardil 58 toodud kirjeldustest iseloomustab Teie suhet kõige paremini?* Antud tunnusele oli võimalik vastata neljapunktilisel skaalal (1- ametlikus abielus; 3- elan koos oma partneriga, kooselu ei ole ametlikult tunnustatud; 4- elan koos oma partneriga, kooselu on ametlikult tunnustatud; 6- ametlikult lahutatud), ülejäänud respondendid identifitseeriti vallaliste/oma partneriga mitte koos elavatenä. Tunnus kodeeriti analüüsi tarbeks ümber, moodustati kolmepunktiline skaala (1- ametlikult abielus; 2- vabaabielus (mille alla kuuluvad nii need, kelle kooselu on ametlikult tunnustatud kui ka need kelle kooselu ei ole ametlikult tunnustatud); 3-vallalised/ei ela oma partneriga koos). Analüüsist jäeti välja lahutatud indiviidid, kuna käesoleva töö valimisse kuulus vaid üks hetkel lahutatud indiviid. Lisaks kaasati tunnused kunagi vabaabielus elanud ning kunagi lahutanud respondentide kirjeldamiseks (*Kas Te olete kunagi elanud partneriga koos ilma temaga abielus olemata, 1- jah, 2- ei; Kas Te olete kunagi lahutanud, 1- jah, 2- ei*).

Tulenevalt leibkonnaliikmete arvust ning respondendi suhtest teiste leibkonna liikmetega, moodustati laste arvu tunnus. Iga respondendi poolt lapsena defineeritud leibkonnaliige (*Poeg/tütar (sh. võõras-, adopteeritud, kasulaps, elukaaslase laps)*) kaasati laste arvu tunnuse moodustamisse, mille tulemusel sai iga respondent vastavalt leibkonnas elavate laste arvule koodi (0- ei ole lapsi, 1- üks laps, 2- kaks last, 3- kolm last, 4- neli last), kõige suurem käesolevasse analüüsi kaasatud respondentide laste arv oli 4. Lisaks moodustati eraldi laste arvu tunnuse, kuhu kaasati ka need respondendid, kelle lapsed enam kodus ei ela (kasutati tunnust: *Kas Teiega koos ühes leibkonnas on kunagi elanud Teie lapsi, võõraslapsi, adopteeritud lapsi, kasulapsi või elukaaslase lapsi, 1- jah, 2- ei*). Selliste indiviidide puhul polnud võimalik kindlaks määrata täpset laste arvu, samas võib eeldada, et vähemalt üks laps oli neil indiviididel kindlasti.

5.2.1 Schwartzi väärtusteooria

Käesolevas magistritöös rakendatakse väärtusorientatsioonide analüüsimiseks S. Schwartzi väärtusteooriat.

Schwartz (2012) asetab väärtused kultuuri tuumaks, väärtused on kriteeriumid, mida inimesed kasutavad selleks, et valida ja õigustada oma tegevusi ja hinnata inimesi (ka ennast) ning sündmusi. Iga indiviid omab kindlaid väärtusi, mis on erineva tähtsusega, mingi kindel väärtus võib ühe indiviidi jaoks olla väga tähtis, samas kui kellegi teise jaoks ei pruugi sellel väärtusel suurt tähtsust olla. Väärtused on motivatsioonilised konstruktid, mis viitavad eesmärkidele, mida inimene püüab saavutada, seega esindavad väärtused ihaldusväärsed sihte, mis on indiviidi tegutsemise aluseks. Schwartz identifitseerib 10 selgelt eristuvat alusväärtust, mida kõik inimesed üle kultuuride tunnevad (Schwartz, 1992; 2012). Kuigi väärtused võivad oma olemuselt ja struktuurilt olla universaalsed, erinevad üksikisikud ja erinevad grupid märkimisväärselt selles osas, millise tähtsuse nad neile väärtustele omistavad. See tähendab seda, et üksikisikutel ja gruppidel on erinevad väärtusprioriteedid või –hierarhiad.

Schwartzi väärtuste teooria määrab kindlaks 10 alusväärtust tulenevalt motivatsioonist, mis on neist igaühe aluseks, seega väärtusi eristab üksteisest nende poolt väljendatav motivatsiooniline eesmärk. Järgnevalt on ära toodud 10 alusväärtuse põhjendused/ neid määratlevad eesmärgid (Niit, 2002; Schwartz, 2012):

Enesemääratlemine- sõltumatu mõtlemine ja tegutsemine- valimine, loomine, avastamine.

Stimulatsioon- põnevus, uudsus ning väljakutsed elus.

Hedonism- õnn, nauding ja meeleline eneserahuldus.

Saavutus- personaalne edukus, sotsiaalsete standardite kohase kompetentsuse demonstreerimine.

Võim- sotsiaalne staatus ja prestiiž, kontroll või domineerimine inimeste ja ressursside üle.

Turvalisus- rahu, harmoonia ja stabiilsus nii ühiskonnas, suhetes kui ka iseendas.

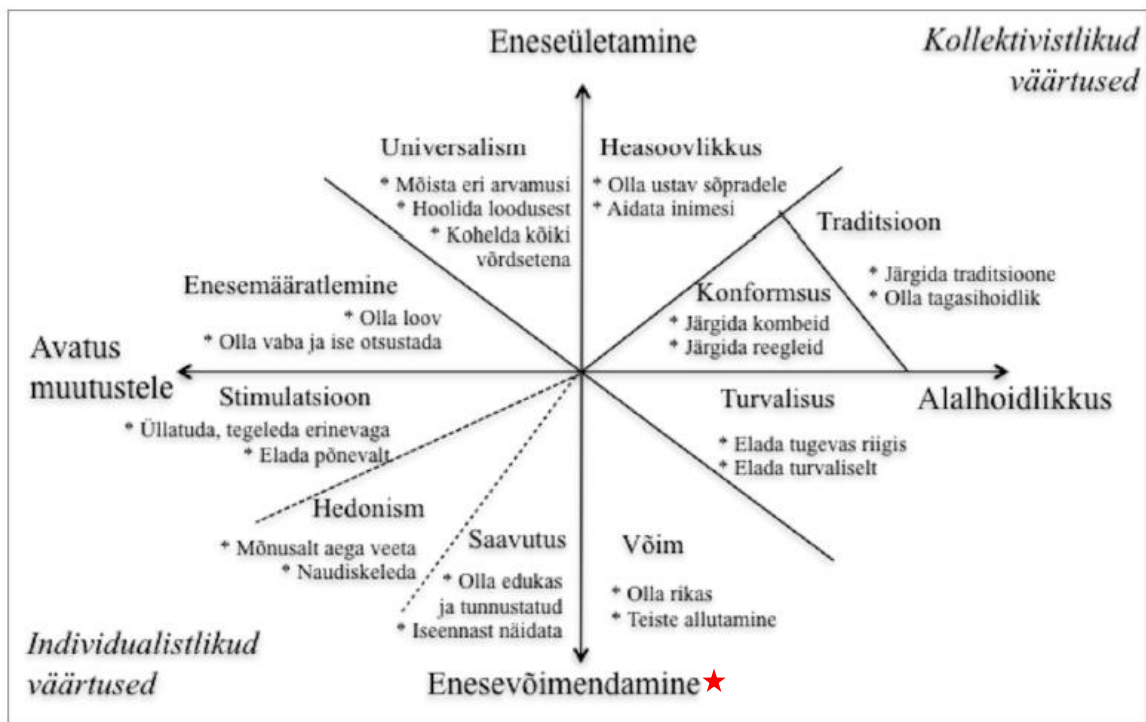
Konformsus, mugandumus- tegude, kalduvuste ja impulsside piiramine, mis võivad teisi kahjustada ning rikkuda sotsiaalseid ootusi ja norme.

Traditsioon- inimese enda kultuuri või religiooni tavade ja ideede austamine, neile pühendumine ning nende tunnustamine.

Heatahtlikkus, heasoovlikkus- soov säilitada ja soodustada inimeste heaolu, kellega ollakse pidevalt isiklikus kontaktis.

Kõikehaaravus, kõikehõlmavus (universalism)- inimkonna ja looduse heaolu mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.

Teooria keskmes on idee, mille kohaselt need 10 väärtust asetuvad ringikujulisse struktuuri (Schwartz, 1992; 2012), mis peegeldab erinevate väärtuste vahelisi vastuolusid ja ühilduvust (vaata joonis 1). Omavahel konfliktis olevateks väärtusteks on näiteks võim ja heasoovlikkus, kooskõlas aga konformsus ja turvalisus. Samuti on näha, et traditsioon ja konformsus paigutuvad ühte sektorisse, seda seetõttu, et nad jagavad sama motivatsioonilist eesmärki. Mida lähedamal on üksteisele mistahes kaks väärtust, seda sarnasemad on nende aluseks olevad motivatsioonid.

Joonis 1. Schwartzi ringmudel.

Allikas: L. Lilleoja (2010) magistritöö „Eesti klassikaline alusväärtusstruktuur Euroopa Sotsiaaluuringu põhjal“.

★ Käesolevas töös kasutatakse enesevõimendamise asemel terminit enese-edendamine (Kalmus ja Vihalemm, 2004).

Need 10 alusväärtust moodustavad kaks ristuvat dimensiooni: avatus muutustele vs alalhoidlikkus ning eneseületamine vs enese-edendamine (Schwartz 2012; European Social..., 2015). Esimene dimensioon hõlmab konflikti väärtuste vahel, mis rõhutavad

iseseisvaid mõtteid, tegevusi ja tundeid ning muutusteks ja uuteks kogemusteks valmisolekut (enesemääratlemine, stimulatsioon, hedonism), väärtustega, mis rõhutavad enesepiiramist, korda ja vastupanu muutustele (turvalisus, konformsus, traditsioon). Teine dimensioon hõlmab konflikti väärtuste vahel, mis rõhutavad teiste heaolu ja huvide pärast muretsemist (universalism, heasoovlikkus), väärtustega, mis rõhutavad enda huvide ja edu nimel tegutsemist ning teiste üle domineerimist (võim, saavutus, hedonism). Hedonismi väärtustüüp jagab elemente nii avatuse (avatuse muutustele) kui ka enese-edendamisega.

Avatus muutustele- ükskõik milliste intellektuaalsete või emotsionaalsete sihtide poole püüdlemine, hoolimata sellest, kui ettearvamatu või ebakindel on lõpptulemus.

Alalhoidlikkus- eesmärgiks on *Status quo* ja kindlustunde säilitamine lähedastes suhetest, institutsioonidest ja traditsioonides.

Enese-edendamine- enda eesmärkide ja huvide esiplaanile tõstmine kasvõi teiste inimeste arvelt.

Eneseületamine- enda ego ja isekate soovide tagaplaanile jätmine ning teiste inimeste ja looduse heaolu eest seismine.

Lisaks on Schwartz väärtuseid jaotanud kollektivistlikeks ja individualistlikeks. Kollektivistlike väärtuste hulka kuuluvad universalism, heasoovlikkus, konformsus, traditsioon ja turvalisus, individualistlike väärtuste hulka enesemääratlemine, stimulatsioon, hedonism, saavutus ja võim. Individualism-kollektivism dimensioon kirjeldab inimeste ja grupi vaheliste seoste tugevust- kas rühma huvisid peetakse indiviidi omast olulisemaks (Vinken jt, 2004). Individualistlikes ühiskondades, kus indiviidide vahelised sidemed on nõrgad, peab igaüks hoolitsema vaid iseenda ja oma lähedaste eest. Kollektivistlikes ühiskondades kuuluvad indiviidid tugevatesse sidusatesse gruppidesse (suguvõsa, hõim jne), inimestelt oodatakse, et nad oleksid oma grupile pühendunud ja lojaalsed, isiklikest eesmärkidest ja vajadustest on olulisemad grupi huvid, saavutused, koostöö ja emotsionaalne lähedus. Kollektivistlikud indiviidid rõhutavad oma seotust grupi liikmetega, samal ajal kui individualistlikud inimesed peavad ennast kollektiividest sõltumatuteks (Realo, 2002). Realo (2002) on leidnud, et kollektivism ja individualism ei ole üksteisele aga alati vastanduvad poolused, Eesti kultuuriruum kannab endas samaaegselt nii individualistlikke kui ka kollektivistlikke väärtusi. Seega võib individualismi ja kollektivismi väärtustamine leida aset ka samaaegselt.

Schwartz poolt välja töötatud väärtusküsimustikku (*Portrait Values Questionnaire (PVQ)*) rakendab andmete kogumiseks ka Euroopa Sotsiaaluuring. PVQ väärtusküsimustik sisaldab 21 lühikest portreekirjeldust, igaüks neist kirjeldab inimese eesmärgi, püüdlusi või soove, mis viitavad kaudselt 10 alusväärtuse olulisusele. ESS küsimustikus paluti respondentidel samastuda etteantud 21 portreekirjeldusega (vaata lisa 1), seda kuue punktilisel skaalal (*1- väga minu moodi, 2- minu moodi, 3- mõnevõrra minu moodi, 4- vaid pisut minu moodi, 5- pole minu moodi, 6- pole üldse minu moodi*). Tagamaks analüüsitulemuste kõrget kvaliteeti on valimist välja selekteeritud kõik vastajad, kellel puudub 21 üksikväärtust puudutavast küsimusest enam kui viis vastust või kellel oli 21 küsimuse puhul antud rohkem kui 16 korral sama vastus. Sellise selekteerimise tulemusena jäi käesoleva töö valimisse alles 445 respondendi vastused. Et tulemusi parem tõlgendada oleks, keerati ümber kõigi väärtustunnuste (21) skaalad, seega 1 näitab kõige väiksemat seost ja 6 kõige tugevamat seost (uus skaala: *1- pole üldse minu moodi, 2- pole minu moodi, 3- vaid pisut minu moodi, 4- mõnevõrra minu moodi, 5- minu moodi, 6- väga minu moodi*). Seega mida kõrgem on keskmine hinnang, seda rohkem antud väärtus indiviidi ka iseloomustab ehk seda olulisem antud väärtus tema jaoks on.

Kolme kaitsejõududega seotuse grupi väärtusorientatsioonide analüüsimiseks jagatakse Schwartzi poolt välja töötatud 21 üksikväärtust tulenevalt tema teooriast 10 alusväärtuseks (portreekirjelduste jaotumist alusväärtusteks näed lisa 1). Neist 10 alusväärtusest moodustati Schwartzi dimensioone esindavad tunnused- alalhoidlikkus vs avatus muutustele ja enese-edendamine vs eneseületamine. Lisaks jagati 21 üksikväärtust ka individualistlikeks vs kollektivistlikeks väärtusteks (lisa 1). Alusväärtustele antavate hinnangute erinevuste võrdlemiseks on kasutatud tsentreeritud keskmisi, mis võimaldavad arvestada respondentide erisuguse skaalakasutuse ehk hindamise stiiliga ning ühtsustada erinevast hindamise stiilist tingitud keskmiste erinevusi (algne väärtus – indiviidi üksikväärtuse keskmine = tsentreeritud keskmine). Tsentreeritud keskmine hinnang alusväärtusele on arvutatud tuleneval 21 üksikväärtusest. Ka dimensioonide keskmiste hinnangute arvutamisel kasutati 21 üksikväärtust, sel juhul aga kasutati aritmeetilisi keskmisi. Väärtustunnuste moodustamisel lähtuti Schwartzi juhistest, mis on kättesaadavad Euroopa Sotsiaaluuringu kodulehelt (European Social..., 2015).

5.3 Valimi kirjeldus

2014. aasta Euroopa Sotsiaaluuringuga koguti andmeid 2051 respondendilt, kellest 59% olid naised ning 41% mehed. Tulenevalt käesoleva magistritöö eesmärgist kaasati analüüsi 460 respondendi andmed. Valimi koostamisel oli kaks kriteeriumit- respondent pidi olema mees ja kuni 50 aastane, sellega jäid analüüsist välja kõik naised ja üle 50 aastased mehed. Tabelis number 1 on ära toodud valimi üldandmed.

Tabel 1. Valimi üldandmed.

	Kaitsejõududega seotuse kolm gruppi			Kokku
	Tugev seos kaitsejõududega	Nõrk seos kaitsejõududega	Seos kaitsejõududega puudub	
Kuni 30 aastased	31	39	122	192
31-40 aastased	27	39	70	136
41-50 aastased	18	19	95	132
Kokku	76	97	287	460

Käesoleva magistritöö valimisse kuulub 460 respondenti, kellest 76 on või on olnud tegevteenistujad või kaitseliidu liikmed; 97 on või on olnud ajateenistujad, reservväelased, osalevad või on osalenud noorkotkaste või kodutütarde tegevuses või kaitsevägega seotud õppekogunemistel; ning 287 on kaitsejõududega seotud läbi lähedaste, mingit muud moodi või puudub neil igasugune seotus kaitsejõududega. Analüüsi käigus viidatakse neile kolmele grupile järgnevalt: grupp 1 ehk kaitsejõududega kõige tugevamalt seotud indiviidid (76); grupp 2 ehk kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidid (97); ning grupp 3 ehk indiviidid, kellel kaitsejõududega seos puudub (287). Antud analüüsis esindab grupp 1 militaarpopulatsiooni ja grupp 3 tsiviilpopulatsiooni, grupp 2 jääb nende kahe vahele, hõlmates kaitsejõududega nõrgalt seotud respondente.

5.4 Analüüsimeetodid

Käesolevas magistritöös on andmete analüüsimiseks kasutatud peamiselt statistilist andmetöötluse programmi SPSS, jooniste tegemisel on lisaks rakendatud ka tabelitöötlusprogrammi MS Excel. Andmeanalüüsi osas kasutatavad meetodid on: kirjeldav statistika, ühe- ja kahemõõtmelised sagedusjaotused, tsentreeritud ja aritmeetilised keskmised, t-testid ja lineaarne regressioonanalüüs.

Üldisema ülevaate saamiseks võrreldavate gruppide pereloomelisest käitumisest on analüüsis kasutatud kirjaldavat statistikat ning ühe- ja kahemõõtmelisi sagedusjaotusi. Tunnuste vahelisi seoseid kirjeldatakse ka hii-ruut statistiku abil. Gruppide vaheliste laste arvu erinevuste võrdlemiseks on kasutatud keskmiseid ja ühefaktorilist dispersioonanalüüsi. Laste arvu prognoosimiseks on rakendatud ka lineaarset regressioonanalüüsi. Mudelisse on sõltumatute tunnustena kaasatud perekonnaseis, kaitsejõududega seotuse tunnus ja vanusegrupid.

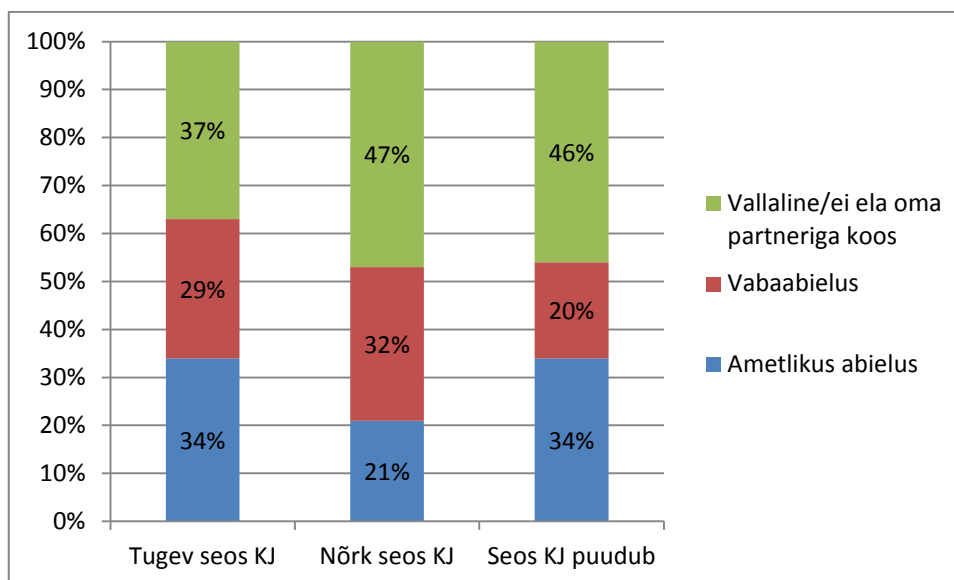
Võrreldavate gruppide väärtusorientatsioonide kirjeldamiseks kasutatakse nii tsentreeritud kui ka aritmeetilisi keskmiseid. Samuti rakendatakse gruppide vaheliste väärtusorientatsioonide võrdlemiseks mitteparameetrilist dispersioonanalüüsi- kasutatakse Kruskali-Wallise teste. Pereloomelise käitumise ja väärtusorientatsioonide omavaheliste seoste analüüsimiseks on rakendatud regressioonanalüüsi. Mudelisse on sõltuva tunnusena kaasatud laste arv ning sõltumatute tunnustena perekonnaseis, kaitsejõududega seotuse tunnus, vanusegrupid ning väärtusorientatsioone esindavad tunnused.

6. TULEMUSED

6.1 Kooseluvormid

Järgnevalt kirjeldatakse kolme kaitsejõududega seotuse grupi hulgas levivaid kooselu vorme, seda tunnuse *Te ütlesite, et elate koos abikaasa/elukaaslasega. Milline kaardil 58 toodud kirjeldustest iseloomustab Teie suhet kõige paremini* kaudu. Eristatakse kolme kooseluvormi: ametlikult abielus, vabaabielus ja vallalised/ei ela oma partneriga koos. Analüüsi on kaasatud 458 respondendi vastused, välja jääb 1 indiviid, kes küsimusele vastata ei osanud ja 1 hetkel lahutatud indiviid. Vabaabielus respondentide grupi moodustava indiviide, kes elavad koos oma partneriga ning nende kooselu ei ole ametlikult tunnustatud ja respondendid, kes elavad koos oma partneriga ning nende kooselu on ametlikult tunnustatud. Tulenevalt Eesti küsimustiku eripärast, ei ole käesolevas analüüsis võimalik eristada vallalisi ja oma partneriga mitte koos elavaid respondente, partneriga mitte koos elamine võib viidata aga sellele, et antud suhe ei pruugi eriti tõsine olla. Tulenevalt sellest argumendist on mingil määral õigustatud ka vallaliste ja oma partneriga mitte koos elavate respondentide ühine käsitlemine.

55% valimisse kuuluvatest meestest elavad koos abikaasa või partneriga, kellest ametlikus abielus on 57% ja vabaabielus 43%. 45% valimisse kuuluvatest meestest on seega kas vallalised või ei ela nad enda partneriga koos. Kui võrrelda kooseluvormide levikut kaitsejõududega seotuse kolmes grupis (joonis 2), siis on näha, et vallalisi indiviide või neid, kes oma partneriga koos ei ela, on kõige vähem nende respondentide hulgas, kes on kaitsejõududega tugevalt seotud. Abielus respondente on ühepalju nii kaitsejõududega tugevalt seotud indiviidide, kui ka indiviidide hulgas, kellel kaitsejõududega seos puudub. Respondentide hulgas, kelle seotus kaitsejõududega on nõrk, on võrdlemisi vähem abielus indiviide. Vabaabieliu paistab levinud olevat rohkem teises ja esimeses kaitsejõududega seotuse grupis, võrdlemisi vähem on vabaabielus respondendid, kellel igasugune seos kaitsejõududega puudub. Seega paistavad tegevteenistujad ja kaitseliitlased üldiselt rohkem kooselus elavat/ suhteid loovat, olgu selleks siis abielu või vabaabieliu.

Joonis 2. Kooseluvormide levimine kolmes kaitsejõududega seotuse grupis.

Järgnevalt kaasati analüüsi vanusegrupi tunnuse, et võrrelda omavahel erinevas vanuses erinevalt kaitsejõududega seotud indiviidide hulgas levivaid kooselu vorme. Kõigis kaitsejõududega seotuse gruppides paistab vanuse kasvades suurenev abielus olemise tõenäosus, vabaabielus olemise tõenäosus paistab kõige suurem olevat 31-40 aastaste meeste hulgas ning kõige väiksem kõige vanemas vanusegrupis. Tabelis number 2 on näha, et kõige nooremasse vanusegruppi kuuluvatest respondentidest elavad oma partneri või abikaasaga koos (kas abielus või vabaabielus) kõige rohkem kaitsejõududega tugevalt seotud mehed. Meeste hulgas, kellel kaitsejõududega seos puudub või on see väga nõrk, on ligikaudu 16-17 protsenti rohkem indiviide, kes on vallalised või oma partneri/abikaasaga koos ei ela. Seega võiks eeldada, et tugev seotus kaitsejõududega soodustab varasemat kooselu alustamist, olgu selleks siis abielu või vabaabielu.

Tabel 2. Kooseluvormide jaotused vanuse- ja kaitsejõududega seotuse gruppide lõikes.

	Seotus KJ	Ametlikus abielus	Vabaabielus	Vallaline/ ei ela oma partneriga koos
Kuni 30 aastased	Grupp 1	13%	29%	58%
	Grupp 2	0%	26%	74%
	Grupp 3	7%	17%	75%
31-40 aastased	Grupp 1	37%	33%	30%
	Grupp 2	24%	42%	32%
	Grupp 3	56%	21%	23%
41-50 aastased	Grupp 1	67%	22%	11%
	Grupp 2	58%	21%	21%
	Grupp 3	52%	23%	25%

31-40. aastaste meeste hulgas on kooselus (abielus või vabaabielus) elavaid indiviide aga kõige rohkem nende hulgas, kellel kaitsejõududega seost ei ole. Rohkem kui pooled neist indiviididest on abielus ning ligikaudu viiendik vabaabielus, oma partneriga mitte koos elavaid või vallalisi mehi on antud kaitsejõududega seotuse grupis võrreldes teistega kõige vähem. Indiviidide hulgas, kes on kaitsejõududega nõrgalt seotud, on enim levinud vabaabieliu ning võrdlemisi vähem levinud abielu. 31-40. aastaste meeste hulgas, kes on kaitsejõududega tugevalt seotud, on kõige rohkem abielus indiviide (samas jääb see näitaja aga tsiviilgrupile alla), vabaabielus ja vallalisi või oma partneri/abikaasaga mitte koos elavaid respondente on mõlemaid ligikaudu 30%.

Kõige vanemas vanusegrupis paistab tugev seos kaitsejõududega ennustavat suuremat abielus olemise tõenäosust. 41-50 aastastest meestest, kes on kaitsejõududega tugevalt seotud, on abielus 67%, samas kui kahes teises võrreldavas grupis (grupp 2 ja 3) on see näitaja 9-15 protsenti madalam. Vabaabieliude osakaal kõige vanemas vanusegrupis ei paista erinevates kaitsejõududega seotuse gruppides märkimisväärselt varieeruvat. Tulenevalt suurest abielus olevate indiviidide osakaalust kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide hulgas, on antud grupis ka kõige vähem neid, kes on vallalised või oma partneri/abikaasaga koos ei ela. 41-50 aastaste vallaliste või oma partneri/abikaasaga mitte koos elavate meeste osakaal on kahes ülejäänud kaitsejõududega seotuse grupis (grupp 2 ja 3) võrdlemisi suurem- 10-14%.

2014. aasta Euroopa Sotsiaaluuringuga koguti andmeid ka selle kohta, kas respondent on kunagi enda partneriga koos elanud, ilma temaga abielus olemata (*Kas Te olete kunagi elanud partneriga koos ilma temaga abielus olemata?*). Antud küsimus võimaldab hõlmata indiviide, kes on vähemalt mingil hetkel oma elus vabaabielus elanud. Analüüsist jäeti välja indiviidid, kes keeldusid antud küsimusele vastamast, seega analüüsiti 454 respondendi vastuseid. Enda partneriga on kunagi koos elanud ilma temaga abielus olemata 35%, vabaabielus ei ole kunagi elanud 41% ning hetkel elab vabaabielus 24% respondentidest. Seega on peaaegu 60% antud valmisse kuuluvatest meestest vabaabielus elanud. Võrdlemisi rohkem paistab vabaabieliu levivat kaitsejõududega seotud indiviidide hulgas (nii kaitsejõududega tugevalt kui nõrgalt seotud meeste hulgas), kunagi vabaabielus elanud kui ka hetkel vabaabielus elavate indiviidide osakaal on neis gruppides märgatavalt suurem. Kui tsiviilpopulatsioonist ei ole kunagi vabaabielus elanud peaaegu pooled respondentidest, siis kaitsejõududega nii tugevalt kui ka nõrgalt seotud indiviidide grupis on need näitajad tunduvalt madalamad (jäädes alla 30%).

Tabel 3. Vabaabielu levimine kolmes kaitsejõududega seotuse grupis.

	On kunagi vabaabielus elanud		Ei ole kunagi vabaabielus elanud		Elab hetkel vabaabielus	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Tugev seos KJ	33	43%	21	28%	22	29%
Nõrk seos KJ	41	42%	26	27%	30	31%
Seos KJ puudub	86	31%	137	49%	58	21%

Lähemalt vaadati ka respondentide, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud, hetkelist kooselu vormi. Indiviididest, kes on kaitsejõududega tugevalt seotud ning kes ei ole kunagi vabaabielus elanud on hetkel abielus 52% ning vallalised 48%. Kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviididest, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud on hetkel 27% abielus ja 73% vallalised. Respondentidest, kellel kaitsejõududega seos puudub ning kes pole kunagi vabaabielus elanud on hetkel abielus 35% ning vallalised 65%. Seega on kaitsejõududega tugevalt seotud inidviidide puhul suurem tõenäosus, võrreldes teiste gruppidega, et nad valivad enda esimeseks intiimseks kooselu vormiks ametliku abielu.

Kui kaasata analüüsi ka erinevad vanusegrupid on tulemused mõnevõrra mitmekesisemad (tabel 4). Kuna indiviidide arv vanusegruppides on aga võrdlemisi väike, tuleb tulemuste tõlgendamisel ettevaatlik olla. Kuni 30. aastaste respondentide hulgas paistab vabaabielu kõige vahem levivat tsiviilpopulatsioonis, vabaabielus on või on olnud vaid 36% meestest. Antud vanusegruppi võib kuuluda märkimisväärne hulk noori, kes ei ole veel jõudnud ajateenistust läbida ning kes tulenevalt oma vanusest ei ole ka vabaabielus elanud. Kaitsejõududega seotuse tugevnemisel suureneb ka kunagi või hetkel vabaabielus elavate indiviidide osakaal- kaitsejõududega nõrgalt seotud grupis on see näitaja 59% ning kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide grupis 71%. Ka 31-40. aastaste vanusegrupis on tsiviilpopulatsioonis, võrreldes kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud gruppidega, ligikaudu 30% rohkem indiviide, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud. Seega paistab kaitsejõududega seotus (kahes esimeses vanusegrupis) suurendavat hetkel või kunagi vabaabielus elamise tõenäosust.

Tabel 4. Vabaabielu levimine vanuse- ja kaitsejõududega seotuse gruppide lõikes.

	Seotus KJ	On kunagi vabaabielus elanud		Ei ole kunagi vabaabielus elanud		Elab hetkel vabaabielus		Respondentide, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud, hetkeline kooselu vorm	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Abielus %	Vallaline %
Kuni 30 aastased	Grupp 1	13	42	9	29	9	29	11	89
	Grupp 2	13	33	16	41	10	26	0	100
	Grupp 3	23	19	78	64	21	17	5	95
31-40 aastased	Grupp 1	14	52	4	15	9	33	50	50
	Grupp 2	17	44	6	15	16	41	67	33
	Grupp 3	22	32	31	46	15	22	81	19
41-50 aastased	Grupp 1	6	33	8	44	4	22	100	0
	Grupp 2	11	58	4	21	4	21	75	25
	Grupp 3	41	45	28	31	22	24	68	32
Kokku		160		184		110			

Kui kahe esimese vanusegrupi vabaabielu näitajad sarnanevad kaitsejõududega seotuse gruppide üldnäitajatele (kuigi gruppide vahelised erinevused on suuremad), mille kohaselt on vabaabielu võrdlemisi rohkem levinud kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud respondentide hulgas, siis kõige vanemas vanusegrupis on just kaitsejõududega tugevalt seotud indiviidide hulgas kõige suurem respondentide osakaal, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud. Nagu järgnev analüüs näitab, on need mehed, kes on oma esimeseks kooseluvormiks valinud abielu. 41-50. aastaste respondentide hulgas on kunagi või hetkel vabaabielus elavaid mehi kõige rohkem kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidide hulgas.

Lähemalt vaadati ka respondentide, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud, hetkelist kooselu vormi kaitsejõududega seotuse ja vanusegruppide lõikes. Kuna analüüsi kaasatud indiviide on võrdlemisi vähe, ei pruugi antud tulemused vabaabielu levimusest adekvaatset ülevaadet anda. Kuni 30 aastastest respondentidest, kes pole kunagi vabaabielus elanud, on hetkel kõigis kaitsejõududega seotuse gruppides enamus vallalised, need respondendid pole veel oma esimest kooseluvormi jõudunud luua. 31-40 aastaste meeste hulgas on näha, et hetkel abielus olemise tõenäosus suureneb kaitsejõududega seose nõrgenedes, respondentide hulgas, kellel kaitsejõududega seost ei ole, on märkimisväärselt rohkem indiviide, kes on oma esimeseks kooselu vormiks valinud abielu. 41-50 aastastest meeste hulgas on seos vastupidine, hetkel abielus olemise tõenäosus paistab suurenevat kaitsejõududega seose tugevnedes.

6.2 Laste arv

Järgnevalt on käsitletud laste arvu kolmes kaitsejõududega seotuse grupis, seda ka vanusegruppide lõikes. Analüüsi on kaasatud nii hetkel koos lapse või lastega elavad respondendid (*Vastajal on kodus elavaid lapsi*) kui ka need, kellel on kunagi lapsed kodus elanud (*Kas Teiega koos ühes leibkonnas on kunagi elanud Teie lapsi, võõraslapsi, adopteeritud lapsi, kasulapsi või elukaaslase lapsi?*). Eraldi tunnuseks on käsitletud ka laste arvu. Hetkel elab koos lapse või lastega 41% respondentidest, kunagi on lapsed kodus elanud 12% respondentidest ning lapsi ei ole ja pole kunagi olnud 47% valimisse kuuluvatest meestest. Kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide hulgas on vähemalt üks laps 57% meestest, teises seotuse grupis (nõrk seos kaitsejõududega) 49% ning tsiviilpopulatsiooni grupis (seos kaitsejõududega puudub) on vähemalt üks laps 54% indiviididel. Üldiselt on seega kaitsevägega tugevalt seotud indiviididel pisut suurema tõenäosusega lapsi, kui tsiviilisikutel või kaitsevägega nõrgemalt seotud respondentidel.

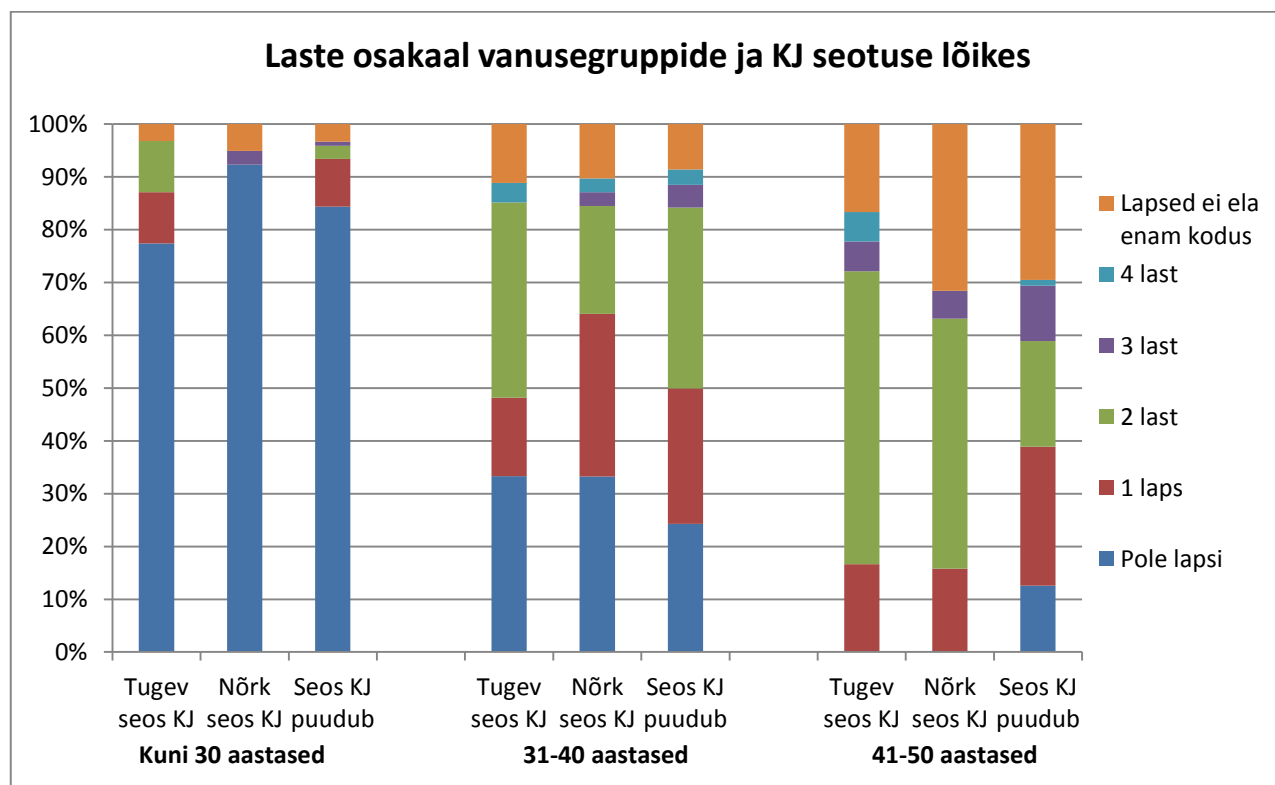
Kui vaadata vaid küsitluse hetkel koos lastega elavaid respondente on osakaalud mõnevõrra teistsugused aga üldine tendents sarnane. Kaitsejõududega tugevalt seotud respondentidel elab vähemalt üks laps kodus 47%, kaitsejõududega nõrgalt seotud respondentidel 37% ning neil, kellel kaitsejõududega seos puudub, 41% respondentidel. Seega on kaitsejõududega tugevalt seotud meestel, võrreldes teiste gruppidega, suurema tõenäosusega ka kodus elavaid lapsi, mis võib otseselt tuleneda nende suuremast laste saamise tõenäosusest.

Et võrrelda erinevate kaitsejõududega seotuse gruppide keskmist laste arvu, tuleb kõrvale jätta respondendid, kellel on kunagi lapsed kodus elanud, hetkel aga mitte. Selliste indiviidide täpset laste arvu pole teada. Tabelist number 5 on näha, et võrreldes teiste gruppidega, on keskmiselt rohkem lapsi kaitsevägega tugevalt seotud indiviididel. Laste arvu keskmiste erinevused ei ole aga väga suured, samuti pole erinevused statistiliselt olulised, mida näitavad nii olulisustõenäosused ($F=,561$; $p=,572$) kui ka usalduspiirid (95%). Kuna usaldusvahemike kattuvus on suur, pole statistilist põhjust arvata, et võrreldavate gruppide keskmine laste arv on erinev.

Tabel 5. Keskmine laste arv kolmes kaitsejõududega seotuse grupis.

	Keskmine laste arv	St. hälve	Alumine usalduspiir	Ülemine usalduspiir
Tugev seos kaitsejõududega	1,86	,723	1,62	2,11
Nõrk seos kaitsejõududega	1,72	,741	1,47	1,97
Seos kaitsejõududega puudub	1,71	,777	1,57	1,85

Kui vaadata laste arvu lähemalt ka vanusegruppide lõikes (Joonis 3), on näha, et kuni 30 aastaste respondentide hulgas, kes on kaitseväega tugevalt seotud, on lasteta indiviide vähem (77%) kui teistes võrreldavates kaitsejõududega seotuse gruppides (nõrk seos KJ 92%; seos KJ puudub 84%). Seega paistab, et kaitsejõududega tugevalt seotud inividid saavad lapsi varem, kui inividid, kellel kaitseväega nii tugevat seost ei ole või see üldse puudub.

Joonis 3. Laste osakaal vanusegruppide ja kaitsejõududega seotuse lõikes.

31-40 aastaste vanusegrupis on lapsi rohkem neil inivididel, kellel kaitsejõududega seos puudub, kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud inividide hulgas on suurem meeste osakaal, kellel lapsi ei ole. Kõige vanemas vanusegrupis on seos aga jällegi vastupidine. Antud vanusegrupis ei ole tugevalt ja nõrgal kaitsejõududega seotud respondentide hulgas

ühtegi indiviidid, kellel lapsi poleks, samas kui tsiviilgrupis on lasteta indiviide 13%. Vaadati ka selle 13% tsiviilmeeste, kellel pole lapsi, hetkelist kooselu vormi-märkimiväärne enamus neist olid vallalised (75%). Seega võiks eeldada, et kaitsejõududega tugevalt seotud mehed saavad lapsi varem ning kaitsejõududega seotud inimestel on väiksem tõenäosus lastetuks jääda.

Järgnevalt koostati üldine lineaarne regressioonimudel, et välja selgitada kui palju seletavad sõltuva tunnuse ehk laste arvu variatiivsusest ära perekonnaseis, vanusegrupid ja kaitsejõududega seotuse grupid. Analüüsist on välja jäetud indiviidid, kelle puhul pole kindel laste arv teada. Analüüsitakse 403 respondendi vastuseid. Mudelisse kaasatud seletavatest tunnustest on statistiliselt olulise kirjeldusvõimega nii perekonnaseis ($p < 0.001$), vanus ($p < 0.001$) kui ka kaitsejõududega seotus ($p < 0.05$), seega perekonnaseis, vanus ja kaitsejõududega seotus on tugevad seletavad tunnused laste arvu prognoosimisel. Antud mudeli kirjeldusaste on 55%. Abielus respondentidel on suurema tõenäosusega lapsi kui vallalistel/oma partneriga mitte koos elavatel indiviididel. Ka vabaabielus elavatel indiviididel on suurema tõenäosusega lapsi kui vallalistel/oma partneriga mitte koos elavatel respondentidel. Samuti on näha, et mida noorem on respondent, seda väiksema tõenäosusega on tal lapsi- kuni 30 aastastel indiviididel on väiksema tõenäosusega lapsed kui 41-50 aastastel respondentidel. Kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididel on suurema tõenäosusega lapsi kui indiviididel, kellel kaitsejõududega seost ei ole, kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviididel on suurema tõenäosusega lapsi kui respondentidel, kellel kaitsejõududega seost ei ole.

Tabel 6. Laste arvu regressioonimudel perekonnaseisu, vanuse ja kaitsejõududega seotuse kaudu.

Mudel 1. Laste arv	Regressiooni-kordaja	<i>t</i>	Olulisus-tõenäosus	Usaldusvahemik 95%
Vabaliige	0,43	2,36	,019	0,07...0,79
Abielus	1,41	6,6	,000	0,99...1,83
Vabaabielus	1,01	4,05	,000	0,52...1,5
Vallaline/ ei ela oma partneriga koos	0			
Kuni 30 aastased	-0,43	-2,19	,029	-0,81...-0,04
31-40 aastased	-0,1	-0,36	,722	-0,62...0,43
41-50 aastased	0			
Tugev seos KJ	1,57	2,23	,026	0,19...2,96
Nõrk seos KJ	0,57	0,81	,417	-0,81...1,96
Seos KJ puudub	0			

6.3 Lahutamine

Kuna andmete kogumise hetkel kuulus antud analüüsi kaasatud respondentide hulka vaid üks hetkel lahutatud indiviid, kirjeldatakse lahutamise tendentse tulenevalt tunnusest: *kas te olete kunagi lahutanud*. Valimisse kuuluvast 460 mehest jäi analüüsist välja 6, kes keeldusid antud küsimusele vastamast või ei osanud nad küsimusele vastata. Seega analüüsiti 454 respondendi vastuseid, kellest kunagi lahutanud on olnud 12%. Tabelis number 7 on ära toodud kunagi lahutanud indiviidide arv ja osakaal seda erinevates kaitsejõududega seotuse gruppides. Lahutamine paistab rohkem olevat levinud nende respondentide seas, kes kaitsejõududega seotud ei ole, kuna aga lahutatud indiviide oli nii vähe, ei tasu mingeid kindlaid üldistusi teha. Lahutamise tõenäosus ei ole erinevates kaitsejõududega seotuse gruppides statistiliselt olulisel määral erinev, mida kinnitab hii-ruut-statistik 5,6 ($df=2$, $p=,062$). Lahutamise tõenäosus suureneb vanuse kasvades, mis on ka igati loogiline- kui kuni 30 aastaste seas on lahutanud vaid 2 indiviidi, siis 41-50 aastaste seas on lahutanud indiviide üle 40. Erinevate vanusegruppide lahutamise tõenäosus on statistiliselt olulisel määral erinev, hii-ruut-statistiku väärtuseks on 66,8 ($df=2$, $p=,000$). Vanusegruppide siseselt pole lahutamise tõenäosus erinevates kaitsejõududega seotuse gruppides statistiliselt olulisel määral erinev. Lahutatud indiviide on kõige rohkem viimases vanusegrupis kus hii-ruut-statistiku väärtuseks on 3,9 ($df=2$, $p=,145$). Teiste vanuserühmade puhul on analüüsi kaasatud respondentide arv liiga väike.

Tabel 7. Respondentide arv, kes on kunagi lahutanud kaitsejõududega seotuse gruppide lõikes.

	On kunagi lahutanud		Ei ole kunagi lahutanud	
	Arv	%	Arv	%
Tugev seos kaitsejõududega	6	7,9	70	92,1
Nõrk seos kaitsejõududega	7	7,2	90	92,8
Seos kaitsejõududega puudub	42	14,9	239	85,1

Kuna hetkel lahutatud indiviide kuulus valimisse vaid üks, pidid ülejäänud 98% (54 indiviidi) kunagi lahutatunud respondentidest mingil hetkel oma elus looma uue suhte (abieliu või vabaabielu) või defineerima ennast kui vallalisi. Enim on kunagi lahutatud respondentide hulgas neid, kes on praeguseks hetkeks uuesti abiellunud (39%), võrdlemisi suur osakaal aga ka vallalisi või oma partnerida mitte koos elavaid (35%) ja vabaabielus

(26%) elavaid indiviide. Uuesti paistavad abielluvat rohkem respondendid, kellel kaitsejõududega seos puudub, kuna indiviidide arv on neis võrreldavates gruppides aga nii väike, ei tasu kindlaid üldistusi teha.

6.4 Väärtusorientatsioonid

Kuna pereloomelist käitumist seostatakse inimese väärtusorientatsioonidega (Clever ja Segal, 2013; Franke, 2001; Sassler ja Goldscheider, 2004; Clarkberg jt, 1995), käsitletakse järgnevalt kolme kaitsejõududega seotuse grupi väärtusorientatsioone, proovimaks välja selgitada, kas pereloomelise käitumise erinemist on võimalik seletada tulenevalt võrreldavate gruppide väärtusorientatsioonide erinemisest. Esmalt on käsitletud kolme kaitsejõududega seotud grupi tsentreeritud keskmiseid hinnanguid 10 alusväärtusele ning seejärel vaadatakse lähemalt väärtushinnangute keskmiseid Schwartzi alalhoidlikkus vs avatus muutustele ja enese-edendamine vs eneseületamine dimensioonides ning hinnanguid kollektivistlikele vs individualistlikele väärtustele. Analüüsitakse 445 respondendi vastuseid (grupp 1- 74 indiviidi; grupp 2- 96 indiviidi; grupp 3- 275 indiviidi). Kui vaadata valimi üldiseid tsentreeritud keskmisi hinnanguid 10 alusväärtusele on näha, et neist kümnest väärtusest peetakse üldiselt olulisemaks heasoovlikkust, universalismi ja enesemääratlemist, võrdlemisi vähemolulisem on võim aga ka traditsioonid ja konformsus.

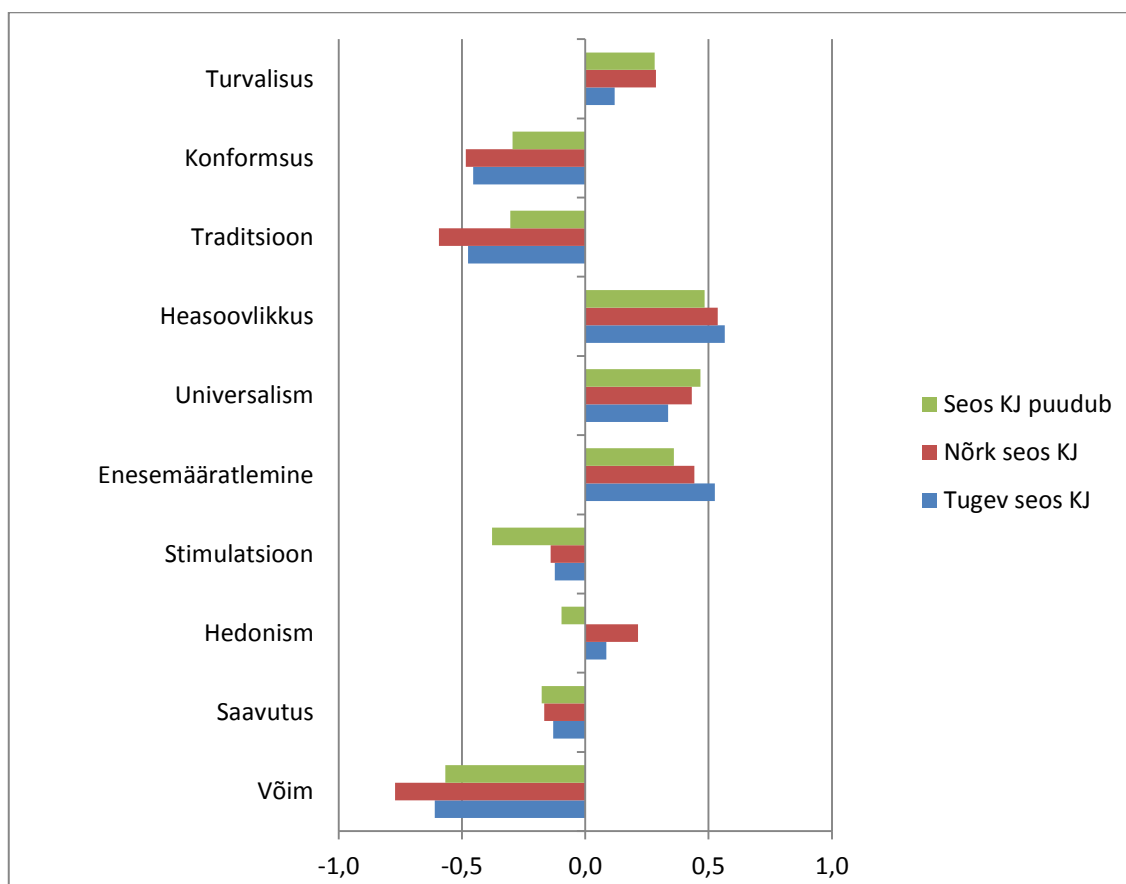
Järgnevalt käsitletakse kolme kaitsejõududega seotuse grupi tsentreeritud keskmisi hinnanguid 10 alusväärtusele. Tabelis number 8 on ära toodud kolme võrreldava grupi tsentreeritud keskmised hinnangud 10 alusväärtusele ning iga grupi väärtushierarhiad.

Tabel 8. Kolme kaitsejõududega seotuse grupi väärtushierarhiad (tsentreeritud keskmiste alusel).

	Grupp 1 tsent. keskmised	Jrk. nr	Grupp 2 tsent. keskmised	Jrk. nr	Grupp 3 tsent. keskmised	Jrk. nr
Võim	-,61	10	-,77	10	-,57	10
Saavutus	-,13	7	-,17	7	-,18	6
Hedonism	,09	5	,21	5	-,10	5
Stimulatsioon	-,12	6	-,14	6	-,38	9
Enesemääratlemine	,53	2	,44	2	,36	3
Universalism	,34	3	,43	3	,47	2
Heasoovlikkus	,57	1	,54	1	,48	1
Traditsioon	-,48	9	-,59	9	-,304	8
Konformsus	-,46	8	-,48	8	-,300	7
Turvalisus	,12	4	,29	4	,28	4

Kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud respondentide väärtushierarhiad on identsed, kolmanda grupi väärtushierarhias on aga näha erisusi. Respondentide hulgas, kellel kaitsejõududega seost ei ole, asetuvad väärtushierarhias võrreldes kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud indiviididega kõrgemale kohale universalism, saavutus, konformsus ja traditsioonid. Märkimisväärselt vähemolulisemaks peetakse stimulatsiooni, mis kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud gruppide väärtushierarhias asetub kuuendale kohale, respondentide hulgas kellel kaitsejõududega seos puudub aga üheksandale kohale. Vähemolulisemaks peetakse ka enesemääratlemist.

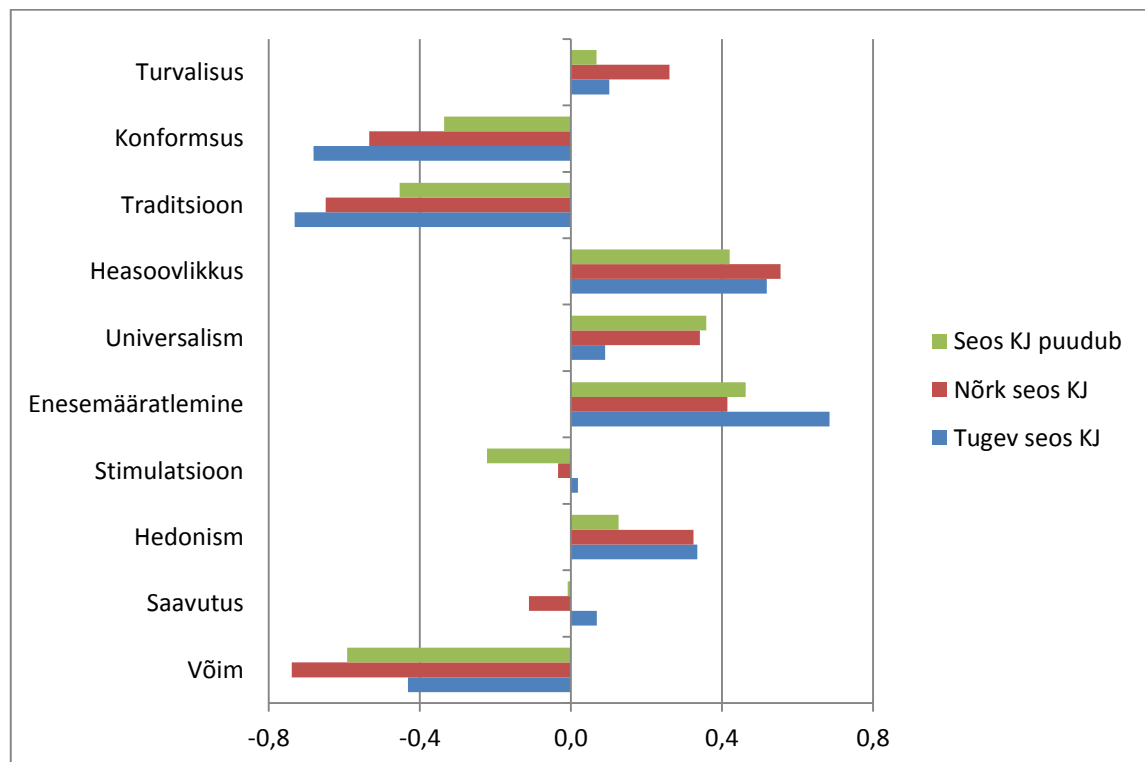
Joonisel number 4 on näha kolme kaitsejõududega seotuse grupi alusväärtuste tsentreeritud keskmiste võrdlust. Kaitsejõududega tugevalt seotud indiviidide jaoks on võrreldes teiste gruppidega olulisemad saavutus, stimulatsioon, enesemääratlemine ning heasoovlikkus, vähemolulisemad universalism ja turvalisus. Kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidide jaoks on võrreldes teiste gruppidega olulisemad hedonism ja turvalisus, vähemolulisemad võim, traditsioonid ning konformsus.

Joonis 4. Kolme kaitsejõududega seotuse grupi alusväärtuste tsentreeritud keskmiste võrdlus.

Respondentide jaoks, kellel kaitsejõududega seos puudub, on võrreldes teiste gruppidega olulisemad universalism, traditsioonid, konformsus ja võim ning vähemolulisemad heasoovlikkus, enesemääratlemine, saavutus, hedonism ja stimulatsioon. Võrreldavate gruppide vahelised erinevused tsentreeritud keskmistes olid statistiliselt olulised hedonismi ($p=,009$), stimulatsiooni ($p=,033$) ja traditsiooni ($p=,017$) hinnangutes, ülejäänud alusväärtuste puhul statistiliselt olulisi erinevusi gruppide keskmistes hinnangutes esile ei tulnud.

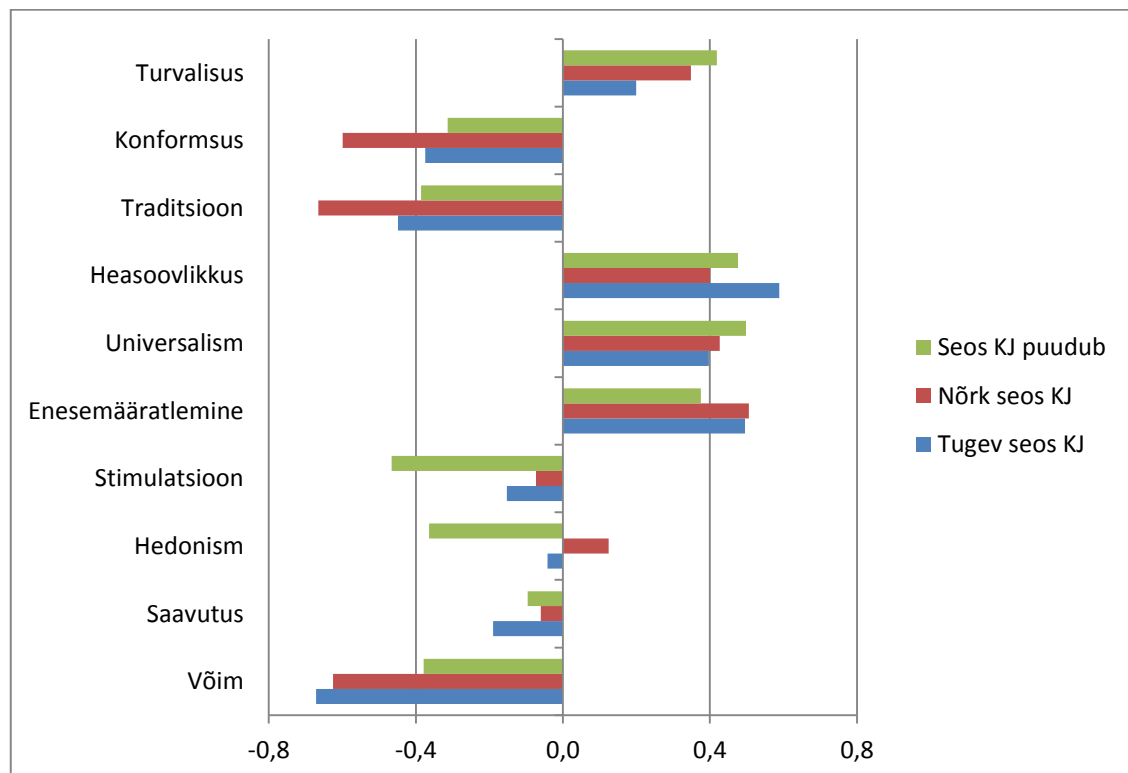
Järgnevalt on ära toodud kolme kaitsejõududega seotuse grupi tsentreeritud keskmised alusväärtuste hinnangud vanusegruppide lõikes. Joonisel number 5 on ära toodud kõige noorema vanusegrupi tsentreeritud keskmised väärtushinnangud kolmes kaitsejõududega seotuse grupis. Kuni 30 aastased kaitsejõududega tugevalt seotud respondendid peavad teiste võrreldavate gruppidega vähemolulisemaks konformsust, traditsioone ja universalismi, võrdlemisi olulisem on nende jaoks enesemääratlemine, aga ka võim, saavutus ja stimulatsioon. Kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidide jaoks on võrreldes teiste gruppidega olulisemad turvalisus ja heasoovlikkus, vähemolulisemad võim, saavutus ja enesemääratlemine.

Joonis 5. Kuni 30 aastaste meeste tsentreeritud keskmised väärtushinnangud kolmes kaitsejõududega seotuse grupis.

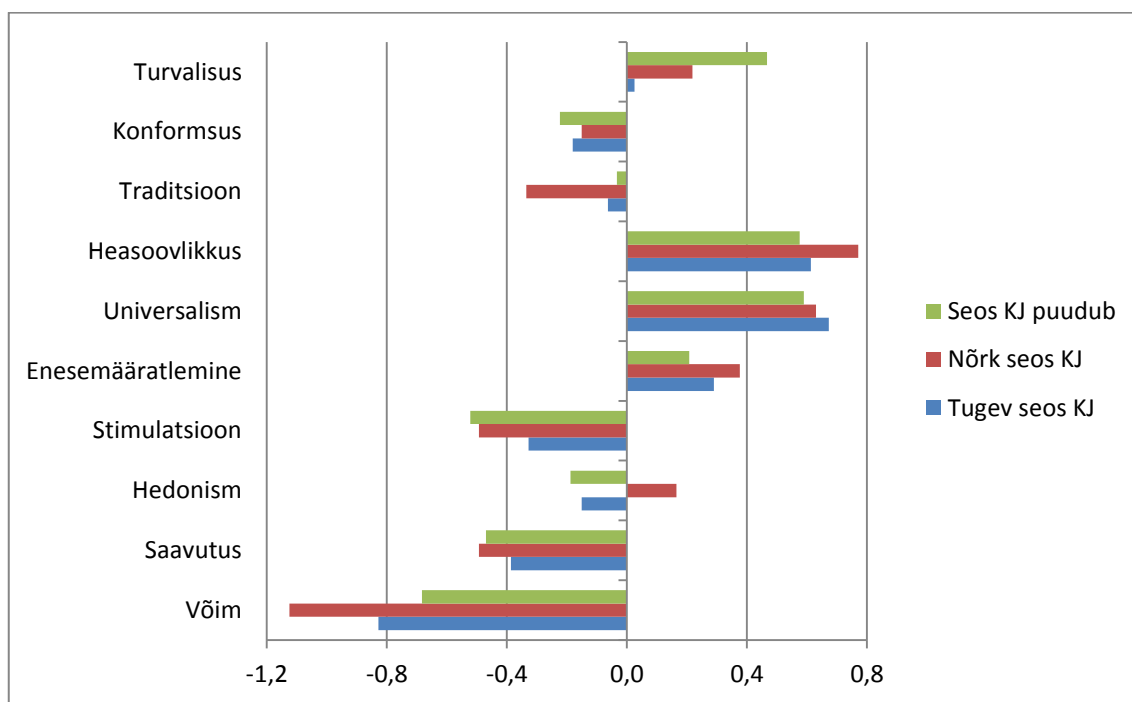
Respondendid, kellel kaitsejõududega seost ei ole, peavad võrreldes teiste gruppidega olulisemaks konformsust ja traditsioone, vähemolulisemaks hedonismi ja stimulatsiooni, aga ka heasoovlikkust ja turvalisust. Üldiselt paistavad 10 alusväärtusest olulisemad olevat enesemääratlemine, universalism ja heasoovlikkus, kõige vähemolulisemad võim, traditsioonid ja konformsus, mis on kooskõlas varasemalt käsitletud väärtusprioriteetidega.

Joonisel number 6 on ära toodud 31-40. aastaste tsentreeritud keskmised väärtushinnangud kolmes kaitsejõududega seotuse grupis. Kaitsejõududega tugevalt seotud respondendid peavad teiste võrreldavate gruppidega pisut vähemolulisemaks võimu, saavutust, universalismi ja turvalisust ning keskmiselt olulisemaks heasoovlikkust. Kaitsejõududega nõrgalt seotud inividid peavad teiste gruppidega võrreldes keskmiselt vähemolulisemaks konformsust, traditsioone ja heasoovlikkust ning olulisemaks saavutust, hedonismi, stimulatsiooni ja enesemääratlemist. Respondendid, kellel kaitsejõududega seos puudus, pidasid võrdlemisi vähemolulisemaks hedonismi, stimulatsiooni ja enesemääratlemist, olulisem oli nende jaoks eeskätt võim, aga ka universalism, traditsioon, konformsus ja turvalisus. Üldiselt peeti 10 alusväärtusest võrdlemisi olulisemaks enesemääratlemist, universalismi ja heasoovlikkust, need alusväärtused asetused ka väärtushierarhiate eesotsa.

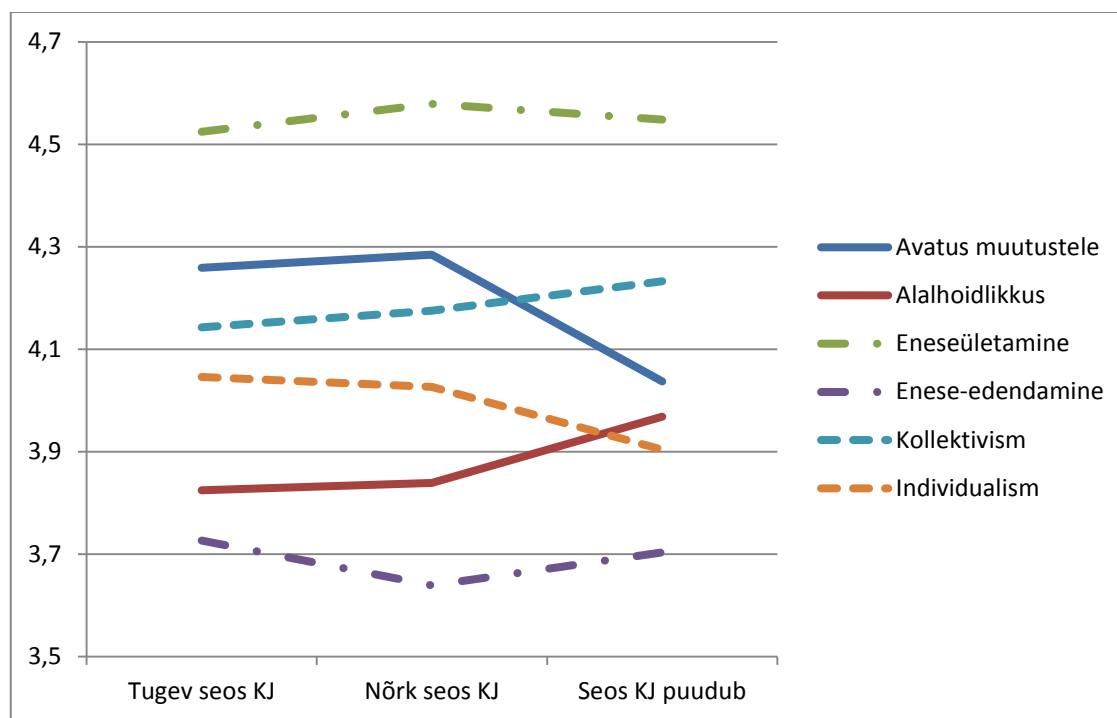
Joonis 6. 31-40. aastaste meeste tsentreeritud keskmised väärtushinnangud kolmes kaitsejõududega seotuse grupis.

Joonisel number 7 on ära toodud kõige vanemasse vanusegruppi kuuluvate respondentide tsentreeritud keskmised väärtushinnangud kolmes kaitsejõududega seotuse grupis. Nagu jooniselt näha, paistavad antud vanusegrupis kolme kaitsejõududega seotuse grupi hinnangud olevat sarnasemad kui eelnevates vanusegruppides. Samuti annavad kõige vanemasse vanusegruppi kuuluvad respondendid võrreldes kahe teise vanusegrupiga, võrdlemisi negatiivsemaid aga ka positiivsemaid hinnanguid, mida on näha ulatuslikumast skaalakasutusest. Võrreldes teiste gruppidega peavad kaitsejõududega tugevalt seotud indiviidid keskmiselt vähemolulisemaks turvalisust, pisut olulisemaks aga saavutust, stimulatsiooni ja universalismi. Kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidid peavad keskmiselt vähemolulisemaks võimu ja traditsioone, olulisemaks aga heasoovlikkust, enesemääratlemist ja hedonismi. Indiviidid, kellel kaitsejõududega seotus puudub, peavad võrreldes teiste gruppidega keskmiselt olulisemaks turvalisust ja võimu ning natukene ka traditsioone, vähemolulisemaks hedonismi, stimulatsiooni, enesemääratlemist, universalismi, heasoovlikkust ning konformsust.

Joonis 7. 41-50. aastaste meeste tsentreeritud keskmised väärtushinnangud kolmes kaitsejõududega seotuse grupis.

Järgnevalt on käsitletud kolme kaitsejõududega seotuse grupi keskmiseid väärtushinnanguid Schwartzi alalhoidlikkus vs avatus muutustele ja enese-edendamine vs eneseületamine dimensioonides ning võrreldud on ka kollektivistlike vs individualistlike väärtuste keskmiseid hinnanguid (joonis 8). Üldiselt paistavad kõigi kolme kaitsejõududega seotud grupi jaoks olulisemad olevat avatuse, eneseületamisega ja kollektivismiga seotud väärtused, kõige vähemolulisemad enese-edendamise, alalhoidlikkuse ja individualismiga seotud väärtused. Kõige enam ollakse orienteeritud eneseületamisega seotud väärtustele, mida kinnitas ka eelnev 10 alusväärtuse analüüs, vahet pole, mis vanuse- või kaitsejõududega seotuse grupiga tegemist oli, universalismi ja heasoovlikkust peeti olulisemaks kui kõiki teisi väärtusi.

Joonis 8. Väärtuste põhidimensioonide varieerumine kaitsejõududega seotuse lõikes.

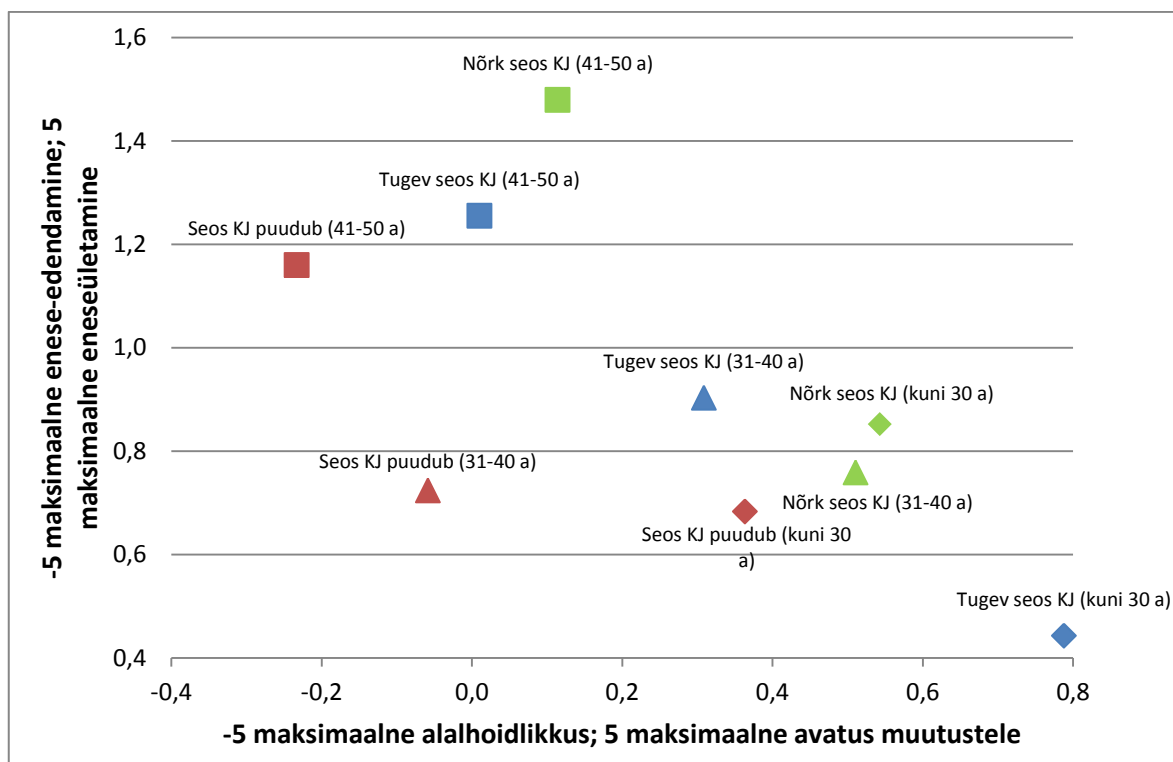
Kui võrrelda omavahel kolme kaitsejõududega seotuse gruppi, on näha, et kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud respondentide jaoks on võrreldes tsiviilpopulatsiooniga märkimisväärselt olulisemad avatusega seotud väärtused, võrdlemis vähemolulisemad aga alalhoidlikkusega seotud väärtused. Respondendid, kellel kaitsejõududega seos puudub, peavad alalhoidlikkust ja avatust muutustele peaaegu samaväärselt oluliseks. Enese-edendamise ja eneseületamise dimensioonis on kolme kaitsejõududega seotuse grupi keskmised hinnangud sarnasemad. Kõik kolm gruppi peavad märkimisväärselt olulisemaks eneseületamisega seotud väärtusi, vähemolulisemaks enese-edendamise seotud väärtusi.

Keskmiselt on kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide jaoks (võrreldes teiste gruppidega) pisut olulisem enese-edendamine ning kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidide (võrreldes teiste gruppidega) jaoks pisut olulisemad eneseületamisega seotud väärtused.

Kui vaadata keskmiseid hinnanguid individualistlikele ning kollektivistlikele väärtustele, on näha, et kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide jaoks on peaaegu võrdväärselt olulised nii kollektivistlikud kui ka individualistlikud väärtused, pisut kaldutakse kollektivismi suunas. Kaitsejõududega seose nõrgenemisel muutuvad vähemolulisemaks individualistlikud väärtused ning olulisemaks kollektivistlikud väärtused. Kui kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidid peavad võrreldes kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididega pisut vähemolulisemaks individualistlikke väärtusi ja pisut olulisemaks kollektivistlike väärtusi, siis respondendid, kellel kaitsejõududega seos puudub, peavad teiste võrreldavate gruppidega juba märkimisväärselt olulisemaks kollektivistlikke väärtusi ja võrdlemisi vähemolulisemaks individualistlikke väärtusi. Võrreldavate gruppide vahelised erinevused keskmistes olid statistiliselt olulised vaid avatus muutustele hinnangutes ($p=,012$).

Kaitsejõududega seotuse ja väärtusdimensioonide keskmiste hinnangute omavahelise seose kontrollimiseks kasutati ka mitteparameetrilisi teste. Kruskal-Wallise testi tulemusena leiavad kinnitust peaaegu kõik hüpoteesid, mille kohaselt hinnangud grupiti on sarnased, va hinnangud avatusele (avatus muutustele), mille puhul saab ümber lükata hüpoteesi, et väärtushinnangud kaitsejõududega seotuse kolmes grupis on sarnased ($p=,037$).

Joonis 9 kirjeldab kolme kaitsejõududega seotuse grupi erinevate vanuserühmade keskmiseid hinnanguid enese-edendamine vs eneseületamine ja alalhoidlikkus vs avatus muutustele dimensioonides. Skaala 0 punkt tähistab olukorda, kus respondentide hinnangud dimensiooni moodustanud tunnustele on võrdsed. Nagu antud jooniselt näha, on erinevas vanuses kolme kaitsejõududega seotuse grupi keskmised hinnangud dimensioonides koondunud eneseületamise ja pigem avatus muutustele telgedele. Negatiivseid keskmisi ilmneb vaid alalhoidlikkus vs avatus muutustele dimensioonis, kus 31-40 ja 41-50 aastased respondendid, kellel kaitsejõududega seost ei ole, paiknevad alalhoidlikkuse teljel (keskmised hinnangud negatiivsed).

Joonis 9. Vanuse- ja kaitsejõududega seotuse gruppide väärtusprioriteetide keskmised enese-edendamine vs eneseületamine ja alalhoidlikkus vs avatus muutustele dimensioonides.

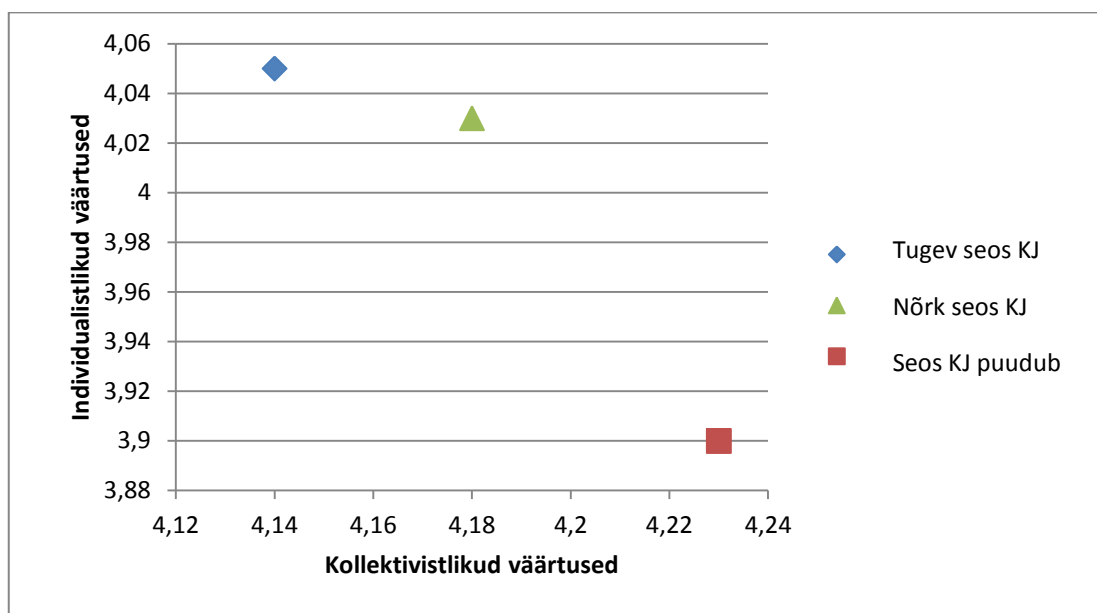
Üldiselt võib seega öelda, et võrreldavate vanuse- ja kaitsejõududega seotuse gruppide jaoks paistavad võrreldes alalhoidlikkuse ja enese-edendamise väärtustega olulisemad olevat eneseületamise ja avatusega seotud väärtused, va kahe erandi puhul. Kõige olulisemaks peetakse eneseületamisega seotud väärtusi. Samuti on näha, et mida vanem on respondent, seda kõrgemalt hindab ta eneseületamise ning alalhoidlikkusega seotud väärtusi. Erandiks on 31-40 aastased kaitsejõududega nõrgalt seotud respondendid, kes võrreldes kõige noorema vanusegrupiga peavad eneseületamisega seotud väärtusi natukene vähem olulisemaks. Üldiselt paistavad vanemad respondendid seega olulisemaks pidavat kollektivistlikke väärtusi ning nooremad individualistlikke väärtusi.

Järgnevalt võrreldakse omavahel erinevas vanuses kolme kaitsejõududega seotuse grupi keskmiseid dimensioonide väärtushinnanguid (joonis 9). Kõige nooremas vanusegrupis on näha, et mida tugevam on seos kaitsejõududega, seda olulisemaks peetakse ka avatust muutustele. Eneseületamine on noorimate respondentide hulgas kõige olulisem kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviididele ning kõige vähemolulisem kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididele. Keskmises vanusegrupis paistab avatus muutustele oluliseim

olevat kaitsejõududega nõrgalt seotud meestele ning mõnevõrra vähemolulisem kaitsejõududega tugevalt seotud meestele. Antud vanusegrupi (31-40 aastased) mehed, kellel kaitsejõududega seost ei ole, paigutuvad alalhoidlikkuse teljele, seega on nende jaoks võrreldes avatusega olulisem alalhoidlikkus. 31-40 aastaste respondentide seas on eneseületamine olulisem kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididele ning kõige vähemolulisem indiviididele, kellel kaitsejõududega seost ei ole.

Kõige vanemate respondentide hulgas on avatus muutustele kõige olulisem kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviididele, respondentid, kellel kaitsejõududega seost ei ole, peavad võrreldes avatusega märkimisväärselt olulisemaks alalhoidlikkust (grupi keskmine paigutub alalhoidlikkuse teljele). 41-50 aastased kaitsejõududega tugevalt seotud mehed asetuvad alalhoidlikkus vs avatus muutustele dimensioonis peaaegu nullpunkti ($m=0,01$), seega on antud grupile võrdväärselt olulised nii avatus muutustele kui ka alalhoidlikkus. Vanimas vanusegrupis peavad eneseületamist kõige olulisemaks kaitsejõududega nõrgalt seotud mehed ning kõige vähem olulisemaks indiviidid, kellel kaitsejõududega seost ei ole.

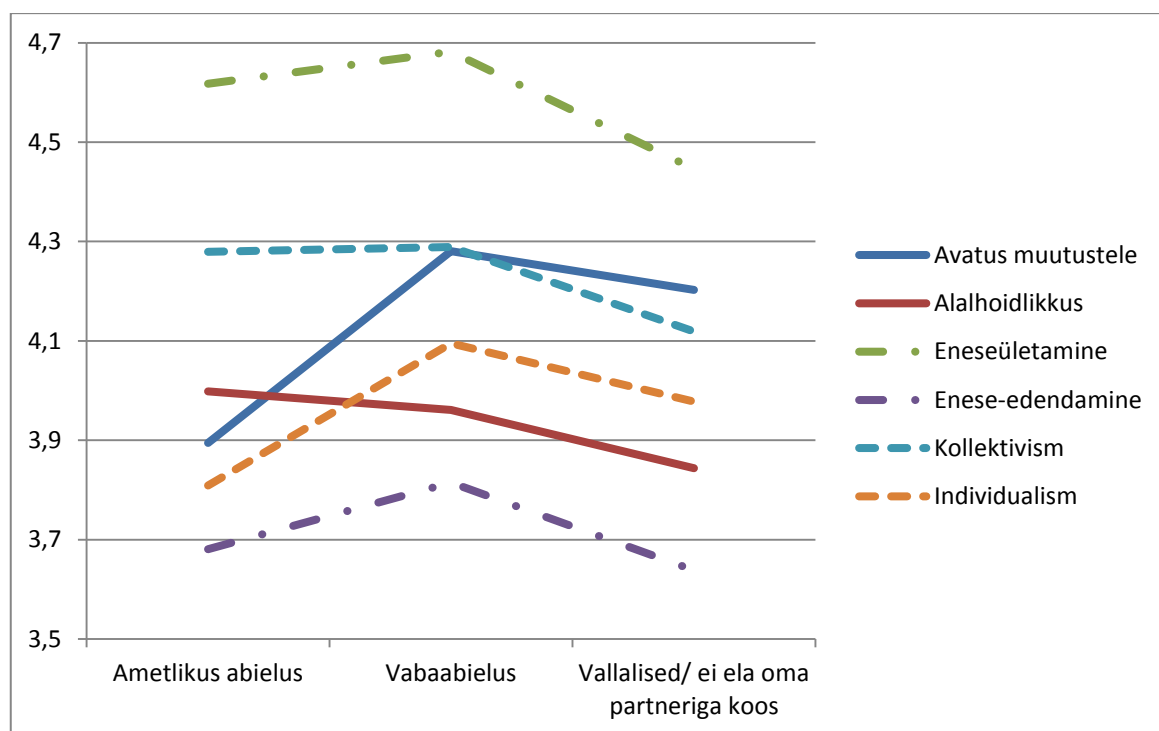
Joonisel number 10 on ära toodud kolme kaitsejõududega seotuse grupi keskmised hinnangud kollektivistlikele vs individualistlikele väärtustele. Üldiselt paistavad kõikide gruppide jaoks olulisemad olevat kollektivistlikud väärtused (keskmised hinnangud kõrgemad).

Joonis 10. Kaitsejõududega seotuse gruppide hinnangute keskmised kollektivistlikele vs individualistlikele väärtustele.

Kõige olulisemad on kollektivistlikud väärtused respondentidele, kellel kaitsejõududega seos puudub, kõige vähemolulisemad kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididele. Individualistlikud väärtused on vastupidiselt kõige olulisemad kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididele ning kõige vähemolulisemad respondentidele, kellel kaitsejõududega seost ei ole. Seega võib üldiselt öelda, et kaitsejõududega seotud inividid on individualistlikumad ning vähem kollektivistlikumad kui inividid, kellel kaitsejõududega seost ei ole.

Lisaks vaadati väärtusorientatsioonide varieeruvust ka perekonnaseisu lõikes, võrreldi omavahel ametlikult abielus, vabaabielus ja vallaliste/oma partneriga mitte koos elavate respondentide keskmiseid väärtushinnanguid (joonis 11). Alalhoidlikkus paistab kõige olulisem olevat ametlikus abielus olevatele meestele, pisut vähemolulisem vabaabielus respondentidele ning kõige vähemolulisem vallalistele/oma partneriga mitte koos elavatele respondentidele. Avatust muutustele peavad kõige olulisemaks vabaabielus respondendid ning pisut vähemolulisemaks vallalised mehed, märkimisväärselt vähemolulisem on see aga abielus respondentide jaoks.

Joonis 11. Väärtuste põhidimensioonide varieerumine perekonnaseisu lõikes.

Kollektivistlike väärtusi peavad peaaegu samaväärselt oluliseks abielus ja vabaabielus inividid, võrdlemisi vähemolulisem on kollektivism aga vallalistele/ oma partneriga mitte

koos elavate meeste jaoks. Individualismi hindavad kõige kõrgemalt vabaabielus inividid, vähemolulisem peavad seda vallalised/ oma partneriga mitte koos elavad respondentid ning kõige ebaolulisemad on individualistlikud väärtused ametlikus abielus respondentide jaoks. Eneseületamine on kõige olulisem vabaabielus inivididele, vähemolulisem abielus inivididele ning kõige vähemolulisem vallalistele. Ka enese-edendamine on võrreldes teiste gruppidega olulisem vabaabielus respondentidele, pisut vähemoluliseks peavad seda ametlikus abielus inividid ning kõige vähem olulisem on see vallalistele respondentidele.

Võrreldavate gruppide vahelised erinevused keskmistes olid statistiliselt olulised avatus muutustele ($p=,000$), eneseületamise ($p=,006$), kollektivismi ($p=,020$) ja individualismi ($p=,012$) hinnangutes. Ülejäänud kahe indeksi puhul ei olnud erinevused statistiliselt olulised. Perekonnaseisu ja väärtusdimensioonide keskmiste hinnangute omavahelise seose kontrollimiseks kasutati ka mitteparameetrilisi teste. Kruskal-Wallise testi tulemusena saab kuuest hüpoteesist neli ümber lükata ning kaks jäävad püsima. Väärtushinnangud alalhoidlikkusele ($p=,149$) ja enese-edendamisele ($p=,609$) on grupiti sarnased, väärtushinnangud individualismile ($p=,008$), kollektivismile ($p=,045$), avatusele ($p=,000$) ja eneseületamisele ($p=,019$) on võrreldavates gruppides erinevad ning statistiliselt olulised.

Järgnevalt kaasati analüüsi varasemas staadiumis koostatud laste arvu regressioonimudelisse väärtusorientatsioonide tunnused. Sõltuvaks tunnuseks jäi laste arvu tunnus, mille variatiivsust seletatakse tulenevalt perekonnaseisust, vanusest, kaitsejõududega seotusest ja väärtusorientatsioonidest. Regressioonimodeli kirjeldusaste langes väärtustunnuste kaasamisega 1% võrra (kirjeldusaste 54%), mis näitab, et väärtustunnused ei ole olulised tunnused laste arvu prognoosimisel. Regressioonanalüüsi tulemusi kirjeldab tabel 9. Regressioonimudel näitab, et väärtused laste arvu ei prognoosi, kuid mudelisse lisades mõjutavad nad teiste sõltumatute tunnuste näitajaid, mis võib tähendada seda, et osaliselt on laste arvu ja ülejäänud tunnuste (perekonnaseis, vanus, kaitsejõududega seotus) vaheline seos seletatav tulenevalt väärtuste vaheliste erinevuste kaudu. Käesoleva regressioonanalüüsi tulemused võivad varasemasse mudelisse kaasatud tunnuste näitajatest erineda aga ka tulenevalt sellest, et esimesse regressioonanalüüsi oli kaasatud rohkem indiviide- väärtuste analüüsi osast selekteeriti välja teatud hulk indiviide, kes ei olnud 21 väärtusküsimusele korrektselt vastanud.

Tabel 9. Laste arvu regressioonimudel perekonnaseisu, vanuse, kaitsejõududega seotuse ja väärtusorientatsioonide kaudu.

Mudel 2. Laste arv	Regressiooni- kordaja	<i>t</i>	Olulisus- tõenäosus	Usaldusvahemik 95%
Vabaliige	0,23	0,66	,509	-0,45...0,9
Avatus muutustele	-1,49	-0,64	,526	-6,1...3,12
Alalhoidlikkus	-3,71	-1,57	,117	-8,35...0,94
Eneseületamine	-3,1	-1,57	,118	-7,0...0,8
Enese-edendamine	-1,0	-0,64	,524	-4,08...2,09
Kollektivistlikud väärtused	6,83	1,57	,116	-1,7...15,37
Individualistlikud väärtused	2,52	0,64	,520	-5,18...10,22
Abielus	1,32	5,96	,000	0,89...1,76
Vabaabielus	1,02	3,88	,000	0,5...1,54
Vallaline/ ei ela oma partneriga koos	0			
Kuni 30 aastased	-0,47	-2,28	,023	-0,87...-0,06
31-40 aastased	-0,2	-0,74	,462	-0,75...0,34
41-50 aastased	0			
Tugev seos KJ	1,49	2,1	,036	0,1...2,89
Nõrk seos KJ	0,51	0,72	,474	-0,89...1,9
Seos KJ puudub	0			

7. ARUTELU

7.1 Pereloomelise käitumise erisused tsiviil- ja militaar populatsioonides

Käesoleva töö esimese analüüsi osaga anti vastused esimesele uurimisküsimusele, milleks oli: *Kas ja mille poolest erineb Eestis tsiviil- ja militaar populatsioonide pereloomeline käitumine?* Analüüsi tulemuste üle arutletakse tulenevalt esimese uurimisküsimuse alameesmärkide järjekorrast, esmalt käsitletakse tsiviilisikute ja sõjaväelaste hulgas levivaid perevorme, seejärel laste arvu ning viimaseks lahutamise tendentse. Tsiviil- ja militaar populatsioonide pereloomelise käitumise analüüsimise tulemusena tulid ilmsiks mitmed võrreldavate gruppide erinevused, seda nii eelistatud perevormide, laste arvu kui ka lahutamise osas.

Teoreetiliste lähtekohtade kohaselt peaksid kaitsejõududega tugevalt seotud mehed olema suurema tõenäosusega abielus kui võrreldavad tsiviilisikud (Lundquist, 2007; Teachman, 2009; Hogan ja Seifert, 2010; Karney jt, 2012; Clever ja Segal, 2013), antud uuringu tulemused seda otseselt ei kinnitanud. Küll aga näitasid analüüsi tulemused, et **üldiselt paistavad kaitsejõududega tugevalt seotud mehed rohkem kooselus elavat, olgu selleks kooselu vormiks siis kas abielu või vabaabielu. Tulenevalt sellest on kaitsejõududega tugevalt seotud mehed ka võrdlemisi väiksema tõenäosusega vallalised kui tsiviilisikud või kaitsejõududega nõrgalt seotud mehed.** Kuna Eesti ühiskonnas on registreerimata kooselu niivõrd aktsepteeritud, et igapäevasel tasandil ei pruugita abielul ja vabaabielul enam vahetki teha (Hansson, 2011b), võivad sellised hoiakud iseloomustada ka kaitsejõududega tugevalt seotud mehi. Kuna üldiselt nähakse vabaabielu Eestis järjest rohkem abielu alternatiivina, võivad ka paljud kaitsejõududega seotud mehed tänapäeval ametliku abielu asemel valida registreerimata kooselu. Üldiselt loovad aga tegevteenistujad ja kaitseliitlased Eestis siiski võrdlemisi rohkem kooselusi (abielu ja vabaabielu) kui tsiviilisikud ja kaitsejõududega nõrgalt seotud mehed, mistõttu võiks eeldada, et kaitsejõududega seotud mehed on võrdlemisi rohkem pereelule orienteeritud.

Kaitsejõududega tugevalt seotud meeste suurem kooselus elamise tõenäosus võib olla seotud ka sellega, et sõjaväelased võivad abieluturul olla võrdlemisi atraktiivsemad kui tsiviilmehed. Tegevteenistujaid valitakse kaitseväge tulenevalt tervisest, füüsilisest vormist ja haridusest- kõik need omadused võivad nad muuta ka atraktiivsemateks partneriteks. Samuti seostatakse sõjaväeteenistust mehelikkuse ja maskuliinsusega (Kelty jt, 2010), mis võivad naiste jaoks partneri valikul olulised faktorid olla. Samas aga võivad sõjaväelased ka rohkem uuesti abielluda või uusi suhteid luua, see võib samuti olla seotud sellega, et nad on abieluturul kõrgemalt hinnatud.

Tsiviilisikute ja kaitsejõududega nõrgalt seotud meeste hulgas on võrreldes kaitsejõududega tugevalt seotud indiviididega seega võrdlemisi rohkem vallalisi mehi, millest tulenevalt võiks eeldada, et respondendid, kellel kaitsejõududega seost ei ole, on vähem pereelule orienteeritud. Teooria kohaselt on vabatahtliku vallalisusega seotud väärtused ühiskondades järjest enam levima hakanud (Orthner, 1995), seega võib võrdlemisi suur vallaliste inidviidide osakaal tsiviilisikute ja kaitsejõududega nõrgal seotud meeste hulgas viidata ka suuremale individualismi ning vabatahtliku vallalisuse levikule Eestis. Perekonna loomine on tänapäeval rohkem valik kui vajadus, inimesed panevad ise paika oma elueesmärgid ja prioriteedid, mille hulka ei pruugi kuuluda perekond. Perevormidest on üldiselt aga siiski enim levinud ametlik abielu. Kaitsejõududega nõrgalt seotud meeste hulgas paistab rohkem levivat vabaabielu ning tsiviilmeeste ja sõjaväelaste hulgas abielu.

Perekonnaseis on tugevalt seotud vanusega. Üldiselt iseloomustab kõige nooremat vanusegruppi suurem vallaliste meeste osakaal, mis ei ole ka üllatav, kuna abiellumine ja laste saamine on lükkunud üha enam hilisemasse vanusesse (Settersten ja Ray, 2010; Hansson, 2011b). Suur osa sellises vanuses indiviididest ei ole seega perekonna loomisega tõenäoliselt veel alustanud, või on nad alles selle protsessi algstaadiumis. Siiski on aga võimalik tulenevalt kaitsejõududega seotusest näha gruppide vahelisi erinevusi. Kuni 30 aastased kaitsejõududega tugevalt seotud mehed elavad suurema tõenäosusega kooselus (kas vabaabielus või abielus) kui tsiviilisikud või kaitsejõududega nõrgalt seotud mehed. Seega võiks eeldada, et **tugev seotus kaitsejõududega soodustab varasemat kooselu alustamist**, olgu selleks siis abielu või vabaabielu, aga pigem siiski vabaabielu, mis on enam poolehoidu leidnud just nooremates põlvkondades, vanema põlvkonna inimesed on konservatiivsemad ning uute kooseluvormide suhtes vähem altid (Ainsaar jt, 2014).

31-40 aastaste hulgas on kooselus elavaid mehi kõige rohkem nende respondentide hulgas, kellel kaitsejõududega seost ei ole, eelistatud koos elamise viisiks paistab olevat ametlik abielu. Tundub, et tsiviilpopulatsioon abiellub selles vanuses kõige rohkem, mistõttu antud vanusegruppi sellised näitajad ka iseloomustavad. Kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidide hulgas on populaarseim vabaabieliu, võrdlemisi vähem paistavad sellised mehed abielluvat. 31-40. aastaste meeste hulgas, kes on kaitsejõududega tugevalt seotud, paistab tasakaalus olevat nii abielus, vabaabielus kui ka vallaliste meeste osakaal, pisut rohkem kaldutakse aga ametlike abielude eelistamise suunas. Seega paistab sellises vanuses tsiviilgrupp rohkem kooselusi loovat.

Kõige vanemas vanusegrupis paistab tugev seos kaitsejõududega ennustavat suuremat abielus olemise tõenäosust. Vabaabielude levik seotuse gruppides eriti ei varieeru. Sellises vanuses meeste jaoks on vabaabieliu suure tõenäosusega abielu alternatiiviks ning arvatavasti suur osa neis meestest oma kooselu enam ametlikul ei registreeri. Vabaabieliu eelistamine sellises vanuses võib otseselt olla seotud liberaalsemate väärtustega aga samas võib see olla tingitud ka muudest faktoritest. Näiteks ei pruugi sellises vanuses meeste jaoks see olla enam esimene kooselu, kuna nende esimene abielu lagunes, võivad nad eelistada mitte uuesti abielluda, seega valitakse kooselu vormiks vabaabieliu. Ka teooria kinnitab seda, et paljud lahutatud indiviidid eelistavad mitte uuesti abielluda ning valivad uueks kooselu vormiks vabaabieliu (Hansson, 2011b).

Kaitsejõududega tugevalt seotud mehed on selles vanuses (41-50 aastased) võrdlemisi väiksema tõenäosusega vallalised, seega võiks eeldada, et **tugev seos kaitsejõududega ennustab väiksemat üksikuks/vallaliseks jäämise tõenäosust**. See võib omakorda olla seotud sellega, et sõjaväelased on abieluturul atraktiivsemad ning nad on ise rohkem pereelule orienteeritud. Kooselude loomine ei ole aga piiritletud 50 eluaastaga, mistõttu võib võrreldavatesse gruppidesse kuuluvate meeste perekonnaseis veel muutuda. Antud analüüsist jäid aga üle 50 aastased indiviidid välja, mistõttu pole üksikuks jäämise tendentse võimalik käesoleva uuringu põhjal täpsemalt kirjeldada. Antud teema edasisel uurimisel ning mahukamate andmete olemasolul tuleks analüüsi kindlasti kaasata ka vanemad kui 50 aastased respondendid.

Üldiselt levib vabaabieliu rohkem kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud indiviidide hulgas- antud gruppides on rohkem vabaabieliu kogemusega mehi (kas elavad hetkel vabaabielus või on kunagi vabaabielus elanud), tsiviilmeestest pole kunagi

vabaabielus elanud peaaegu pooled indiviidid. **Kaitsejõududega tugevalt seotud inidviidide puhul on ka suurem tõenäosus, võrreldes teiste gruppidega, et nad valivad enda esimeseks intiimseks kooselu vormiks ametliku abielu.** Kaitsejõududega tugevalt seotud inidviidide hulgas, kes pole kunagi vabaabielus elanud, on võrdlemisi rohkem hetkel abielus inidviide. Surkyn ja Lesthaeghe (2004) on leidnud, et abielus inidviide, kes pole kunagi vabaabielus elanud, iseloomustavad väga konservatiivsed väärtused ja hoiakud. Kuna selliseid mehi on kõige rohkem just kaitsejõududega tugevalt seotud inidviidide hulgas, võiks eeldada, et sõjaväelaste hulka kuulub rohkem konservatiivsemate väärtustega inimesi.

Vabaabielu näitajad vanusegruppides sarnanevad kaitsejõududega seotuse gruppide üldnäitajatele, mille kohaselt on vabaabielu võrdlemisi rohkem levinud kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud respondentide hulgas. Märkimisväärsed erinevused tulid ilmsik vaid kõige vanemas vanusegrupis, kus kaitsejõududega tugevalt seotud meestest hulgas oli kõige rohkem mehi, kes ei ole kunagi vabaabielus elanud. Need olid aga inidviidid, kes olid oma esimeseks kooselu vormiks valinud ametliku abielu. Selline suundumus võib olla tingitud nii sõjaväelaste traditsioonilisematest väärtustest kui ka võrdlemisi väiksemast vabaabielude levikust vanemates generatsioonides (Ainsaar jt, 2014). Kõige noorematest meestest, kes pole kunagi vabaabielus elanud, olid hetkel enamik vallalisi. Kuna perekonna loomine leiab Eestis aset võrdlemisi hilises vanuses, ei ole vallaliste osakaal siinkohal sugugi üllatav. Neil meestel on perekonna loomine tõenäoliselt alles ees.

Lundquist ja Smith (2005) on leidnud, et sõjaväelased saavad kas rohkem või samapalju lapsi kui tsiviilisikud ning seda seostatakse varajase abiellumisega. Analüüsi tulemused näitasid, et **kaitsevägega tugevalt seotud meestel on pisut suurema tõenäosusega lapsi, kui tsiviilisikutel või kaitsevägega nõrgemalt seotud inidviididel.** Samuti oli kaitsejõududega tugevalt seotud meestel keskmiselt rohkem lapsi kui tsiviilisikutel ja kaitsejõududega nõrgalt seotud meestel. Kaitsejõududega tugevalt seotud meeste suuremat laste saamise tõenäosust on võimalik otseselt siduda nende suurema kooselus elamise tõenäosusega. Kuna sõjaväelased elavad võrdlemisi rohkem koos oma partneriga (kas siis vabaabielus või abielus) ning nad on võrdlemisi väiksema tõenäosusega vallalised kui tsiviilisikud, ei ole ka üllatav, et neil on suurema tõenäosusega lapsed. Laste saamine ei ole Eestis enam ammu piiratud abielustaatusega (Kutsar jt, 2012; Tiit, 2014:139), seega saavad lapsi nii vabaabielus kui ka abielus inidviidid. Analüüsi tulemused näitasid, et abielus ja

vabaabielus meestel olid suurema tõenäosusega laps(ed) kui vallalistel meestel, siiski on aga ka abielus indiviididel mõnevõrra suurema tõenäosusega laps(ed) kui vabaabielus indiviididel. Laste olemasolu võib seostada ka konservatiivsemate vaadetega, mis peaksid iseloomustama just militaarkultuuriga tihedalt seotud indiviide (Sassler ja Goldscheider, 2004; Clever ja Segal, 2013).

Laste olemasolu oli otseselt seotud vanusega- mida vanem oli respondent, seda suurema tõenäosusega oli tal lapsi. Ka vanusegruppide siseselt oli näha võrreldavate gruppide vahelisi erinevusi laste arvus. Kuni 30 aastastel kaitsejõududega tugevalt seotud meestel oli võrdlemisi suurema tõenäosusega lapsi kui tsiviilmeestel või kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviididel. Seega võiks eeldada, et **sõjaväelased saavad lapsi rohkem nooremas eas kui mehed, kellel kaitsevägega nii tugevat seost ei ole, või see üldse puudub**. Selline tulemus kinnitab Clever ja Segal (2013) uuringu tulemusi, mille kohaselt kipuvad sõjaväeteenistujad lapsi saama tõesti varem kui tsiviilisikud. Sõjavälaste suurem tõenäosus saada lapsi nooremas eas on kindlasti seotud ka nende varasema kooselu alustamisega.

31-40 aastaste meeste hulgas oli suundumus vastupidine, lapsi oli suurema tõenäosusega tsiviilmeestel. Antud vanus paistab tsiviiliskute jaoks olevat peamine perekonna loomise aeg, selles vanuses saavad tsiviilmehed rohkem lapsi ja nagu varasema arutelu käigus välja tuli, paistavad nad antud vanuses ka rohkem kooselusi loovat kui kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud mehed. Tundub, et antud vanus (31-40) paistab tsiviilpopulatsiooni jaoks olevad peamine aeg perekonna loomiseks, sellesse vanusesse on koondunud nii kooselude loomine kui ka laste saamine. Sõjaväelasi ja kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviide paistab vastupidiselt iseloomustavat stabiilsem/järk-järgulisem perekonna loomine, erinevad pereloomelised sündmused ei ole koondunud kindlasse vanusesse. See võib näidata ka ühiskonnagruppide erinevust ja sarnasust- tsiviilmehed võivad pereloomelt olla sarnasemad (suhteid luuakse ja lapsi saadakse kindlas vanuses), kui sõjaväelased, kelle laste saamine ja kooselude loomine tulenevalt vanusest rohkem varieerub.

Analüüsi tulemustele tuginedes võib ka eeldada, et võrreldes kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud meestega, **on tsiviilisikutel suurem tõenäosus lastetuks jääda**. Kõige vanemas vanusegrupis ei ole ühtegi kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud meest, kellel lapsi ei oleks, lasteta tsiviilmehi on aga võrdlemisi palju. Neist lasteta 41-50 aastastest tsiviilmeestest olid suur enamus vallalised, mis suurendab veelgi nende lastetuks

jäämise tõenäosust. Kuna aga käesoleva töö analüüsist jäeti välja üle 50 aastased mehed, kes võivad oma elu jooksul veel lapsi saada, ei pruugi antud eeldus siiski paika pidada. Lastetuks jäämise tõenäosus tsiviil- ja militaar gruppides vajaks seega põhjalikumat uurimist, mida aga antud analüüs ei võimaldanud.

Ülevaade lahutamise tendentsidest jääb käesoleva uuringu raames võrdlemisi kesiseks, kuna valimisse kuulus väga vähe respondente, kes on lahutamist kogenud. **Üldiselt paistis aga lahutamine rohkem levinud olevat nende meeste seas, kellel kaitsejõududega seost ei olnud.** Sõjaväelaste väiksem lahutamise tõenäosus võib olla seotud nende suurema perekonnale orienteeritusega aga ka sellega, et sõjavägi soodustab oma olemuselt stabiilsust ja pühendumist (Teachman, 2009; Karney jt, 2012), mis omakorda võib panustada ka abielude püsivusse ja nende liitude säilitamisse. Lahutamise tõenäosus suurenes vanuse kasvades.

Enim oli kunagi lahutatud respondentide hulgas neid, kes on praeguseks hetkeks uuesti abiellunud, võrdlemisi suur osakaal aga ka vallalisi või oma partnerida mitte koos elavaid ja vabaabielus elavaid indiviide. Uuesti paistsid abielluvat rohkem respondendid, kellel kaitsejõududega seos puudub. Siinkohal tehtud üldistuste puhul tuleb kindlasti silmas pidada analüüsi kaasatud lahutatud indiviidide väikest arvu, mis ei pruugi anda adekvaatset ülevaadet tsiviil- ja militaar populatsioonide lahutamise tendentsidest. Võrdlemisi väike valim oli ka käesoleva magistr töö üheks suurimaks puuduseks, mistõttu ei pruugi sellise väikse valimi (nt kunagi lahutatud mehed) kohta tehtud üldistused täielikult paika pidada. Lahutamise tõenäosus tsiviil- ja militaar populatsioonides vajaks seega kindlasti põhjalikumat edasi uurimist.

7.2 Väärtusorientatsioonide erisused tsiviil- ja militaar populatsioonides

Käesolevas arutelu peatükis antakse ülevaade teise uurimisküsimuse, milleks oli: *Kas ja kuidas erinevad Eestis tsiviil- ja militaar populatsioonide väärtusorientatsioonid?* tulemustest. Empiirilise uuringu tulemused näitasid, et tsiviil- ja militaar populatsioonide väärtusorientatsioonides eksisteerib erinevusi, küll aga ei tulnud välja, et sõjaväelastel oleksid traditsioonilisemad väärtusorientatsioonid kui tsiviilmeestel, pigem oli seos vastupidine.

Üldiselt olid kõigi kolme võrreldava grupi jaoks olulisemad avatuse ja eneseületamisega seotud väärtused, kõige vähemolulisemad enese-edendamise ja alalhoidlikkusega seotud väärtused. Kõige enam ollakse orienteeritud eneseületamisega seotud väärtustele, mida kinnitas ka 10 alusväärtuse analüüs. Vahet pole, mis vanuse- või kaitsejõududega seotuse grupiga tegemist oli, universalismi ja heasoovlikkust peeti olulisemaks kui kõiki teisi väärtusi. **Käesolevasse uuringusse kaasatud mehed paistavad üldiselt seega olevat rohkem orienteeritud eneseületamisega seotud väärtustele, oluliseks peetakse aga ka avatust muutustele.** Eneseületamine on seotud isekate soovide tagaplaanile jätmise ning teiste inimeste ja looduse heaolu eest seismisega, avatus muutustele aga intellektuaalsete ja emotsionaalsete sihtide poole pürgimisega. Üldiselt paistab seega domineerivat kollektivistliku ja keskkonna heaolu tähtsustamine ilma isiklike intellektuaalsete ja emotsionaalsete soovide kõrvale heitmiseta. Realo (2002) on leidnud, et Eesti kultuuriruum kannab endas samaaegselt nii individualistlikke kui ka kollektivistlikke väärtusi, mis paistab iseloomustavat ka käesoleva magistritöö tulemusi.

Väga madalad hinnangud enese-edendamisele on seotud sellega, et võimu peetakse alusväärtustest enamjaolt kõige vähemolulisemaks, seda peaaegu kõikides vanuse- ja kaitsejõududega seotuse gruppides. Võim on seotud sotsiaalse staatuse ja prestiižiga ning inimeste üle domineerimise ja ressursside kontrollimisega, mis ei paista aga käesolevasse valimisse kuuluvate meeste jaoks eriti oluline olevat. Alalhoidlikkuse vähene tähtsustamine on seotud traditsioonide ja konformsuse madalate hinnangutega. Seega ei paista eriti olulised olevat ka reeglite, kommete ja traditsioonide järgmine ning tagasihoidlikkus.

Kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud respondentide jaoks on võrreldes tsiviilpopulatsiooniga märkimisväärselt olulisemad avatusega seotud väärtused, võrdlemis vähemolulisemad aga alalhoidlikkusega seotud väärtused. Kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud mehed on seega võrreldes tsiviilmeestega rohkem orienteeritud avatusele, olulisemad on nende jaoks põnevus, uudsus ja väljakutsed elus aga ka sõltumatu mõtlemine ja tegutsemine, mida näitasid kõrgemad hinnangud enesemääratlemisele ja stimulatsioonile. Sellised hoiakud kaitsejõududega tugevalt seotud meeste hulgas võivad otseselt olla seotud sõjaväekarjääri valikuga, mis pakub põnevust ja väljakutseid. Tänapäeva tegevteenistuja peabki ehk rohkem olema võimeline kohanema kiiresti muutuva olukorraga, kiiresti reageerima ja otsustama, seetõttu nad on ehk rohkem ka muutustele

avatud. **Tsiviilpopulatsioon pidas võrreldes teiste gruppidega olulisemaks alalhoidlikkust**, grupi siseselt olid aga hinnangud avatusele ja alalhoidlikkusele võrdlemisi sarnased. Tsiviilpopulatsiooni jaoks võib olulisem olla turvalisem elukeskkond ja traditsioonid ning konformsus, mistõttu nad ka eriti "sõdima" ei kipu ja alalhoidlikkust olulisemaks peavad.

Enese-edendamise ja eneseületamise dimensioonis on kolme kaitsejõududega seotuse grupi keskmised hinnangud võrdlemisi sarnased. **Kõik kolm gruppi peavad märkimisväärselt olulisemaks eneseületamisega seotud väärtusi ning tunduvalt vähemolulisemaks enese-edendamise seotud väärtusi.** Eneseületamisega seotud väärtuste domineerimist ning enese-edendamise ebaolulisust kinnitasid ka kümne alusväärtuse analüüs ja valimi üldhoiakud. Keskmiselt on kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide jaoks võrreldes teiste gruppidega siiski pisut olulisem enese-edendamine (mis tulenes kõrgematest hinnangutest saavutusele) ning kaitsejõududega nõrgalt seotud indiviidide jaoks võrreldes teiste gruppidega pisut olulisemad eneseületamisega seotud väärtused. Need gruppide vahelised erinevused olid aga väga väikesed.

Analüüsides keskmiseid hinnanguid individualistlikele ja kollektivistlikele väärtustele, tuli ilmsiks, et **kaitsejõududega tugevalt seotud respondentide jaoks on peaaegu võrdväärselt olulised nii kollektivistlikud kui ka individualistlikud väärtused**, pisut kaldutakse kollektivismi suunas. **Kaitsejõududega seose nõrgenemisel muutusid vähemolulisemaks individualistlikud väärtused ning olulisemaks kollektivistlikud väärtused.** Realo (2002) kohaselt, ei ole kollektivism ja individualism Eesti kultuuriruumis vastandlikud väärtused, vaid neid peetakse tihtipeale võrdväärselt oluliseks. Sellised seisukohad leidsid kinnitust ka käesolevas töös. Sõjaväeteenistujatele võivad kollektivistlikud ja individualistlikud väärtused mõlemad olulised olla, kuna ühest küljest otsivad nad elus põnevust ja valjakutseid ning peavad toime tulema väga muutlike olukordadega, teisest küljest aga sõltub nende heaolu ja ellujäämine rühmakaaslastest, mistõttu peetakse oluliseks ka kollektivism. Seega paistavad sõjaväeteenistujad oluliseks pidavat grupi sidusust ja lojaalsust, seda aga ilma isiklike eesmärke ja vajadusi hülgamata.

Suurem tsiviilmeeste, aga ka kõikide valimisse kuuluvate meeste (seda aga vähemal määral), orienteeritus kollektivistlikele väärtustele, võib viidata sellele, et Eesti ühiskonnas ja väärtusstruktuuris domineerivad tänapäeval veel kollektivistlikud väärtused. Rohkem

ollakse keskenudnud grupile ja inimeste vahelistele suhetele, see aga ei tähenda, et personaalsete eesmärkide saavutamine ja eneseteostus ei oleks olulised. Kollektivistlikke väärtuste oluliseks pidamine ei ole ka otseselt seotud mitte traditsioonide, konformsuse ja turvalisuse kõrgelt väärtustamisega, vaid eeskätt just heasoovlikkuse ja universalismi kõrgelt väärtustamisega. Seega ei peeta niivõrd oluliseks mitte just kombeid, reegleid, traditsioone ning tagasihoidlikkust, vaid pigem just teiste inimeste aitamist ja heaolu, ustavust, looduse heaolu, võrdset kohtlemist ning arvamuste paljusust.

Erinevate vanuse ja kaitsejõududega seotuse gruppide väärtushinnangute analüüsist tuli samuti välja, et kõrgemalt hinnatakse eneseületamisega ja enamjaolt ka avatusega seotud väärtusi, mis oli tingitud kõikide vausegruppide kõrgematest hinnangutest heasoovlikkusele, universalismile ja enesemääratlemisele. Sellisest üldisest avatusele orienteerituses oli võimalik eristada kahe tsiviilmeeste vanusegrupi ja ühe sõjaväelaste vanusegrupi väärtusorientatsioone. Avatusest pidasid alalhoidlikkust olulisemaks 31-40 ja 41-50 aastased tsiviilmehed, kelle jaoks paistis märkimisväärselt olulisem olevat turvalisus aga ka traditsioonid ja konformsus, ning kõige vanema vanusegrupi sõjaväelaste jaoks olid avatus ja alalhoidlikkus võrdväärselt olulised. **Üldiselt võib seega öelda, et võrreldavate vanuse- ja kaitsejõududega seotuse gruppide jaoks paistavad võrreldes alalhoidlikkuse ja enese-edendamise väärtustega olulisemad olevat eneseületamise ja avatusega seotud väärtused, va kolme erandi puhul (31-40 ja 41-50 aastased tsiviilmehed ning 41-50 aastased sõjaväelased).**

Varasemalt läbi viidud väärtusuuringud Eestis kinnitavad, et indiviidi vanuse ja väärtusorientatsioonide vahel on tugev seos (Kalmus ja Vihalemm, 2004; Lilleoja, 2010; Lilleoja ja Tart, 2011)- vanemad põlvkonnad hindavad kõrgemalt kollektivistlike väärtuseid ja nooremad põlvkonnad kalduvad pigem individualismi suunas. Käesoleva uuringu empiirilised tulemused kinnitasid samuti seda suundumust. **Mida vanem oli respondent, seda kõrgemalt hindas ta eneseületamise ning alalhoidlikkusega seotud väärtusi.** Erandiks olid 31-40 aastased kaitsejõududega nõrgalt seotud respondendid, kes võrreldes kõige noorema vanusegrupiga peavad eneseületamisega seotud väärtusi natukene vähem olulisemaks. Üldiselt paistavad vanemad respondendid seega olulisemaks pidavat kollektivistlikke väärtusi (alalhoidlikkust ja eneseületamist) ning nooremad individualistlikke väärtusi (avatus muutustele ja enese-edendamine), üldiselt domineerib aga siiski kollektivismi pooldamine. Kuna nooremad inimesed on rohkem

individualistlikumad, võiks eeldada, et ka edasine Eesti ühiskonna areng toimub individualistlike väärtuste suunas- olulisemaks muutuvad avatus ja enese-edendamine.

Käesoleva uuringu tulemused ei kinnitanud seega teoorias kajastatud üldist seisukohta, mille kohaselt peaksid sõjaväelaste jaoks, võrreldes tsiviilisikutega, märkimisväärselt olulisemad olema traditsioonilised väärtused (Soeters, 1997; Franke, 2001; Kutsar, 2007; Hall, 2011; Coll jt, 2013). Tsiviilmehed pidasid võrdlemisi olulisemaks alalhoidlikkust (eriti tuli see välja just vanemate meeste hoiakutes), eneseületamisega seotud väärtustes aga tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide hinnangutes suuri erinevusi ei olnud. Võrreldes sõjaväelastega olid tsiviilmehed rohkem orienteeritud kollektivistlikele väärtustele ning vähem orienteeritud individualistlikele väärtustele. **Üldiselt paistab seega hoopis tsiviil meespopulatsioon olevat rohkem traditsioonilistele väärtustele orienteeritud.** Samuti näitasid käesoleva uuringu tulemused, et tsiviilmeeste hulgas oli kollektivismi ja individualismi hinnangutes suuremad erinevused, mistõttu kaldutaks just pigem kollektivismi suunas. Militaar meespopulatsiooni individualismi ja kollektivismi hinnangud olid võrdlemisi sarnased, seega ei paista kollektivism ja individualism sõjaväelaste jaoks olevat vastandlikud väärtused, pigem peetakse mõlemaid samaväärselt oluliseks. Tulemuste põhjal võib ka väita, et tsiviil ja militaar meespopulatsioonide väärtustes eksisteerib teatav lõhe, küll aga paistab see olevat võrdlemisi väike.

7.3 Väärtusorientatsioonide seos pereloomelise käitumisega

Käesolevas osas antakse ülevaade kolmandast uurimusküsimusest: *Kuivõrd on tsiviil- ja militaar populatsioonide pereloomelise käitumise erinevused seletatavad väärtusorientatsioonide erinemisega neis ühiskonnagruppides?* Analüüsiti väärtusorientatsioonide erinemist tulenevalt perekonnaseisust, omavahel võrreldi ametlikult abielus, vabaabielus ja vallaliste meeste hinnanguid avatusele, alalhoidlikkusele, eneseületamisele ja enese-edendamisele ning kollektivistlikele ja individualistlikele väärtustele. Käsitletakse ka laste arvu seost väärtusorientatsioonidega.

Ametlikku abielu seostatakse tänapäeva ühiskonnas traditsioonilisemate väärtustega, liberaalsemate väärtustega inimesed valivad kooseluvormiks suurema tõenäosusega vabaabielu (Clarkberg jt, 1995; Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Vabaabielus ja vallalisi inimesi peaks iseloomustama suurema iseseisvuse ja eneseteostuse tähtsustamine ning nõrgemad kollektiivsed sidemed, abielus ja lastega inimesi aga konservatiivsemad väärtused ja hoiakut, vähem rõhku panevad sellised inimesed eneseväljendusele ning

olulised on nende jaoks konformsus, sotsiaalsed sidemed ja enesemääratlemine tulenevalt grupikuuluvusest. Käesoleva töö empiiriline analüüs näitas, **et konservatiivsemaid väärtusi pidasid tõesti kõige olulisemaks abielus mehed, aga ka vabaabielus mehed** alalhoidlikkus (konformsus, traditsioonid ja turvalisus) oli kõige olulisem ametlikus abielus meestele, seejärel vabaabielus meestele ning kõige vähemolulisem vallalistele indiviididele. **Avatust muutustele pidasid võrreldes abielus meestega märkimisväärselt olulisemaks vabaabielus aga ka vallalised mehed.** Avatus muutustele on seotud intellektuaalsete ja emotsionaalsete sihtide poole püüdlemisega, seega kinnitavad käesoleva töö tulemused teoorias kajastatud arusaama, mille kohaselt vabaabielus ja vallalised inimesed on tõesti rohkem iseseisvusele ja eneseteostusele orienteeritud.

Eneseületamist peavad kõige olulisemaks vabaabielus mehed ning kõige vähemolulisemaks vallalised mehed. Ka enese-edendamine on võrreldes teiste gruppidega olulisem vabaabielus respondentidele, vähemolulisemaks peavad seda ametlikus abielus ning vallalised mehed. Enese-edendamisega seotud väärtuste olulisemaks pidamine võib olla otseselt seotud indiviidi vabaabieli kui kooselu vormi valikuga. Inimestele, kellele on olulisemad saavutused ja võim, võib registreerimata kooselu pakkuda rohkem vabadust enda eesmärkide ja huvide täide viimiseks. Vähene orienteeritus pereelule ning muude eluvaldkondade tähtsamaks pidamine võivad seega olla ka põhjuseks, miks inimene valib kooseluks vabaabieli. Seega paistab osaliselt kinnitust leidvat Hakimi (2003) eelistuste teooria, mille kohaselt mõjutavad indiviidi pereloomelist käitumist tema eelistused ja eluprioriteedid.

Kollektivistlike väärtusi peavad peaaegu samaväärselt oluliseks abielus ja vabaabielus indiviidid, võrdlemisi vähemolulisem on kollektivism aga vallalistele meestele. Individualistlikud väärtused on kõige olulisemad vabaabielus meestele ning kõige vähemolulisemad abielus meestele. Kollektivistlike väärtuste kõrgelt hindamist võib seega siduda partneri olemasoluga, mis on ka igati loogiline. Paarisuhtes olevad inimesed peavad arvestama ka oma partneri ning tema soovidega, mistõttu arvatavasti ka sotsiaalseid sidemeid olulisemaks peetakse. Vabaabielus meeste suurem orienteeritus individualistlikele väärtustele võib samuti olla seotud nende poolt valitud perevormiga, vabaabieli on paindlikum ning võib üksikisikule pakkuda rohkem vabadust. Selliste inimeste jaoks võivad olulised olla nii sotsiaalsed sidemed, kui ka isiklik heaolu ja eesmärkide saavutamine, vabaabieli võimaldab selliseid mingil määral vastandlikke

hoiakuid ja väärtusi omavahel kombineerid. Individualistlikumad inimesed ei ole tõenäoliselt valmis täielikult perekonnavalule pühenduma ning nad tahavad olla aktiivsed erinevates eluvaldkondades, vabaabielusid ja vallalisust aga seostataksegi suurema iseseisvuse ning eneseteostusega (Surkyn ja Lesthaeghe, 2004). Ka suuremat laste olemasolu ja arvu seostatakse inimese konservatiivsemate väärtustega (Sassler ja Goldscheider, 2004; Clever ja Segal, 2013), laste arvu ja väärtusorientatsioonide vahelist seost käesoleva tööga aga kinnitada ei õnnestunud.

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös uuriti tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelise käitumise erinemist ning seostati seda võrreldavate gruppide väärtusorientatsioonide erinemisega. Töö empiiriline osa põhines Euroopa Sotsiaaluuringu 2014. aasta Eesti andmetel. Kvantitatiivseid andmeanalüüsi meetodeid kasutades analüüsiti 460 meesrespondendi andmeid. Omavahel võrreldi kaitsejõududega tugevalt seotud meeste, kaitsejõududega nõrgalt seotud meeste ja tsiviilmeeste hulgas levivaid kooselu vorme, laste arvu ja lahutamise tendentse, samuti analüüsiti võrreldavate gruppide väärtusorientatsioone tulenevalt S. Schwartzi väärtusteooriast. Gruppide vahelisi erinevusi pereloomelises käitumises seostati võrreldavate gruppide väärtusorientatsioonidega. Analüüsi tulemustele tuginedes tehakse järeldusi tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelise käitumise ja väärtusorientatsioonide ning nende vaheliste seoste kohta.

Käesoleva magistritöö tulemuste põhjal võib tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomelist käitumist ja väärtusorientatsioone ning nende omavahelisi seoseid iseloomustada järgnevalt:

- Kaitsejõududega tugevalt seotud mehed elavad suurema tõenäosusega kooselus (abielus või vabaabielus) ning on väiksema tõenäosusega vallalised kui tsiviilmehed või kaitsejõududega nõrgalt seotud mehed.
- Tugev seotus kaitsejõududega soodustab varasemat kooselu alustamist, olgu selleks kooselu vormiks siis kas abielu või vabaabielu.
- Kaitsejõududega tugevalt seotud meestel on väiksem tõenäosus vallaliseks jääda kui tsiviilmeestel ja kaitsejõududega nõrgalt seotud meestel.
- Võrreldes tsiviilmeeste ja kaitsejõududega nõrgalt seotud meestega valivad kaitsejõududega tugevalt seotud mehed suurema tõenäosusega enda esimeseks intiimseks kooselu vormiks ametliku abielu.
- Võrreldes tsiviilindiviididega levib vabaabielu võrdlemisi rohkem kaitsejõududega seotud meeste hulgas.

- Kaitseväega tugevalt seotud meestel on pisut suurema tõenäosusega lapsi, kui tsiviilisikutel või kaitseväega nõrgemalt seotud indiviididel.
- Kaitsejõududega tugevalt seotud indiviidid saavad võrreldes tsiviilmeeste ja kaitsejõududega nõrgalt seotud meestega rohkem lapsi nooremas eas.
- Tsiviilisikutel on suurem tõenäosus lastetuks jääda kui kaitseväega tugevalt ja nõrgalt seotud meestel.
- Lahutamine on rohkem levinud nende meeste hulgas kellel kaitsejõududega seost ei ole.
- Üldiselt peetakse olulisemaks eneseületamise ja avatusega (avatus muutustele) seotud väärtusi, vähemolulisemaks enese-edendamise ja alalhoidlikkusega seotud väärtusi.
- Kaitsejõududega tugevalt ja nõrgalt seotud meeste jaoks on võrreldes tsiviilmeestega märkimisväärselt olulisem avatus muutustele, tsiviilmeestele aga alalhoidlikkus.
- Sõjaväelaste jaoks on peaaegu võrdväärselt olulised nii kollektivistlikud kui ka individualistlikud väärtused, kaitsejõududega seose nõrgenemisel muutusid vähemolulisemaks individualistlikud väärtused ning olulisemaks kollektivistlikud väärtused.
- Vanuse kasvades suurenes kollektivistlike väärtuste tähtsus (alalhoidlikkus ja eneseületamine).
- Tsiviilmehed on võrreldes sõjaväelastega rohkem traditsioonilistele väärtustele orienteeritud.
- Konservatiivseid väärtusi peavad võrreldes vallaliste ja vabaabielus meestega olulisemaks ametlikus abielus mehed. Alalhoidlikkus on kõige olulisem ametlikus abielus meestele ning kõige vähemolulisem vallalistele meestele.
- Eneseületamine on kõige olulisem vabaabielus meestele ning kõige vähemolulisem vallalistele meestele. Enese-edendamine on võrreldes teiste gruppidega olulisem vabaabielus meestele.
- Kollektivistlikud väärtused on olulisemad abielus ja vabaabielus meestele, võrdlemisi vähemolulisemad aga vallalistele meestele. Individualistlikud väärtused on kõige olulisemad vabaabielus meestele ning kõige vähemolulisemad abielus meestele.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Adler-Baeder, F., Pittman, J. F., Taylor, L. (2005). The prevalence of marital transitions in military families. - *Journal of Divorce & Remarriage*, 44, 91-106.
- Ainsaar, M., Kasearu, K., Rootalu, K. (2014). Muutsed Eesti pereloomekäitumises 20. ja 21. sajandil. – *Akadeemia*, 11, 1937-1961.
- Bachman, J. G., Freedman-Doan, P., Segal, D. R., O'Malley, P. M. (2000). Distinctive Military Attitudes among U.S. Enlistees, 1976-1997: Self-Selection versus Socialization. - *Armed Forces & Society*, 26, 561-585.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: SAGE Publications.
- Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the Family: In search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
- Bourg, C., Segal, M. W. (1999). The Impact of Family Supportive Policies and Practices on Organizational Commitment to the Army. - *Armed Forces & Society*, 25, 633-652.
- Bumpass, L., Lu, H-H. (2000). Trends in Cohabitation and Implications for Children's Family Contexts in the United States. - *Population Studies*, 54, 29-41.
- Cherlin, A. J. (2004). The Deinstitutionalization of American Marriage. - *Journal of Marriage and Family*, 66, 848–861.
- Clever, M., Segal, D. R. (2013). The Demographics of Military Children and Families. - *The Future of Children*, 23 (2), 13-39.
- Coll, J. E., Weiss, E. L., Metal, M. (2013). *Military Culture and Diversity*. Rubin, A., Weiss, E. L., Coll, J.E. (toim.) *Handbook of Military Social Work* (lk 21-36). Hoboken: Wiley.
- Coontz, S. (2006). The Origins of Modern Divorce. - *Family Process*, 46, 7-16.
- Eesti Kaitseväe kodulehekül. <http://www.mil.ee/et/kaitsevagi/eetika> (kasutatud 26.04.2015)

Euroopa Sotsiaaluuringu kodulehekül. <http://www.europeansocialsurvey.org/> (kasutatud 25.02.2015)

European Social Survey Education Net. <http://essedunet.nsd.uib.no/cms/topics/1/> (kasutatud 14.05.2015)

Flick, U. (2011). *Introducing research methodology: a beginner's guide to doing a research project*. Los Angeles: SAGE Publications.

Franke, V. C. (2001). Generation X and the military: A comparison of attitudes and values between West Point cadets and college students. - *Journal of Political and Military Sociology*, 29, 92-119.

Goldstein, J. R., Kenney, C. T. (2001). Marriage delayed or marriage foregone? New cohort forecasts of first marriage for U.S. women. - *American Sociological Review*, 66, 506–519.

Hakim, C. (2003). A New Approach to Explaining Fertility Patterns: Preference Theory. – *Population and Development Review*, 29, 349-374.

Hakim, C. (2006). Woman, careers, and work-life preferences. - *British Journal of Guidance & Counselling*, 34, 279–294.

Hall, L. K. (2011). The Importance of Understanding Military Culture. – *Social Work in Health Care*, 50, 4-18.

Hansson, L. (2011a). Towards a definition of the family? Farrer, L., Lay, W. (Toim.). *Spotlights on Contemporary Family Life* (lk 11-20). European Commission, Socio-economic Sciences & Humanities.

Hansson, L. (2011b). Major Trends in Family Behaviour in European Countries. Farrer, L., Lay, W. (Toim.). *Spotlights on Contemporary Family Life* (lk 21-32). European Commission, Socio-economic Sciences & Humanities.

Harris, J. (2013). A Brief History of U.S. Military Families and the Role of Social Workers. Rubin, A., Weiss, E. L., Coll, J.E. (toim.) *Handbook of Military Social Work* (lk 301-311). Hoboken: Wiley.

Hogan, P. F., Seifert, R. F. (2010). Marriage and the military: Evidence that those who serve marry earlier and divorce earlier. - *Armed Forces & Society*, 36, 420-438.

Hooker, R. D. (2003). Soldiers of the State: Reconsidering American Civil-Military Relations. – *Parameters*, 41, 1-14.

Kaitseväeteenistuse seadus. (2000). – *Riigi Teataja* I, 28, 167.

Kalmus, V., Vihalemm, T. (2004). Eesti siirdekultuuri väärtused. Kalmus, V., Lauristin, M., Pruulmann-Vengerfeldt, P. (toim.). Eesti Elavik 21. Sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest (lk. 31-43). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Karney, B. R., Bradbury, T. N. (2005). Contextual influences on marriage: Implications for policy and intervention. - *Current Directions in Psychological Science*, 14, 171-174.

Karney, B. R., Crown, J. S. (2007). Families Under Stress: An Assessment of Data, Theory, and Research on Marriage and Divorce in the Military. Santa Monica: RAND Corporation.

Karney, B. R., Loughran, D. S., Pollard, M. S. (2012). Comparing Marital Status and Divorce Status in Civilian and Military Populations. *Journal of Family Issues*, 33 (12), 1572–1594.

Kasearu, K. (2009). Muutuvad pereväärtused muutuvast Eestis. Tallinn: Rahvastikuministri Büroo. <http://www.andmemasin.eu/reports/failid/661-muutuvad-perevaartused-muutuvast-eestis.pdf> (vaadatud 8.05.2015)

Kelty, R., Kleykamp, M., Segal, D. R. (2010). The Military and the Transition to Adulthood. - *The Future of Children*, 20, 181-207.

Kiernan, K. (2007). Changing European Families: Trends and Issues. Scott, J., Treas, J., Richards, M. (toim.). The Blackwell Companion to the Sociology of Families (lk 17-33). Malden: Blackwell Publishing.

Kleykamp, M. A. (2006). College, Jobs, or the Military? Enlistment During a Time of War. - *Social Science Quarterly*, 87, 272-290.

Kutsar, D., Kasearu, K., Kurrikoff, T. (2012). Family trends and changing parenting practices in Estonia. - *Cognition, Brain, Behavior. An Interdisciplinary Journal*, XVI, 171-190.

Kutsar, G. (2007). Väärtuste ja väärtussüsteemide analüüs tsiviil-militaarsuhetes: Eesti näide. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu.

- Leal, D. L. (2007). Students in Uniform: ROTC, the Citizen-Soldier, and the Civil-Military Gap. – *PS: Political Science & Politics*, 40, 479-483.
- Lewis, C. (2011). A New Sparta: America's Threatening Civil-Military Gap. – *Harvard Kennedy School Review*, 11, 170-175.
- Lilleoja, L. (2010). Eesti klassikaline alusväärtusstruktuur Euroopa Sotsiaaluuringu põhjal. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Lilleoja, L., Tart, I. (2011). Estonian Basic Value Structures - *Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 39-62.
- Lundquist, J. H. (2006). The Black–White Gap in Marital Dissolution among Young Adults: What Can a Counterfactual Scenario Tell Us? - *Social Problems*, 53, 421-441.
- Lundquist, J. H. (2007). A Comparison of Civilian and Enlisted Divorce Rates During the Early All Volunteer Force Era. – *Journal of Political and Military Sociology*, 35, 199-217.
- Lundquist, J. H., Smith, H. L. (2005). Family Formation among Women in the U.S. Military: Evidence from the NLSY. - *Journal of Marriage and Family*, 67, 1-13.
- Lundquist, J., Xu, Z. (2014). Reinstitutionalizing Families: Life Course Policy and Marriage in the Military. - *Journal of Marriage and Family*, 76, 1063-1081.
- Niit, K. (2002). Eesti tudengite väärtused 1990. aastatel. Valk, A. (toim.). Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis: Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust (lk 42-59). Tartu: TÜ Kirjastus.
- Padden, D. L., Connors, R. A., Agazio, J. G. (2011). Stress, Coping, and Well-Being in Military Spouses During Deployment Separation. - *Western Journal of Nursing Research*, 33, 247-267.
- Paetsch, J. J., Bala, N. M., Bertrand, L. D., Glennon, L. (2007). Trends in the Formation and Dissolution of Couples. Scott, J., Treas, J., Richards, M. (toim.). *The Blackwell Companion to the Sociology of Families* (lk 306-321). Malden: Blackwell Publishing.
- Paley, B., Lester, P., Mogil, C. (2013). Family Systems and Ecological Perspectives on the Impact of Deployment on Military Families. – *Clinical Child and Family Psychology Review*, 16, 245-265.

- Rahbek-Clemmensen, J., Archer, E., M., Barr, J., Belkin, A., Guerrero, M., Hall, C., Swain, K., E., O. (2012). Conceptualizing the Civil-Military Gap: A Research Note. - *Armed Forces & Society*, 38, 669-678.
- Realo, A. (2002). Individualism ja kollektivism Eesti moodi. Valk, A. (toim.). Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis: Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust (lk 23-41). Tartu: TÜ Kirjastus.
- Ricks, T., E. (1997). The Widening Gap Between the Military and Society. - *Atlantic Monthly*, 280, 66-78.
- Rootalu, K. (2010). The effect of education on divorce risk in Estonia. - *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, 14, 21-33.
- Sassler, S., Goldscheider, F. (2004). Revisiting Jane Austen's Theory of Marriage Timing: Changes in Union Formation among American Men in the Late 20th Century. - *Journal of Family Issues*, 25, 139-166.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. - *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. - *Online Readings in Psychology and Culture*, 2, 1-20.
- Segal, D. R., Segal, M. W. (2004). America's Military Population. - *Population Bulletin*, 59.
- Settersten Jr, R. A., Ray, B. (2010). What's Going on with Young People Today? The Long and Twisting Path to Adulthood. - *Future of Children*, 20, 19-41.
- Shanahan, M. J. (2000). Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective. - *Annual Review of Sociology*, 26, 667-692.
- Skelton, I. (2012). The Civil-Military Gap Need Not Become a Chasm. - *Joint Force Quarterly*, 64, 60-66.
- Soeters, J. L. (1997). Value Orientations in Military Academies: A Thirteen Country Study. - *Armed Forces and Society*, 24, 7-32.

- Strachan, H. (2003). The Civil-Military 'Gap' in Britain. - *The Journal of Strategic Studies*, 26, 43-63.
- Surkyn, J., Lesthaeghe, R. (2004). Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update. - *Demographic Research*, special collection 3, article 3, 45-86.
- Sweeney, M. M., Phillips, J. A. (2004). Understanding Racial Differences in Marital Disruption: Recent Trends and Explanations. - *Journal of Marriage and Family*, 66, 639-650.
- Teachman, J. (2007). Race, Military Service and Marital Timing: Evidence From the NLSY-79. - *Demography*, 44, 389-404.
- Teachman, J. (2009). Military Service, Race, and the Transition to Marriage and Cohabitation. - *Journal of Family Issues*, 30, 1433-1454.
- Tiit, E-M. (2014). Eesti rahvastik: Hinnatud ja loendatud. Tallinn: Eesti Statistikaamet.
- Torres, A., Mendes, R., Lapa, T. (2007). Families in Europe. - *Portuguese Journal of Social Science*, 6, 97-133.
- Tsirogianni, S., Gaskell, G. (2011). The Role of Plurality and Context in Social Values. - *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41, 441-465.
- Vinken, H., Soeters, J., Ester, P. (2004). Cultures and dimensions: Classic perspectives and new opportunities in dimensionalist cross-cultural studies. (toim.). Vinken, H., Soeters, J., Ester, P. Comparing cultures: dimensions of culture in a comparative perspective (lk 5-27). Boston: Brill.

LISA 1. Väärtustunnuste operatsionaliseerimine

		10 alusväärtust	21 portreekirjeldust
KOLLEKTIVISTLIKUD VÄÄRTUSED	Eneseületamine	Kõikehaaravus, kõikehõlmavus (universalism) - inimkonna ja looduse heaolu mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.	H Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada. S Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline. C Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks kui võrdseid. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.
		Heatahtlikkus, heasoovlikkus - soov säilitada ja soodustada inimeste heaolu, kellega ollakse pidevalt isiklikus kontaktis.	R Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele. L Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest.
	Alalhoidlikkus	Konformsus, mugandumus - tegude, kalduvuste ja impulsside piiramine, mis võivad teisi kahjustada ning rikkuda sotsiaalseid ootusi ja norme.	P Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks. G Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neil kästakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.
		Traditsioon - inimese enda kultuuri või religiooni tavade ja ideede austamine, neile pühendumine ning nende tunnustamine.	T Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres edasi põlvest põlve. I Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.
		Turvalisus - rahu, harmoonia ja stabiilsus nii ühiskonnas, suhetes kui ka iseendas.	N Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke. E Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.
	INDIVIDUALISTLIKUD VÄÄRTUSED	Avatus muutustele	Stimulatsioon - põnevus, uudsus ning väljakutsed elus.
Enesemääratlemine - sõltumatu mõtlemine ja tegutsemisevalimine, loomine, avastamine.			A Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil. K Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.
Enese-edendamine		Hedonism - õnn, nauding ja meeleline eneserahuldus.	J Talle on oluline mõnusa aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada. U Ta otsib mistahes võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.
		Võim - sotsiaalne staatus ja prestiiž, kontroll või domineerimine inimeste ja ressursside üle.	B Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju. Q Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb.
		Saavutus - personaalne edukus, sotsiaalsete standardite kohase kompetentsuse demonstreerimine.	M Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi. D Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merit Kangro

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomeline käitumine ja väärtusorientatsioonid“, mille juhendaja on Kairi Kasearu,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.05.2015